

๖. ปาสราสีสูตต¹

[๒๗๒] เอมฺ เม สุตฺ :- เอกํ สมยํ ภควา สวตถึยํ วิหริติ เขตวเน อนาถปิณฑิกัสส อาราเม. อถ โข ภควา ปุพฺพพณฺ्हสมยํ นิวาเสตฺวา ปตฺตจิวฺรมาทาย สวตถึยํ ปิณฑาทาย ปาวิสิ. อถ โข สมพฺหุลา ภิกฺขุ, เยน อายสฺมา อานนฺโท, เตนฺอุปสงฺกมึสฺสุ; อุปสงฺกมิตฺวา อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ เอตทโวจฺจุ “จิริสฺสูตา โน อาวุโส อานนฺท ภควตา สมฺมุขา ฐมฺมี กถา, สาธุ มยํ อาวุโส อานนฺท ลภเยยาม ภควโต สมฺมุขา ฐมฺมี กถํ สวนาया”ติ. เตนฺหายสฺมนฺโต, เยน รมฺมกสฺส พฺราหฺมณสฺส อสฺสโม, เตนฺอุปสงฺกมถ; อปฺเปวณาม ลภเยยถ ภควโต สมฺมุขา ฐมฺมี กถํ สวนาयाติ. “เอวมาวุโส”ติ โข เต ภิกฺขุ อายสฺมโต อานนฺทสฺส ปจฺจสฺสึสฺสุ. อถ โข ภควา สวตถึยํ ปิณฑาทาย จริตฺวา ปจฺจนาภตฺตํ ปิณฑปาทปฏิกฺกนฺโต อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ อามนฺเตสิ “อายาฆานนฺท, เยน ปุพฺพพาราโม มิคารมาตุ ปาสาทิ, เตนฺอุปสงฺกมึสฺสาม ทิวาวิหารายา”ติ. “เอวํ ฆนฺเต”ติ โข อายสฺมา อานนฺโท ภควโต ปจฺจสฺสึสฺสิ. อถ โข ภควา อายสฺมตา อานนฺเทน สทฺธิ, เยน ปุพฺพพาราโม มิคารมาตุ ปาสาทิ, เตนฺอุปสงฺกมิ ทิวาวิหาราย. อถ โข ภควา สายณฺ्हสมยํ ปฏฺิสลลانا วุฏฺฐิตฺวา อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ อามนฺเตสิ “อายาฆานนฺท, เยน ปุพฺพโกฏฺฐจโก, เตนฺอุปสงฺกมึสฺสาม คตฺตานิ ปริสฺธิยจิตฺนุ”ติ. “เอวํ ฆนฺเต”ติ โข อายสฺมา อานนฺโท ภควโต ปจฺจสฺสึสฺสิ.

[๒๗๓] อถ โข ภควา อายสฺมตา อานนฺเทน สทฺธิ, เยน ปุพฺพโกฏฺฐจโก, เตนฺอุปสงฺกมิ คตฺตานิ ปริสฺธิยจิตฺตุ; ปุพฺพโกฏฺฐเก คตฺตานิ ปริสฺธิยจิตฺวา ปจฺจตฺตริตฺวา เอกจิวโร อฏฺฐาสิ คตฺตานิ ปุพฺพปาปมาโน. อถ โข อายสฺมา อานนฺโท ภควนฺตํ เอตทโวจ “อຍံ ฆนฺเต รมฺมกสฺส พฺราหฺมณสฺส อสฺสโม อวิทฺฐเว, รมฺณึโย ฆนฺเต รมฺมกสฺส พฺราหฺมณสฺส อสฺสโม, ปาสาทิโก ฆนฺเต รมฺมกสฺส พฺราหฺมณสฺส อสฺสโม. สาธุ ฆนฺเต ภควา, เยน รมฺมกสฺส พฺราหฺมณสฺส อสฺสโม, เตนฺอุปสงฺกมตุ อญฺกมปํ อุปาทายา”ติ. อธิวาเสสิ ภควา ตฺถุณีภาเวเน. อถ โข ภควา, เยน รมฺมกสฺส พฺราหฺมณสฺส อสฺสโม, เตนฺอุปสงฺกมิ. เตน โข ปน สมเยเน สมพฺหุลา ภิกฺขุ รมฺมกสฺส พฺราหฺมณสฺส อสฺสเม ฐมฺมียา กถาย สนนฺิสินฺนา โหนฺติ. อถ โข ภควา พหิทฺวารโกฏฺฐจเก อฏฺฐาสิ กถาปริโยสํ อาคมฺยมาโน. อถ โข ภควา กถาปริโยสํ วิทิตฺวา อุฏฺฐาสิตฺวา อคฺคหํ อาโกฏฺฐสิ. วิวริสฺสุ โข เต ภิกฺขุ ภควโต ทฺวารํ. อถ โข ภควา รมฺมกสฺส พฺราหฺมณสฺส อสฺสมํ ปริสฺสิตฺวา ปณฺณตฺเต อาสเน นิสฺสีทิ; นิสฺซุชฺช โข ภควา ภิกฺขุ อามนฺเตสิ “กาย นฺตถ ภิกฺขเว เอตฺรหิ กถาย สนนฺิสินฺนา ? กา จ ปน โว อนฺตรากถา วิปฺปกตา”ติ ภควนฺตเมว โข โน ฆนฺเต อารพฺภ ฐมฺมี กถา วิปฺปกตา, อถ ภควา อญฺอุปตฺโตติ. สาธุ ภิกฺขเว, เอตํ โข ภิกฺขเว ตฺมฺหากํ ปฏฺิรูปํ กุลปฺตฺตานํ สทฺธา อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิตานํ, ยํ ตฺมฺเห ฐมฺมียา กถาย สนนฺิสึทฺเหยยถ. สนนฺิปตฺตานํ โว ภิกฺขเว ทฺวยํ ฆนฺณึยํ ฐมฺมี วา กถา อริโย วา ตฺถุณีภาโว”.

[๒๗๔] เทวมา ภิกฺขเว ปริเยสนา: อริยา จ ปริเยสนา อนริยา จ ปริเยสนา. กตมา จ ภิกฺขเว อนริยา ปริเยสนา ? อธิ ภิกฺขเว เอกจฺจเ อตฺตนา ชาตีฐมฺโม สมานิ ชาตีฐมฺมญฺเญว

¹ อ. อริยปริเยสนสูตต, มัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก เล่ม ๑๒

ปริเยสตี, อุตตนา ชราคมโม สมานิ ชราคมมญเญว ปริเยสตี, อุตตนา พยาธิคมโม สมานิ พยาธิคมมญเญว ปริเยสตี, อุตตนา มรณคมโม สมานิ มรณคมมญเญว ปริเยสตี, อุตตนา โสภคมโม สมานิ โสภคมมญเญว ปริเยสตี, อุตตนา สักเคสคมโม สมานิ สักเคสคมมญเญว ปริเยสตี.

กิลฺย ภัทฺทเว ชาตฺถมฺมํ วเทถ ? ปุตฺตภริยํ ภัทฺทเว ชาตฺถมฺมํ, ทาสีทาสํ ชาตฺถมฺมํ, อเชพฺภํ ชาตฺถมฺมํ, กุกฺกุฏสุภํ ชาตฺถมฺมํ, หตฺถิควาสฺสวพฺวิ ชาตฺถมฺมํ, ชาตฺฐปรชตฺตํ ชาตฺถมฺมํ. ชาตฺถมฺมา เหตุ ภัทฺทเว อุปลโย. เอตถายํ คคฺติโต¹ มุจฺฉิตโต อชฺชฌาปนโน อุตตนา ชาตฺถมฺโม สมานิ ชาตฺถมมญเญว ปริเยสตี.

กิลฺย ภัทฺทเว ชราคมฺมํ วเทถ ? ปุตฺตภริยํ ภัทฺทเว ชราคมฺมํ, ทาสีทาสํ ชราคมฺมํ, อเชพฺภํ ชราคมฺมํ, กุกฺกุฏสุภํ ชราคมฺมํ, หตฺถิควาสฺสวพฺวิ ชราคมฺมํ, ชาตฺฐปรชตฺตํ ชราคมฺมํ. ชราคมฺมา เหตุ ภัทฺทเว อุปลโย. เอตถายํ คคฺติโต มุจฺฉิตโต อชฺชฌาปนโน อุตตนา ชราคมฺโม สมานิ ชราคมมญเญว ปริเยสตี.

กิลฺย ภัทฺทเว พยาธิคมฺมํ วเทถ ? ปุตฺตภริยํ ภัทฺทเว พยาธิคมฺมํ, ทาสีทาสํ พยาธิคมฺมํ, อเชพฺภํ พยาธิคมฺมํ, กุกฺกุฏสุภํ พยาธิคมฺมํ, หตฺถิควาสฺสวพฺวิ พยาธิคมฺมํ. พยาธิคมฺมา เหตุ ภัทฺทเว อุปลโย. เอตถายํ คคฺติโต มุจฺฉิตโต อชฺชฌาปนโน อุตตนา พยาธิคมฺโม สมานิ พยาธิคมมญเญว ปริเยสตี.

กิลฺย ภัทฺทเว มรณคมฺมํ วเทถ ? ปุตฺตภริยํ ภัทฺทเว มรณคมฺมํ, ทาสีทาสํ มรณคมฺมํ, อเชพฺภํ มรณคมฺมํ, กุกฺกุฏสุภํ มรณคมฺมํ, หตฺถิควาสฺสวพฺวิ มรณคมฺมํ. มรณคมฺมา เหตุ ภัทฺทเว อุปลโย. เอตถายํ คคฺติโต มุจฺฉิตโต อชฺชฌาปนโน อุตตนา มรณคมฺโม สมานิ มรณคมมญเญว ปริเยสตี.

กิลฺย ภัทฺทเว โสภคมฺมํ วเทถ ? ปุตฺตภริยํ ภัทฺทเว โสภคมฺมํ, ทาสีทาสํ โสภคมฺมํ, อเชพฺภํ โสภคมฺมํ, กุกฺกุฏสุภํ โสภคมฺมํ, หตฺถิควาสฺสวพฺวิ โสภคมฺมํ. โสภคมฺมา เหตุ ภัทฺทเว อุปลโย. เอตถายํ คคฺติโต มุจฺฉิตโต อชฺชฌาปนโน อุตตนา โสภคมฺโม สมานิ โสภคมมญเญว ปริเยสตี.

กิลฺย ภัทฺทเว สักเคสคมฺมํ วเทถ ? ปุตฺตภริยํ ภัทฺทเว สักเคสคมฺมํ, ทาสีทาสํ สักเคสคมฺมํ, อเชพฺภํ สักเคสคมฺมํ, กุกฺกุฏสุภํ สักเคสคมฺมํ, หตฺถิควาสฺสวพฺวิ สักเคสคมฺมํ, ชาตฺฐปรชตฺตํ สักเคสคมฺมํ. สักเคสคมฺมา เหตุ ภัทฺทเว อุปลโย. เอตถายํ คคฺติโต มุจฺฉิตโต อชฺชฌาปนโน อุตตนา สักเคสคมฺโม สมานิ สักเคสคมมญเญว ปริเยสตี. อโย ภัทฺทเว อนริยา ปริเยสนา.

[๒๗๕] กตมา จ ภัทฺทเว อริยา ปริเยสนา ? อธิ ภัทฺทเว เอกจฺโจ อุตตนา ชาตฺถมฺโม สมานิ ชาตฺถมฺเม อาทินฺนํ วิทิตฺวา อชาตํ อนฺุตฺตรํ โยคฺกฺเขมํ นิพฺพานํ ปริเยสตี, อุตตนา ชราคมฺโม สมานิ ชราคมฺเม อาทินฺนํ วิทิตฺวา อชฺริ อนฺุตฺตรํ โยคฺกฺเขมํ นิพฺพานํ ปริเยสตี, อุตตนา พยาธิคมฺโม สมานิ พยาธิคมฺเม อาทินฺนํ วิทิตฺวา อพฺยาริ อนฺุตฺตรํ โยคฺกฺเขมํ นิพฺพานํ

¹ ฉ.ม.อ. คคฺติโต

ปริเยสตี, อุตตนา มรณธมโม สมานโน มรณธมเม อาทีนโว วิทิตวา อมตัง อนุตตรัง โยคกุเขมัม
 นิพพานัง ปริเยสตี, อุตตนา โสภธมโม สมานโน โสภธมเม อาทีนโว วิทิตวา อโสภัง อนุตตรัง
 โยคกุเขมัม นิพพานัง ปริเยสตี, อุตตนา สังกิเลสธมโม สมานโน สังกิเลสธมเม อาทีนโว วิทิตวา
 อสังกิเลฏฐัง อนุตตรัง โยคกุเขมัม นิพพานัง ปริเยสตี. อัยมิง กิกฺขเว อริยา ปริเยสนา.

[๒๗๖] อหมปิ สุกฺโก กิกฺขเว ปุพฺพเพว สมุโพธา อนภิสสมุพฺพุโธ โพธิสตุโตว สมานโน อุตตนา
 ชาตธมโม สมานโน ชาตธมมญฺเอยเว ปริเยสสามี, อุตตนา ชราธมโม สมานโน ชราธมมญฺเอยเว
 ปริเยสสามี, อุตตนา พุยาธธมโม สมานโน พุยาธธมมญฺเอยเว ปริเยสสามี, อุตตนา มรณธมโม
 สมานโน มรณธมมญฺเอยเว ปริเยสสามี, อุตตนา โสภธมโม สมานโน โสภธมมญฺเอยเว ปริเยสสามี,
 อุตตนา สังกิเลสธมโม สมานโน สังกิเลสธมมญฺเอยเว ปริเยสสามี. ตสฺส มยฺหัง กิกฺขเว เอตทโหสิ
 “กีนฺนุ โข อหัง อุตตนา ชาตธมโม สมานโน ชาตธมมญฺเอยเว ปริเยสสามี, อุตตนา ชราธมโม
 สมานโน ๗เปฯ พุยาธธมโม สมานโน. มรณธมโม สมานโน. โสภธมโม สมานโน. อุตตนา
 สังกิเลสธมโม สมานโน สังกิเลสธมมญฺเอยเว ปริเยสสามี. ยนฺนุนาหัง อุตตนา ชาตธมโม สมานโน
 ชาตธมเม อาทีนโว วิทิตวา อชาตัง อนุตตรัง โยคกุเขมัม นิพพานัง ปริเยสเสยฺยํ, อุตตนา ชราธมโม
 สมานโน ชราธมเม อาทีนโว วิทิตวา อชรัง อนุตตรัง โยคกุเขมัม นิพพานัง ปริเยสเสยฺยํ, อุตตนา
 พุยาธธมโม สมานโน พุยาธธมเม อาทีนโว วิทิตวา อพฺยาริ อนุตตรัง โยคกุเขมัม นิพพานัง
 ปริเยสเสยฺยํ, อุตตนา มรณธมโม สมานโน มรณธมเม อาทีนโว วิทิตวา อมตัง อนุตตรัง โยคกุเขมัม
 นิพพานัง ปริเยสเสยฺยํ, อุตตนา โสภธมโม สมานโน โสภธมเม อาทีนโว วิทิตวา อโสภัง อนุตตรัง
 โยคกุเขมัม นิพพานัง ปริเยสเสยฺยํ, อุตตนา สังกิเลสธมโม สมานโน สังกิเลสธมเม อาทีนโว วิทิตวา
 อสังกิเลฏฐัง อนุตตรัง โยคกุเขมัม นิพพานัง ปริเยสเสยฺยณฺ”ติ.

[๒๗๗] โส โข อหัง กิกฺขเว อปเรน สมเยน ททโรว สมานโน สุกฺกาฬเกโส ภทฺเธน
 โยพฺพเนน สมณฺณาคโต ปจฺเมเน วยสา อกามกาณํ มาตาปีตฺตุนํ อสฺสุมฺขานํ โรทนฺตานํ เกสมสฺสํ
 โอหาเรตฺวา กาสายานิ วตฺถานิ อจฺฉาเทตฺวา อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชึ. โส เอวํ ปพฺพชิตฺโต
 สมานโน กีกุสลลเวสึ อนุตตรัง สนฺติวรปทํ ปริเยสมานโน, เยเน อาฟ้าโร กาลาโม, เตนฺอุปสงฺกมึ;
 อุปสงฺกमितฺวา อาฟ้าโร กาลาโม เอตทโวจํ “อิจฺฉามหัง อาวูโส กาลาโม อิมสฺมี ฐมฺมวินเย
 พฺรหฺมจฺริยํ จริตฺตุนฺ”ติ. เอวํ วุตฺเต, กิกฺขเว อาฟ้าโร กาลาโม มํ เอตทโวจ “วิหฺรตฺยาสฺมา, ตาทิโส
 อัยมิง ฐมฺโม, ยตฺถ วิญญู ปุริโส นจิริสฺเสว สกํ อจฺริยํ สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช
 วิหฺเรยฺยา”ติ. โส โข อหัง กิกฺขเว นจิริสฺเสว ชิปฺปเมว ตํ ฐมฺมํ ปริยาปุณฺเณ, โส โข อหัง กิกฺขเว
 ตาวตฺเทเนว โอฏฺฐปหตฺมตฺเตเน ลปิตฺลาปนมตฺเตเน ฅาณวาทญฺจ วทามิ เถรวาทญฺจ, “ชานามิ
 ปสฺสสามึ”ติ จ ปฏฺฐิชานามิ อหฺนฺเจว อญฺเอย จ. ตสฺส มยฺหัง กิกฺขเว เอตทโหสิ “น โข อาฟ้าโร
 กาลาโม อิมํ ฐมฺมํ เกวลํ สทฺธามตฺตเกเน ‘สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหฺรามี’ติ
 ปเวเทติ, อทฺธา อาฟ้าโร กาลาโม อิมํ ฐมฺมํ ชานํ ปสฺสํ วิหฺรตี”ติ.

อถ ขวาทํ กิกฺขเว, เยเน อาฟ้าโร กาลาโม, เตนฺอุปสงฺกมึ; อุปสงฺกमितฺวา อาฟ้าโร กาลาโม
 เอตทโวจํ “กิตฺตาวตฺตา โน อาวูโส กาลาโม อิมํ ฐมฺมํ สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช

วิหรามี¹ติ ปเวเทสี²ติ. เอวํ วุตเต, ภิกฺขเว อพฺพาโร กาลาโม อากิณฺณญายตนํ ปเวเทสี. ตสฺส มยฺหํ ภิกฺขเว เอตทโหสี “น โข อพฺพารสฺเสว กาลามสฺส อตฺถิ สทฺธา, มยฺหํปตฺถิ สทฺธา. น โข อพฺพารสฺเสว กาลามสฺส อตฺถิ วิริยํ, มยฺหํปตฺถิ วิริยํ. น โข อพฺพารสฺเสว กาลามสฺส อตฺถิ สติ, มยฺหํปตฺถิ สติ. น โข อพฺพารสฺเสว กาลามสฺส อตฺถิ สมาธิ, มยฺหํปตฺถิ สมาธิ. น โข อพฺพารสฺเสว กาลามสฺส อตฺถิ ปญฺญา, มยฺหํปตฺถิ ปญฺญา. ยนฺนุนานํ, ยํ ฅมฺมํ อพฺพาโร กาลาโม สยํ อภิญฺญา สจฺจิกิตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหรามีติ ปเวเทตี, ตสฺส ฅมฺมสฺส สจฺจิกิริยาย ปทเหยยฺนุ”ติ. โส โข อหํ ภิกฺขเว นจิริสฺเสว ชิปปเมว ตํ ฅมฺมํ สยํ อภิญฺญา สจฺจิกิตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหรามีติ.

อถ ขวาทํ ภิกฺขเว, เยน อพฺพาโร กาลาโม, เตนฺอุปสงฺกมํ; อุปสงฺกมิตฺวา อพฺพารํ กาลามํ เอตทโวจํ “เอตตาวตฺตา โข อวฺวโส กาลาม อิมํ ฅมฺมํ สยํ อภิญฺญา สจฺจิกิตฺวา อุปสมฺปชฺช ปเวเทสี”ติ. เอตตาวตฺตา โข อหํ อวฺวโส อิมํ ฅมฺมํ สยํ อภิญฺญา สจฺจิกิตฺวา อุปสมฺปชฺช ปเวเทสีติ. อหฺมปิ โข อวฺวโส กาลาม เอตตาวตฺตา อิมํ ฅมฺมํ สยํ อภิญฺญา สจฺจิกิตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหรามีติ. ลามา โน อวฺวโส, สฺลทฺธํ โน อวฺวโส, เย มยํ อายสมฺนตํ ตาทิสํ สพรหมจฺริ ปสฺสาม. อิติ ยานํ ฅมฺมํ สยํ อภิญฺญา สจฺจิกิตฺวา อุปสมฺปชฺช ปเวเทสี, ตํ ตวํ ฅมฺมํ สยํ อภิญฺญา สจฺจิกิตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหริสี. ยํ ตวํ ฅมฺมํ สยํ อภิญฺญา สจฺจิกิตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหริสี, ตมฺหํ ฅมฺมํ สยํ อภิญฺญา สจฺจิกิตฺวา อุปสมฺปชฺช ปเวเทสี. อิติ ยานํ ฅมฺมํ ชานามิ, ตํ ตวํ ฅมฺมํ ชานาสี. ยํ ตวํ ฅมฺมํ ชานาสี, ตมฺหํ ฅมฺมํ ชานามิ. อิติ ยาทิสํ อหํ, ตาทิสํ ตวํ. ยาทิสํ ตวํ, ตาทิสํ อหํ. เอหิ ทานิ อวฺวโส อุภว สนฺตา อิมํ คนฺถํ ปริหฺรามมาตี. อิติ โข ภิกฺขเว อพฺพาโร กาลาโม อจฺริโย เม สมานิ อนฺนเตวาสี มํ สมานํ อตฺตนา² สมสมํ จเปสี, อุพฺพาราย จ มํ ปุชฺชาย ปุชฺเชสี. ตสฺส มยฺหํ ภิกฺขเว เอตทโหสี “นายนํ ฅมฺโม นิพฺพิทาย น วิราคาย น นิโรธาย น อุปสมาย น อภิญฺญาย น สมโพธาย น นิพฺพานาย สํวตฺตตี, ยาวเทว อากิณฺณญายตฺนุปฺตฺติยา”ติ. โส โข อหํ ภิกฺขเว ตํ ฅมฺมํ อนฺลจฺกริตฺวา ตมฺหา ฅมฺมา นิพฺพิชฺช อปฺกมํ.

[๒๗๘] โส โข อหํ ภิกฺขเว ก็ กุสลคเวสี อนฺนตฺตรํ สนฺติวรปํ ปริเยสมานิ, เยน อุตฺทโก³ รามปฺตฺโต, เตนฺอุปสงฺกมํ; อุปสงฺกมิตฺวา อุตฺทกํ รามปฺตฺตํ เอตทโวจํ “อิจฺฉามหํ อวฺวโส ราม⁴ อิมสฺมํ ฅมฺมวินเย พรหมจฺริยํ จริตฺนุ”ติ. เอวํ วุตเต ภิกฺขเว, อุตฺทโก รามปฺตฺโต มํ เอตทโวจ “วิหฺรตฺตายสฺมา, ตาทิสํ อยํ ฅมฺโม, ยตฺถ วิญฺญู บุริโส นจิริสฺเสว สกํ อจฺริยํ สยํ อภิญฺญา สจฺจิกิตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหเรยยา”ติ. โส โข อหํ ภิกฺขเว นจิริสฺเสว ชิปปเมว ตํ ฅมฺมํ ปริยาปุณฺนี. โส โข อหํ ภิกฺขเว ตาวตเกเนว โอบุจฺปทตฺมตฺเตน ลปิตลาปนตฺเตน ฅาณวาทญฺจ วทามิ เถรวาทญฺจ, “ชานามิ ปสฺสามี”ติ จ ปฏฺฐิชานามิ อหฺนฺเจว อญฺเณ จ. ตสฺส มยฺหํ ภิกฺขเว เอตทโหสี “น โข ราโม อิมํ ฅมฺมํ เกวลํ สทฺธามตฺตเคน ‘สยํ อภิญฺญา สจฺจิกิตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหรามี’ติ ปเวเทสี. อทฺธา ราโม อิมํ ฅมฺมํ ชานํ ปสฺสํ วิหามี”ติ. อถ ขวาทํ ภิกฺขเว, เยน อุตฺทโก

¹ ก. ‘วิหรามีติ’ อิติ อยํ ปาโจ น ทิสฺสตี

² ส.อ. อตฺตโน

³ ฉ.ม. อุตฺทโก

⁴ ฉ.อ. รามาคี อยํ ปาโจ น ทิสฺสตี

รามปุตโต, เตนุประสงค์; อุปสงค์มิตวา อุทกัม รามปุตต์ เอตทโวจ “กิตดาวตา โน อาวุโส ราโม อิมิ ฌมมึ สยั อภิญญา สจจิกตวา อุปสมปชช วิหรามิตี ปเวเทสี”ติ. เอรุ วุตเต ภิกขเว, อุทกโก รามปุตโต เนวสญญานาสญญายตณั ปเวเทสี. ตสส มยหิ ภิกขเว เอตทโหสิ “น โข รามสเสว อโหสิ สทฐา, มยหิปตติ สทฐา. น โข รามสเสว อโหสิ วีริยั, มยหิปตติ วีริยั. น โข รามสเสว อโหสิ สติ, มยหิปตติ สติ. น โข รามสเสว อโหสิ สมาธิ, มยหิปตติ สมาธิ. น โข รามสเสว อโหสิ ปญญา, มยหิปตติ ปญญา. ยนฺหนฺนาหิ ยั ฌมมึ ราโม สยั อภิญญา สจจิกตวา อุปสมปชช วิหรามิตี ปเวเทสี. ตสส ฌมมสฺส สจจิกิริยาย ปทเหยยฺน”ติ. โส โข อหิ ภิกขเว นจิริสเสว ชิปปเมว ตั ฌมมึ สยั อภิญญา สจจิกตวา อุปสมปชช วิหรามิตี.

อถ ขวาหิ ภิกขเว, เยน อุทกโก รามปุตโต, เตนุประสงค์; อุปสงค์มิตวา อุทกัม รามปุตต์ เอตทโวจ “เอตดาวตา โน อาวุโส ราโม อิมิ ฌมมึ สยั อภิญญา สจจิกตวา อุปสมปชช ปเวเทสี”ติ. เอตดาวตา โข อาวุโส ราโม อิมิ ฌมมึ สยั อภิญญา สจจิกตวา อุปสมปชช ปเวเทสีติ. อหมีปิ โข อาวุโส เอตดาวตา อิมิ ฌมมึ สยั อภิญญา สจจิกตวา อุปสมปชช วิหรามิตี. ลาภา โน อาวุโส, สุลทงฺ โน อาวุโส, เย มยั आयสมนฺตํ ตาทิสํ สพฺรหฺมจาริ ปสฺสาม. อิติ ยั ฌมมึ ราโม สยั อภิญญา สจจิกตวา อุปสมปชช ปเวเทสี, ตั ตฺวํ ฌมมึ สยั อภิญญา สจจิกตวา อุปสมปชช วิหริสึ. ยั ตฺวํ ฌมมึ สยั อภิญญา สจจิกตวา อุปสมปชช วิหริสึ, ตั ฌมมึ ราโม สยั อภิญญา สจจิกตวา อุปสมปชช ปเวเทสี. อิติ ยั ฌมมึ ราโม อญฺญาสิ,¹ ตั ตฺวํ ฌมมึ ชานาสิ. ยั ตฺวํ ฌมมึ ชานาสิ, ตั ฌมมึ ราโม อญฺญาสิ.² อิติ ยาทีโส ราโม อโหสิ, ตาทิสึ ตฺวํ. ยาทีโส ตฺวํ, ตาทิสึ ราโม อโหสิ. เอหิทานิ อาวุโส ตฺวํ อิมิ คณั ปริหฺรา”ติ. อิติ โข ภิกขเว อุทกโก รามปุตโต สพฺรหฺมจาริ เม สมานิ อาจริยญฺจฺจาเน มํ จเปสิ, อุพาราย จ มํ ปุชฺชาย ปุชฺเชสิ. ตสส มยหิ ภิกขเว เอตทโหสิ “นายั ฌมฺโม นิพพิทาย น วิรคาย น นิโรธาย น อุปสมาย น อภิญญาย น สมโพธาย น นิพพานาย สัวตตติ, ยาวเทว เนวสญญานาสญญายตณฺฺ- ปตตติยา”ติ. โส โข อหิ ภิกขเว ตั ฌมมึ อนลฺงกิริตวา ตสฺมา ฌมฺมา นิพพิชช อปกฺกมึ.

[๒๗๙] โส โข อหิ ภิกขเว กิ์กฺสลลเวสี อนฺุตตฺริ สนฺติวรปทึ ปรีเยสฺมานิ มคฺเชสุ อนฺุพฺเพน จาริกญฺจฺรมาโน, เยน อฺุรเวลา เสนานิคโม, ตทวสฺริ. ตตฺถททสั รมณียั ญฺมิภาคั, ปาสาทิกญฺจ วนสณฺฑํ นทิลฺจ สนฺทตี เสตกั สฺปตติถึ รมณียั สมนฺตา จ โคจรรคามั. ตสส มยหิ ภิกขเว เอตทโหสิ “รมณียเ วต โภ ญฺมิภาโค, ปาสาทิกโก จ วนสณฺฑิ, นที จ สนฺทติ เสตกา สฺปตติถฺตา รมณียา, สมนฺตา จ โคจรรคามเ. อลั วติทึ กฺลปฺตตสฺส ปชานตฺถิกสฺส ปชานายา”ติ. โส โข อหิ ภิกขเว ตตฺเถว นิสึทึ “อลมิตึ ปชานายา”ติ.

[๒๘๐] โส โข อหิ ภิกขเว อตฺตนา ชาตฺติฌมฺโม สมานิ ชาตฺติฌมฺเม อาทีนวิ วิทิตวา อชาตึ อนฺุตตฺริ โยคฺกเขมึ นิพพานั ปรีเยสฺมานิ อชาตึ อนฺุตตฺริ โยคฺกเขมึ นิพพานั อชฺฌคฺมึ, อตฺตนา ชฺรารมฺโม สมานิ ชฺรารมฺเม อาทีนวิ วิทิตวา อชฺริ อนฺุตตฺริ โยคฺกเขมึ นิพพานั ปรีเยสฺมานิ อชฺริ อนฺุตตฺริ โยคฺกเขมึ นิพพานั อชฺฌคฺมึ, อตฺตนา พฺยาธิฌมฺโม สมานิ พฺยาธิฌมฺเม อาทีนวิ

¹ อ.ม. อภิญญาสิ

² อ.ม. อภิญญาสิ

วิจิตฺวา อพฺยาริ อฺนุตฺตรํ โยคฺกฺเขมํ นิพฺพานํ ปริเยสฺมาโน อพฺยาริ อฺนุตฺตรํ โยคฺกฺเขมํ นิพฺพานํ
 อชฺฌคฺมํ, อตฺตนา มรณฺธมฺโม สฺมาโน มรณฺธมฺเม อาทิํนํ วิจิตฺวา อมตํ อฺนุตฺตรํ โยคฺกฺเขมํ
 นิพฺพานํ ปริเยสฺมาโน อมตํ อฺนุตฺตรํ โยคฺกฺเขมํ นิพฺพานํ อชฺฌคฺมํ, อตฺตนา โสภณฺธมฺโม สฺมาโน
 โสภณฺธมฺเม อาทิํนํ วิจิตฺวา อโสภํ อฺนุตฺตรํ โยคฺกฺเขมํ นิพฺพานํ ปริเยสฺมาโน อโสภํ อฺนุตฺตรํ
 โยคฺกฺเขมํ นิพฺพานํ อชฺฌคฺมํ, อตฺตนา สํกิลฺลธมฺโม สฺมาโน สํกิลฺลธมฺเม อาทิํนํ วิจิตฺวา
 อสํกิลฺลํ อฺนุตฺตรํ โยคฺกฺเขมํ นิพฺพานํ ปริเยสฺมาโน อสํกิลฺลํ อฺนุตฺตรํ โยคฺกฺเขมํ นิพฺพานํ
 อชฺฌคฺมํ. ฅาณณฺจ ปน เม ทสฺสนํ อฺทปาทิ “อฺกฺุปฺปา เม วิมฺตฺติ, อฺยมนฺตฺติมา ชาติ, นตฺถิทานิ
 ปฺนพฺภโว”ติ.

[๒๔๑] ตสฺส มยฺหํ ภิกฺขเว เอตทฺโหสิ “อฺธิคฺโต โข มฺยายํ ฐมฺโม คมฺภีโร ทฺุทฺทฺโส
 ทฺุรฺนุโพโร สฺนโต ปณฺโฑ อตฺกฺกาวจโร นิปฺโปณ ปณฺชิตฺเวทนีโย. อาลยรามา โข ปนํยํ ปชา
 อาลยรตา อาลยสฺมฺมุทิตา. อาลยรามาโย โข ปน ปชํย อาลยรตํย อาลยสฺมฺมุทิตํย ทฺุทฺทฺสํ
 อิทํ จํนํ, ยทิตํ อิทปฺปจฺจยตา ปฏฺิจจสฺมุปฺปาโท. อิทมฺปิ โข จํนํ ทฺุทฺทฺสํ, ยทิตํ
 สพฺพสงฺขารสฺมโธ สพฺพปฺธิปฺปฺนิสฺสคฺโค ตณฺหํกฺขโย วิราโค นิโรโร นิพฺพานํ. อหฺญจเว โข ปน
 ฐมฺมํ เทเสยฺยํ, ปเร จ เม น อํชาเนยฺยํ, โส มมสฺส กิลฺมโธ, สํ มมสฺส วิหเส”ติ. อปฺิสฺสุ มํ
 ภิกฺขเว อิมํ อณฺจณฺริยา คาถาโย ปฏฺิจฺจํสฺส ปฺุพฺเพ อสฺสฺตปฺุพฺพา :

กฺิจฺเฉน เม อฺธิคฺตํ,	หฺลนฺทานิ ปกาสิตฺุ;
ราคฺโทสฺปเรเตหิ	นํยํ ฐมฺโม สฺสฺมฺพุโร.
ปฏฺิจฺจสฺสคํ นิปฺโปณํ	คฺมภีโร ทฺุทฺทฺสํ อณฺุ
ราครตฺตา น ทฺุทฺทฺนติ	ตโมกฺขนฺธเนน ¹ อาวฺตํติ.

[๒๔๒] อิติห เม ภิกฺขเว ปฏฺิจฺจสฺสคฺโค อปฺุปฺสฺสฺกฺกตํย จิตฺตํ นมตี, โน ฐมฺมเทสนํย.
 อธ โข ภิกฺขเว พฺรหฺมโน สหฺมปฺติสฺส มม เจตฺสา เจตฺปริวิตกฺกมฺภุญฺญาโย เอตทฺโหสิ “นสฺสตี วต
 โภ โลโก, วินสฺสตี วต โภ โลโก. ยตฺร หิ นาม ตถาคตฺสฺส อรฺหโต สหฺมาสฺมฺพุทฺธสฺส
 อปฺุปฺสฺสฺกฺกตํย จิตฺตํ นมตี, โน ฐมฺมเทสนํยา”ติ. อธ โข ภิกฺขเว พฺรหฺมา สหฺมปฺติ, เสยฺยถาปี
 นาม พฺลวา ปฺุริโส สหฺมิญฺชิตํ วา พหํ ปสาเรยฺย, ปสํริตํ วา พหํ สหฺมิญฺชเชยฺย; เอวเมว
 พฺรหฺมโลเก อณฺตรหิตํ มม ปฺุโรโต ปาตฺุโรหสิ. อธ โข ภิกฺขเว พฺรหฺมา สหฺมปฺติ เอกํสํ อฺตฺตรํสํจํ
 กฺริตฺวา, เยนํ, เตนญฺชลิมนํปณาเมตฺวา มํ เอตทฺโวจ “เทเสตฺุ ภนฺเต ภควา ฐมฺมํ, เทเสตฺุ สฺคฺโต
 ฐมฺมํ; สฺนตี สตฺตา อปฺุปรชฺกฺขชาติกา อสฺสวณฺตา ฐมฺมสฺส ปฺุริหายนฺติ, ภวิสฺสนฺติ ฐมฺมสฺส
 อญฺญาตํโร”ติ. อิทมฺโวจ ภิกฺขเว พฺรหฺมา สหฺมปฺติ, อิทํ วตฺวา อถาปฺริ เอตทฺโวจ:

ปาตฺุโรหสิ มคฺเชสฺส ปฺุพฺเพ,
 ฐมฺโม อสฺสฺพุโร สหฺเลหิ จินฺตีโต.
 อปาปฺุเรตํ² อมตฺสฺส ทฺุวารํ,
 สฺนนฺตฺ ฐมฺมํ วิมฺเลนํนํพุทฺธํ.

¹ ฉ.ม. อวฺฏฺา; สฺ.อ. อวฺฏฺา

² สฺ. อวฺปฺุเรตํ

เสเล ยถา ปพพตมฺหุณฺนิฏฺฐิตโต

ยถาปิ ปสฺเส ชนตํ สมฺนตโต,
 ตถูปมํ ฌมฺมมยํ สุเมธ,
 ปาสาทมารุญฺห สมฺนตจกฺข
 โสกาเวตฺติณฺณํ ชนตมเปตฺโตโก,
 อเวกฺขสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺส
 อญฺญเจหิ วีร วิชิตฺตสฺงคาม
 สตถวาท อนนฺน วิจร โลกเก.
 เทสฺสฺสฺส¹ ภควา ฌมฺมํ,
 อญฺญาตาวโร ภวิสฺสนฺตตีติ.

[๒๔๓] อถ ขวาทํ ภิกฺขเว พุรฺหมุโน จ อชฺฌเมสนฺนิ วิทิตฺวา สตฺเตสฺส จ การุญฺญตํ ปฏฺิจจ
 พุทฺธจกฺขณา โลกํ โวลเกสฺสี. อทฺทสฺ โข อหํ ภิกฺขเว พุทฺธจกฺขณา โลกํ โวลเกนฺโต สตฺเต
 อปฺปรชฺกฺเข มหารชฺกฺเข ติกฺขินฺทฺริเย มุทฺทินฺทฺริเย สฺวากาเร ทฺวากาเร สุวิญญาปเย ทฺวิญญาปเย
 อปฺเปกฺจเจ ปฺรโลกวชฺชภยทสฺสาวิโน² วิหรนฺเต อปฺเปกฺจเจ น ปฺรโลกวชฺชภยทสฺสาวิโน
 วิหรนฺเต. เสยฺยถาปิ นาม อฺปปฺลีนฺยํ วา ปทฺมฺนินฺยํ วา ปุณฺทฺรกีณฺยํ วา อปฺเปกฺจจานิ
 อฺปปฺลานิ วา ปทฺมานิ วา ปุณฺทฺรกีณานิ วา อฺทฺเท ชาตานิ อฺทฺเท สํวทฺฏมานิ อฺทฺทกานฺนุคฺคตานิ
 อนฺโตนิมฺมคฺคโปสฺสินิ, อปฺเปกฺจจานิ อฺปปฺลานิ วา ปทฺมานิ วา ปุณฺทฺรกีณานิ วา อฺทฺเท ชาตานิ
 อฺทฺเท สํวทฺฏมานิ อฺทฺทกานฺนุคฺคตานิ สโมทกณฺจิตานิ, อปฺเปกฺจจานิ อฺปปฺลานิ วา ปทฺมานิ วา
 ปุณฺทฺรกีณานิ วา อฺทฺเท ชาตานิ อฺทฺเท สํวทฺฏมานิ อฺทฺทก³ อจฺจคฺคมฺม ติฏฺฐจฺนตี⁴ อฺนุปฺปลิตฺตานิ
 อฺทฺทเกน; เหวเมว โข อหํ ภิกฺขเว พุทฺธจกฺขณา โลกํ โวลเกนฺโต อทฺทสฺ สตฺเต อปฺปรชฺกฺเข
 มหารชฺกฺเข ติกฺขินฺทฺริเย มุทฺทินฺทฺริเย สฺวากาเร ทฺวากาเร สุวิญญาปเย ทฺวิญญาปเย อปฺเปกฺจเจ
 ปฺรโลกวชฺชภยทสฺสาวิโน วิหรนฺเต อปฺเปกฺจเจ น ปฺรโลกวชฺชภยทสฺสาวิโน วิหรนฺเต. อถ ขวาทํ
 ภิกฺขเว พุรฺหมานํ สหฺมปฺตี คาทาย ปจฺจภาสี:

อปารุตา เตสฺ อมตฺตสฺส ทฺวาราว,
 เย โสฺตวณฺโต ปมฺญจฺนตฺสฺส ทฺธ.
 วิหีสฺสญฺญี ปคฺคณฺ น ภาสี,
 ฌมฺมํ ปณฺีตํ มนฺุชฺเชสฺสฺส พุรฺหเมติ.

อถ โข ภิกฺขเว พุรฺหมา สหฺมปฺตี กตาวกาโส โขมฺหิ ภควตา ฌมฺมเทสฺนายนํ”ติ มํ
 อภิวาเทตฺวา ปทกฺขินฺณํ กตฺวา ตตฺถเวรฺนตฺรธายี.

[๒๔๔] ตสฺส มยฺหํ ภิกฺขเว เอตทฺโหสิ “กสฺส นฺุ โข อหํ ปจฺมํ ฌมฺมํ เทเสยฺยํ ? โโก อิมํ ฌมฺมํ

¹ ก. เทเสตุ

² ฉ.ม.อิ. ปฺร... ทสฺสาวิเน

³ อ.ก. อฺทฺทกา

⁴ ฉ.ม. จิตฺตานิ

ชิปปเมว อาชานิสฺสตี”ติ. ตสฺส มยฺหํ ภิกฺขเว เอตทโหสิ “อโย โข อาฟ้าโร กาลาโม ปณฺฑิตโต
 วิตโต เมธาวี ที่ฆรตฺตํ อปฺปรชกฺขชาติโก; ยนฺนุนาหํ อาฟ้ารสฺส กาลามสฺส ปจฺมํ ฌมฺมํ
 เทเสยฺยํ, โส อิมํ ฌมฺมํ ชิปปเมว อาชานิสฺสตี”ติ. อถ โข มํ ภิกฺขเว เทวตา อุตฺตมํกมิตฺวา
 เอตทโวจ “สตฺตาทกาลกโต ภาณเต อาฟ้าโร กาลาโม”ติ. ภาณญฺจ ปน เม ทสฺสนํ อุตฺตมาทิ
 “สตฺตาทกาลกโต อาฟ้าโร กาลาโม”ติ. ตสฺส มยฺหํ ภิกฺขเว เอตทโหสิ “มหาชานियो โข อาฟ้าโร
 กาลาโม. สเจ หิ โส อิมํ ฌมฺมํ สฺสเนยฺย, ชิปปเมว อาชานเยยฺยา”ติ. ตสฺส มยฺหํ ภิกฺขเว เอตทโหสิ
 “กสฺส นฺุ โข อหํ ปจฺมํ ฌมฺมํ เทเสยฺยํ ? โโก อิมํ ฌมฺมํ ชิปปเมว อาชานิสฺสตี”ติ. ตสฺส มยฺหํ ภิกฺขเว
 เอตทโหสิ “อโย โข อุตฺตมํกมิตฺวา เอตทโวจ “อภิตฺสกาลกโต ภาณเต อุตฺตมํกมิตฺวา”ติ.
 ภาณญฺจ ปน เม ทสฺสนํ อุตฺตมาทิ “อภิตฺสกาลกโต อุตฺตมํกมิตฺวา”ติ. ตสฺส มยฺหํ ภิกฺขเว
 เอตทโหสิ “มหาชานियो โข อุตฺตมํกมิตฺวา. สเจ หิ โส อิมํ ฌมฺมํ สฺสเนยฺย, ชิปปเมว
 อาชานเยยฺยา”ติ. ตสฺส มยฺหํ ภิกฺขเว เอตทโหสิ “กสฺส นฺุ โข อหํ ปจฺมํ ฌมฺมํ เทเสยฺยํ ? โโก อิมํ
 ฌมฺมํ ชิปปเมว อาชานิสฺสตี”ติ. ตสฺส มยฺหํ ภิกฺขเว เอตทโหสิ “พหุการา โข เม ปญฺจวคฺคิยา
 ภิกฺขุ, เย มํ ปชานปฺพิตตตฺตํ อุตฺตมํกมิตฺวา. ยนฺนุนาหํ ปญฺจวคฺคิยานํ ภิกฺขุนํ ปจฺมํ ฌมฺมํ เทเสยฺยมนฺุ”ติ.
 ตสฺส มยฺหํ ภิกฺขเว เอตทโหสิ “กหํ นฺุ โข เอตฺรหิ ปญฺจวคฺคิยา ภิกฺขุ วิหรนฺตี”ติ. อุตฺตมํกมิตฺวา
 อหํ ภิกฺขเว ทิพฺเพน จกฺขนา วิสุทฺเธน อติกฺกนฺตมานุสเสน ปญฺจวคฺคิเย ภิกฺขุ พาราณสียํ วิหรนฺเต
 อิติปฺตเน มิคทาเย. อถ ชฺวาทํ ภิกฺขเว อรุเวลายํ ยถาภีรนฺตํ วิหริตฺวา, เยน พาราณสี, เตน
 จาริกํ ปกฺกมํ.

[๒๘๕] อุตฺตมา โข มํ ภิกฺขเว อุตฺตมํกมิตฺวา อาชีวก¹ อนฺตรว จ คยํ อนฺตรว จ โฟธํ
 อุตฺตมานมคฺคปฺปฏิปนฺนํ; ทิสฺวาน มํ เอตทโวจ “วิปฺปสนฺนนานิ โข เต อาวุโส อินฺทริยานิ, ปริสุทฺโธ
 จวิรวณฺโณ ปริโยทาโต. กัสสิ ตวํ อาวุโส อุตฺตมํกมิตฺวา ปพฺพชิตโต ? โโก วา เต สตฺถา ? กสฺส วา ตวํ ฌมฺมํ
 โรเจสฺสี”ติ. เอวํ วุตฺเต อหํ ภิกฺขเว อุตฺตมํกมิตฺวา อาชีวกํ คธาหิ อชฺฌมภาสึ:

สพฺพปาภิกฺขุ สพฺพวิทฺตมสมฺมิ,

สพฺพเพสฺสุ ฌมฺเมสฺสุ อญฺุปลิตฺโต

สพฺพญฺชโห ตณฺหาภฺยเย วิมุตฺโต

สยํ อภินฺถาย กมฺมทฺธิเสยฺยํ.

น เม อจฺริโย อตฺถิ,

สเทวกสมฺมิ โลกสมฺมิ

อหญฺหิ อรหา โลก

เอโกมฺหิ สมฺมาสมฺพุทฺโธ,

ฌมฺมจกฺกํ ปวตฺเตตฺตํ

สทิสฺโส เม น วิชฺชติ,

นตฺถิ เม ปฺปฏิปฺคฺคโล.

อหํ สตฺถา อนฺตฺตโร,

สฺตีตฺถิโตสมฺมิ นิพฺพุโต.

คจฺฉามิ กาสินฺนํ ปุริ

¹ ส.อ. อาชีวก

อนนธภูตสมี่¹ โลกสมี่ อาหณฉี² อมตพุนุทินุติ.

ยถา ไช ตว์ อาวุโส ปฏิชานาสิ “อรรหสิ อนนตชินโน”ติ.

มาทิสา เว ชินา โหนติ,

เย ปตตทา อาสวภขย์,

ชิตา เม ปาปกกา ฐมา,

ตสมามหุปก ชินโนติ.

เอวํ วุตเต ภิกขเว โส อุปกโก อาชีวกโก “หุเวยยปาวุโส”ติ³ วตวา สีสํ โอกมเปตวา อุมมคคํ คเหตุวา ปกุกามิ.

[๒๘๖] อถ ขวานํ ภิกขเว อนนุพฺพเพน จาริกญจรรมาโน, เยน พาราณสี, เยน อีสิปตนํ มิคทาย, เยน ปญจวคคิยา ภิกขุ, เตนุปลงกมี่. อททสาสุํ ไช มํ ภิกขเว ปญจวคคิยา ภิกขุ ทูโรโตว อาคจจนตํ; ทิสฺวาน อญญมญญํ สณฺจเปสุํ “อัย ไช อาวุโส สมโณ โคตโม อาคจจติ พาหุลลิกโก ปธานวิพฺภนฺโต อวตฺโต พาหุลลาเย, โส เณว อภิวาเทตพฺโพ, น ปจฺจุจฺจาทพฺโพ, นาสฺส ปตตจิวํ ปฏิคฺคเหตุพฺพํ; อปีจ ไช อาสนํ จเปตพฺพํ; สเจ อากงฺขิสฺสติ, นิสฺสิทิสฺสติ”ติ. ยถา ยถา ไช อนํ ภิกขเว อุปลงกมี่, ตถา ตถา ปญจวคคิยา ภิกขุ นาสกฺขีสุ สกาย กติกาย สณฺจจตุํ; อปฺเปกจเจ มํ ปจฺจุคฺคนฺตวา ปตตจิวํ ปฏิคฺคเหตุ, อปฺเปกจเจ อาสนํ ปญฺญเปสุํ, อปฺเปกจเจ ปาทอทกํ อุปฺภูจเปสุํ. อปีจ ไช มํ นาเมเน จ อาวุโสวาเทเน จ สมฺทาจรนฺติ.

เอวํ วุตเต อนํ ภิกขเว ปญจวคคิเย ภิกขุ เอตทโวจํ “มา ภิกขเว ตถาคตํ นาเมเน จ อาวุโสวาเทเน จ สมฺทาจริตถ,⁴ อรหํ ภิกขเว ตถาคโต สมฺมาสมฺพุทฺโธ, โอททถ ภิกขเว โสตํ, อมตมคคิตํ อหฺมณฺสาสามิ, อนํ ฐมมํ เทเสมิ, ยถานุสิญฺจํ ตถา ปฏิปชฺชมานา นจิริสฺเสว, ยสฺสตุถาย กุลปฺตตทา สมฺมเทว อคารสมฺมา อนคาริยํ ปพฺพชฺชนฺติ, ตทนฺตตฺรํ พุรหฺมจริยปริโยสานํ ทิฏฺฐเจ ว ฐมฺเม สยํ อภิญฺญา สจฺจิกตฺวา อุปลมฺปชฺช วิหริสฺสเถ”ติ. เอวํ วุตเต ภิกขเว ปญจวคคิยา ภิกขุ มํ เอตทโวจํ “ตายปี ไช ตว์ อาวุโส โคตม อิริยาย ตาย ปฏิปทาย ตาย ทุกกรกักริกาย นาชฺฌคฺมา อุตฺตริมฺนุสฺสธฺมมา อลฺมริยญาณทสฺสนวิเสสํ, กิ ปน ตว์ เอตฺรหิ พาหุลลิกโก ปธานวิพฺภนฺโต อวตฺโต พาหุลลาเย อธิคฺมิสฺสสิ อุตฺตริมฺนุสฺสธฺมมา อลฺมริยญาณทสฺสนวิเสสนุ”ติ. เอวํ วุตเต อนํ ภิกขเว ปญจวคคิเย ภิกขุ เอตทโวจํ “น ภิกขเว ตถาคโต พาหุลลิกโก น ปธานวิพฺภนฺโต น อวตฺโต พาหุลลาเย, อรหํ ภิกขเว ตถาคโต สมฺมาสมฺพุทฺโธ, โอททถ ภิกขเว โสตํ, อมตมคคิตํ อหฺมณฺสาสามิ, อนํ ฐมมํ เทเสมิ, ยถานุสิญฺจํ ตถา ปฏิปชฺชมานา นจิริสฺเสว, ยสฺสตุถาย กุลปฺตตทา สมฺมเทว อคารสมฺมา อนคาริยํ ปพฺพชฺชนฺติ, ตทนฺตตฺรํ พุรหฺมจริยปริโยสานํ ทิฏฺฐเจว ฐมฺเม สยํ อภิญฺญา สจฺจิกตฺวา อุปลมฺปชฺช วิหริสฺสเถ”ติ. ทุตฺติยมฺปิ ไช ภิกขเว ปญจวคคิยา ภิกขุ มํ เอตทโวจํ “ตายปี ไช ตว์ อาวุโส โคตม อิริยาย ตาย ปฏิปทาย ตาย ทุกกรกักริกาย นาชฺฌคฺมา อุตฺตริมฺนุสฺสธฺมมา อลฺมริยญาณทสฺสนวิเสสํ,

¹ ฉ.ม. อนนธภูตสมี่

² ก. อาหณฉี

³ อี. หุเวยยปาวุโสติ; ฉ.ม. หุเปยยปาวุโสติ

⁴ ฉ.ม. สมฺทาจรถ

ก็ ปน ตว์ เอตริหิ พาทูลุลิโก ปธานวิพฺภนโต อวตโต พาทูลุลาเย อธิคมิสฺสสิ อุตฺตริมฺนุสฺสธมฺมา อลฺมรียภาณทสฺสนวิเสสนฺ”ติ. พุติยมฺปิ โข อหิ ภิกฺขเว ปญฺจวคฺคิเย ภิกฺขุ เอตทโวจํ “น ภิกฺขเว ตถาคโต พาทูลุลิโก ฯเปฯ อฺปสมฺปชฺช วิหริสฺสธา”ติ. ตติยมฺปิ โข ภิกฺขเว ปญฺจวคฺคิยา ภิกฺขุ มํ เอตทโวจํ “ตายปิ โข ตว์ อวฺสุโส โคตม อิริยาย ตาย ปฏฺิพฺทาย ตาย ทฺกกรการิกาย นาชฺฌคฺมา อุตฺตริมฺนุสฺสธมฺมา อลฺมรียภาณทสฺสนวิเสสนฺ, ก็ ปน ตว์ เอตริหิ พาทูลุลิโก ปธานวิพฺภนโต อวตโต พาทูลุลาเย อธิคมิสฺสสิ อุตฺตริมฺนุสฺสธมฺมา อลฺมรียภาณทสฺสนวิเสสนฺ”ติ.

เอวํ วุตฺเต อหิ ภิกฺขเว ปญฺจวคฺคิเย ภิกฺขุ เอตทโวจํ “อภิษานาถ เม โน ตฺเมห ภิกฺขเว อิติ ปุพฺเพ เอวรूपํ ปภาวิตเมตฺน”ติ.¹ โน เหนฺตํ ภาเน. อหิ ภิกฺขเว ตถาคโต สมฺมาสมฺพุทฺโธ, โอิ ททถ ภิกฺขเว โ สฺตํ, อมตมจฺจิตฺตํ อหฺมฺนุสาสาหมิ, อหิ ธมฺมํ เทเสหมิ, ยถาญฺสิญฺจํ ตถา ปฏฺิพฺชฺชามาณา นจิริสฺเสว, ยสฺสสตฺถาย กุลปฺตฺตา สมฺมเทว อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชฺชติ, ตทฺนฺตฺตฺริ พฺรหฺมจฺริยปริโยสานํ ทิฏฺฐเจว ธมฺเม สยํ อภิณฺดา สจฺจิกตฺวา อฺปสมฺปชฺช วิหริสฺสธาติ. อสฺกขี โข อหิ ภิกฺขเว ปญฺจวคฺคิเย ภิกฺขุ สณฺดาเปตฺตุ. เทวปิ สฺทํ ภิกฺขเว ภิกฺขุ โอิวทามิ, ตโย ภิกฺขุ ปิณฺฑทาย จรฺนติ, ยํ ตโย ภิกฺขุ ปิณฺฑทาย จริตฺวา อหารนฺติ, เตน ฉพฺพคฺคา² เอวํ ยาเปม. ตโยปิ สฺทํ ภิกฺขเว ภิกฺขุ โอิวทามิ, เทวปิ ภิกฺขุ ปิณฺฑทาย จรฺนติ, ยํ เทว ภิกฺขุ ปิณฺฑทาย จริตฺวา อหารนฺติ, เตน ฉพฺพคฺคา ยาเปม. อถ โข ภิกฺขเว ปญฺจวคฺคิยา ภิกฺขุ มยา เอวํ โอิวทียมาณา เอวํ อนฺุสาสิยมาณา อตฺตนา ชาติธมฺมา สมานา ชาติธมฺเม อาทีนํ วิทิตฺวา อชาตํ อนฺุตฺตรํ โยคฺกเขมํ นิพฺพานํ ปริเยสมาณา อชาตํ อนฺุตฺตรํ โยคฺกเขมํ นิพฺพานํ อชฺฌคฺคํสุ, อตฺตนา ชฺราธมฺมา สมานา ชฺราธมฺเม อาทีนํ วิทิตฺวา อชฺริ อนฺุตฺตรํ โยคฺกเขมํ นิพฺพานํ ปริเยสมาณา อชฺริ อนฺุตฺตรํ โยคฺกเขมํ นิพฺพานํ อชฺฌคฺคํสุ, อตฺตนา พยาธิธมฺมา สมานา ฯเปฯ อตฺตนา มรณธมฺมา สมานา อตฺตนา โสภณธมฺมา สมานา อตฺตนา สํกิลฺเลสธมฺมา สมานา สํกิลฺเลสธมฺเม อาทีนํ วิทิตฺวา อสํกิลฺลิจฺจํ อนฺุตฺตรํ โยคฺกเขมํ นิพฺพานํ ปริเยสมาณา อสํกิลฺลิจฺจํ อนฺุตฺตรํ โยคฺกเขมํ นิพฺพานํ อชฺฌคฺคํสุ. ภาณญฺจ ปน เนสํ ทสฺสนํ อฺทปาติ “อฺกฺปฺปา โน วิมฺุตฺติ, อยมนฺุติมา ชาติ, นตฺถิทานิ ปฺนพฺภโว”ติ.

[๒๘๗] ปญฺจิเม ภิกฺขเว กามคฺคณา. กตฺเม ปญฺจ ? จกฺขุวิญฺญเญยฺยา รฺฐปา อิจฺฐจา กนฺดา มนาปา ปิยรฺฐปา กามฺฺปสฺสพฺพิตา รชฺนียา. โสฺตวิญฺญเญยฺยา สทฺทา ฯเปฯ ฆานวิญฺญเญยฺยา คนฺธา. ชิวฺหาวิญฺญเญยฺยา รสา. กายวิญฺญเญยฺยา โ ผฏฺฐพฺพา อิจฺฐจา กนฺดา มนาปา ปิยรฺฐปา กามฺฺปสฺสพฺพิตา รชฺนียา. อิเม โข ภิกฺขเว ปญฺจ กามคฺคณา. เย หิ เกจฺจ ภิกฺขเว สมณฺา วา พฺรหฺมณฺา วา อิเม ปญฺจ กามคฺคเณ คจฺจิตฺตา มุจฺจิตฺตา อชฺฌมาปฺนฺนา³ อนาทีนวทสฺสาวิโน อนิสฺสรณปญฺจา ปริภุญฺชฺชติ, เต เอวมฺสฺสุ เวทิตพฺพา: อนยมาปฺนฺนา พยฺสนมาปฺนฺนา ยถา

¹ ฉ.ม. ปภาวิตเมตฺนติ

² ฉ.ม. ฉพฺพคฺคิยา

³ ฉ.ม.อ. อชฺฌคฺคปฺนฺนา.

กามกรณียา ปาปิมโต. เสยยถาปี ภิกขเว อารญญโก ¹มโค พทฺโธ^๑ ปาสราสี อธิสเยยย, โส
 เอวมสฺส เวทิตพฺโพ “อนยมาปฺนโน พุยสนมาปฺนโน ยถากามกรณียเ ลุฑฺทสฺส, อาคจฺจนฺเต จ
 ปน ลุฑฺเท เยนกามํ ปกฺกมิสฺสตี”ติ, เอวเมว โข ภิกขเว เยหิ เกจि สมณฺา วา พุราหฺมณฺา วา อิเม
 ปญฺจ กามคฺุณฺเ คฺริตา มุจฺฉิตา อชฺฐมาปฺนฺนา อนาที่นวทสฺสาวิโน อนิสฺสรณปญฺญา
 ปริภุญฺชนฺติ, เต เอวมสฺส เวทิตพฺพา: อนยมาปฺนฺนา พุยสนมาปฺนฺนา ยถากามกรณียเ
 ปาปิมโต. เย จ โข เกจि ภิกขเว สมณฺา วา พุราหฺมณฺา วา อิเม ปญฺจ กามคฺุณฺเ อคฺริตา
 อมุจฺฉิตา อนชฺฐมาปฺนฺนา อาที่นวทสฺสาวิโน นิสฺสรณปญฺญา ปริภุญฺชนฺติ, เต เอวมสฺส
 เวทิตพฺพา : น อนยมาปฺนฺนา, น พุยสนมาปฺนฺนา, น ยถากามกรณียเ ปาปิมโต. เสยยถาปี
 ภิกขเว อารญญโก มิโค อพฺนฺโธ ปาสราสี อธิสเยยย, โส เอวมสฺส เวทิตพฺโพ “น อนยมาปฺนโน,
 น พุยสนมาปฺนโน, น ยถากามกรณียเ ลุฑฺทสฺส, อาคจฺจนฺเต จ ปน ลุฑฺเท เยนกามํ
 ปกฺกมิสฺสตี”ติ; เอวเมว โข ภิกขเว เย หิ เกจि สมณฺา วา พุราหฺมณฺา วา อิเม ปญฺจ กามคฺุณฺเ
 อคฺริตา อมุจฺฉิตา อนชฺฐมาปฺนฺนา อาที่นวทสฺสาวิโน นิสฺสรณปญฺญา ปริภุญฺชนฺติ, เต เอวมสฺส
 เวทิตพฺพา: น อนยมาปฺนฺนา, น พุยสนมาปฺนฺนา, น ยถากามกรณียเ ปาปิมโต.

เสยยถาปี ภิกขเว อารญญโก มิโค อรญฺเ ปวเน จรฺมาโน วิสฺสญฺโ จ คจฺฉติ วิสฺสญฺโ
 ติฏฺฐติ วิสฺสญฺโ นิสฺสตี วิสฺสญฺโ เสยยํ กปฺเปติ. ตํ กิสฺส เหตุ ? อนาปาทคโต ภิกขเว ลุฑฺทสฺส;
 เอวเมว โข ภิกขเว ภิกฺขุ วิวิจฺเจว กาเมหิ วิวิจฺจ อกฺุสเลหิ ธมฺเมหิ สวิตกฺกํ สวิจาร์ วิเวกฺขํ ปีติสฺสุขํ
 ปจฺมํ ฌานํ อฺุสฺมปฺชฺช วิหฺรติ. อຍ် วุจฺจติ ภิกขเว ภิกฺขุ อนฺธมฺกาสี มาริ, อปทํ วจิตฺวา มารจกฺุ
 อทสฺสนํ คโต ปาปิมโต.

ปฺน จปริ ภิกขเว ภิกฺขุ วิตกฺกวิจาร์านํ ฐปฺสฺมา อชฺฐมตฺตํ สฺมปฺสาทนํ เจตโส เอโกทิกาว
 อวิตกฺกํ อวิจาร์ สฺมาธิขํ ปีติสฺสุขํ ทฺติยํ ฌานํ ๕เป๕

ปฺน จปริ ภิกขเว ภิกฺขุ ปีตียา จ วิราคา อฺุเปกฺขโก จ วิหฺรติ สโต จ สฺมปฺชาโน, สฺขณฺจ
 กาเยน ปฏิสฺเเวเทติ, ยนฺตํ อริยา อาจิกฺขนฺติ “อฺุเปกฺขโก สติมา สฺขวิหฺาริ”ติ ตติยํ ฌานํ ๕เป๕

ปฺน จปริ ภิกขเว ภิกฺขุ สฺขสฺส จ ปหฺานา ทฺกฺขสฺส จ ปหฺานา ปฺพเพว
 โสมนสฺสโทมนสฺสานํ อตฺถงคฺมา อทฺกฺขมฺสุขํ อฺุเปกฺขาสติปาริสฺสุทฺธิ จตฺตถํ ฌานํ อฺุสฺมปฺชฺช
 วิหฺรติ. อຍ် วุจฺจติ ภิกขเว ภิกฺขุ อนฺธมฺกาสี มาริ, อปทํ วจิตฺวา มารจกฺุ อทสฺสนํ คโต ปาปิมโต.

ปฺน จปริ ภิกขเว ภิกฺขุ สพฺพโส ฐปฺสฺถณฺานํ สฺมตฺิกกฺมา ปฏฺิขสฺถณฺานํ อตฺถงคฺมา
 นานตฺตสฺถณฺานํ อมนสิการา “อนนฺโต อากาโส”ติ อากาसानญฺายตฺนํ อฺุสฺมปฺชฺช วิหฺรติ. อຍ်
 วุจฺจติ ภิกขเว ภิกฺขุ อนฺธมฺกาสี มาริ, อปทํ วจิตฺวา มารจกฺุ อทสฺสนํ คโต ปาปิมโต.

ปฺน จปริ ภิกขเว ภิกฺขุ สพฺพโส อากาसानญฺายตฺนํ สฺมตฺิกกฺมม “อนนฺตํ วิญฺญาณนฺ”ติ
 วิญฺญาณญฺายตฺนํ อฺุสฺมปฺชฺช วิหฺรติ ๕เป๕

ปฺน จปริ ภิกขเว ภิกฺขุ สพฺพโส วิญฺญาณญฺายตฺนํ สฺมตฺิกกฺมม “นตฺถิ ทิณฺจี้”ติ
 อากิณฺจญฺายตฺนํ อฺุสฺมปฺชฺช วิหฺรติ ๕เป๕

ปฺน จปริ ภิกขเว ภิกฺขุ สพฺพโส อากิณฺจญฺายตฺนํ สฺมตฺิกกฺมม เนวสฺถณฺานาสฺถณฺาย

^{1-๑} อ.ม. มโค พทฺโธ

ตนํ ออุปสมปชช วิหริติ ฯเปฯ

ปุณ จปรํ ภิกขเว ภิกขุ สพฺพโส เนวสญฺญานาสญฺญาตํ สมตฺถกมฺม สญฺญาเวทยิตฺติ
โรรํ ออุปสมปชช วิหริติ. ปญฺญาตํ จสฺส ทิสฺวา อาสวา ปริกฺขีณา โหนฺติ. อญํ วุจฺจติ ภิกขเว ภิกขุ
อนฺธมกาสิ มารี, อปทํ วัชิตฺวา มารีจกฺขุ อทสฺสนํ คโต ปาปมโต. ตินฺนโณ โลกเก วิสฺตติกํ. โส
วิสฺสญฺโจ คจฺจติ วิสฺสญฺโจ ตินฺนจฺจติ วิสฺสญฺโจ นิสฺสีหติ วิสฺสญฺโจ เสยฺยํ กปฺเปติ. ตํ กิสฺส เหตุ ?
อนาปาทคโต ภิกขเว ปาปมโตติ.

อิตมวโจ ภควา; อตฺตมฺนา เต ภิกขุ ภควโต ภาสิตํ อภินนฺทนต์.

ปาสราสิสฺสตํ นิฏฺฐิตํ ฉญฺจํ.

๕. โพิธิราชกุมารสฺสตํ

[๓๒๔] เอมเม สฺตํ : เอกํ สมญํ ภควา ภคฺเคสฺสุ วิหริติ สฺสุสมาธิเร^๑ ฆาสกพาวเน
มิคทาเย. เตน โข ปน สมเยน โพิธิสฺส ราชกุมารสฺส โกกนโท^๒ นาม ปาสาทิ อจิรการิต
โหติ อนฺธมวญฺโจ สมเนน วา พฺราหฺมเนน วา เกนจฺจิ วา มนฺุสฺสญฺเตน. อถ โข โพิ
ราชกุมารโ วิสฺสชฺชาปฺตํ มาณวํ อามนฺเตสิ “เอहि ตวํ สมฺม สญฺชฺชาปฺตํ, เยน ภควา,
เตนฺุสฺสงฺกมิ; อุปฺสงฺกมิตฺวา มม วจฺเนน ภควโต ปาเท สิริสา วนฺท, อปฺปาพารํ อปฺปาตงฺกํ
ลหฺุจฺจํ พลํ ผาสฺววิหารํ ปุจฺจติ โพิธิ ภนฺเต ราชกุมารโ ภควโต ปาเท สิริสา วนฺทติ,
อปฺปาพารํ อปฺปาตงฺกํ ลหฺุจฺจํ พลํ ผาสฺววิหารํ ปุจฺจติ”ติ, เอมวจ วเทหิ ‘อธิวาเสตุ กิร
ภนฺเต ภควา โพิธิสฺส ราชกุมารสฺส สฺวาตนาเย ภตฺตํ สทฺธิ ภิกฺขุสฺสเมนา”ติ. “เอวํ โภ”ติ โข
สญฺชฺชาปฺตโต มาณโว โพิธิสฺส ราชกุมารสฺส ปฏฺฐิสฺสตฺวา, เยน ภควา, เตนฺุสฺสงฺกมิ;
อุปฺสงฺกมิตฺวา ภควตา สทฺธิ สมฺมเทหิ; สมฺมเทหิยํ กถํ สารณิยํ วิตฺติสาเรตฺวา เอกมฺนฺตํ นิสฺสีหิ;
เอกมฺนฺตํ นิสฺสินฺโน โข สญฺชฺชาปฺตโต มาณโว ภควนฺตํ เอตทวโจ “โพิธิ โภ โคตม^๓
ราชกุมารโ โภโต โคตมสฺส ปาเท สิริสา วนฺทติ, อปฺปาพารํ อปฺปาตงฺกํ ลหฺุจฺจํ พลํ
ผาสฺววิหารํ ปุจฺจติ, เอมวจ วเทหิ ‘อธิวาเสตุ กิร ภวํ โคตโม โพิธิสฺส ราชกุมารสฺส
สฺวาตนาเย ภตฺตํ สทฺธิ ภิกฺขุสฺสเมนา”ติ. อธิวาเสสิ ภควา ตฺถนฺุทฺธาเวเน. อถ โข สญฺชฺชาปฺตโต
माणโว ภควโต อธิวาสนํ วิชิตฺวา อญฺจายาสนา, เยน โพิธิ ราชกุมารโ, เตนฺุสฺสงฺกมิ;
อุปฺสงฺกมิตฺวา โพิธิ ราชกุมารโ เอตทวโจ “อโวจฺมฺหา โข มยฺ โภโต^๔ วจฺเนน ตํ ภวนฺตํ โคตมํ,
โพิธิ โภ โคตม ราชกุมารโ^๕ โภโต โคตมสฺส ปาเท สิริสา วนฺทติ, อปฺปาพารํ อปฺปาตงฺกํ
ลหฺุจฺจํ พลํ ผาสฺววิหารํ ปุจฺจติ, เอมวจ วเทหิ ‘อธิวาเสตุ กิร ภวํ โคตโม โพิธิสฺส

^๑ ฉ.,ม. สฺสุสมาธิเร, มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปฺนณาสกํ เล่ม ๑๓

^๒ สฺยา.,ก.,ม. โกกนฺโท

^๓ ฉ.,ม. โพิธิ โข

^๔ ฉ.,ม. อโวจฺมฺหา โภโต

^๕ ฉ.,ม. โพิธิ โข ราชกุมารโ

ราชกุมารสุส สุวาตนาย ภตต์ สหฐี ภิกขุสัสมเนา¹ติ. อธิวุดถญจ ปน สมณน โคตเมนา²ติ.

[๓๒๕] อถ โข โฟธิ ราชกุมารโ รตสุสา รตติยา อจจเยน สเก นิเวสเน ปณฺตี³ ขาทนีย โภชนีย ปฏียาหาเปตวา โภกนทญจ ปาสาทำ โอบาเตหิ ทุสเสหิ สนถราเปตวา ยาว ปจจิมโสปานกเพวรา⁴ สลชีกาปุตต์ มาณว อามนฺเตสิ “เอหิ ตว สมม สลชีกาปุตต, เยน ภควา, เตนุปลสงฺกม; อุปลสงฺกมิตวา ภควโต กาลิ อารโจะหิ ‘กาโล ภนฺเต, นิฏฺฐิตํ ภตฺตนุ”ติ. “เอว โภ”ติ โข สลชีกาปุตโต มาณโว โฟธิสุส ราชกุมารสุส ปฏิสสุตวา, เยน ภควา, เตนุปลสงฺกม; อุปลสงฺกมิตวา ภควโต กาลิ อารโจะสิ “กาโล โภ โคตม, นิฏฺฐิตํ ภตฺตนุ”ติ. อถ โข ภควา ปุพฺพณฺหสมยํ นิวาเสตวา ปตฺตจิวรมาทาย, เยน โฟธิสุส ราชกุมารสุส นิเวสนิ, เตนุปลสงฺกม. เตน โข ปน สมเยน โฟธิ ราชกุมารโ พหิทวาร โภฏฺจเก จิตโต โหติ ภควนฺตํ อากมยมาโน. อทฺทสา โข โฟธิ ราชกุมารโ ภควนฺตํ ทูรโตว อากจฺจนฺตํ; ทิสฺวาน ปจฺจคฺคนฺตวา ภควนฺตํ อภิวาเทตวา ปุรฺกขตฺวา, เยน โภกนโท ปาสาท, เตนุปลสงฺกม. อถ โข ภควา ปจจิมํ โสปานกเพวริ นิสฺสาย อญฺจาสิ. อถ โข โฟธิ ราชกุมารโ ภควนฺตํ เอตทโวจ “อภिरุหตุ⁵ ภนฺเต ภควา ทุสฺसानิ, อภिरุหตุ สฺคโต ทุสฺसानิ, ยํ มม อสฺส ทิสฺมรตฺตํ หิตาย สุขายา”ติ. เอว วุตฺเต ภควา ตฺถนฺหิ อโหสิ. ทุตฺติยมปี โข โฟธิ ราชกุมารโ ภควนฺตํ เอตทโวจ “อภिरุหตุ ภนฺเต ภควา ทุสฺसानิ, อภिरุหตุ สฺคโต ทุสฺसानิ, ยํ มม อสฺส ทิสฺมรตฺตํ หิตาย สุขายา”ติ. เอว วุตฺเต ภควา ตฺถนฺหิ อโหสิ. ตุตฺติยมปี โข โฟธิ ราชกุมารโ ภควนฺตํ เอตทโวจ “อภिरุหตุ ภนฺเต ภควา ทุสฺसानิ, อภिरุหตุ สฺคโต ทุสฺसानิ, ยํ มม อสฺส ทิสฺมรตฺตํ หิตาย สุขายา”ติ.

[๓๒๖] อถ โข ภควา อายสมฺนฺตํ อานนฺทํ อปโลเกสิ. อถ โข อายสมมา อานนฺโท โฟธิ ราชกุมารโ เอตทโวจ “สัหฺรตุ ราชกุมาร ทุสฺसानิ, น ภควา เจลปฏิกิ⁶ อกกมิสฺสติ, ปจจิมํ ชนฺตํ ตถาคโต อปโลเกตีติ.⁴ อถ โข โฟธิ ราชกุมารโ ทุสฺसानิ สัหฺราเปตวา อุปริ โภกนทปาสาท⁵ อาสนานิ ปญฺญาเปสิ.⁶ อถ โข ภควา โภกนทํ ปาสาทํ อภิริหิตวา ปญฺญตฺเต อาสเน นิสีทิ สหฐี ภิกขุสัสมเน. อถ โข โฟธิ ราชกุมารโ พุทฺธปมฺขํ ภิกขุสัสมํ ปณฺตีเตน ขาทนีเยน โภชนีเยน สหตฺถา สนตฺปเปสิ สมฺปวาเรสิ. อถ โข โฟธิ ราชกุมารโ ภควนฺตํ ภุตฺตาวี โอนีตปตฺตปาณิ อญฺเจตฺวํ นิจํ อาสนํ คเหตฺวา เอกมฺนฺตํ นิสีทิ. เอกมฺนฺตํ นิสินฺโน โข โฟธิ ราชกุมารโ ภควนฺตํ เอตทโวจ “มยฺหิ โข ภนฺเต เอว โหติ ‘น โข สุเชน สุขํ อธิคฺนฺตพฺพํ, ทฺกฺเขน โข สุขํ อธิคฺนฺตพฺพนุ”ติ.

[๓๒๗] มยฺหมปี โข ราชกุมาร ปุพฺพเวว สมโพธา อนภิสฺมพฺพทฺธสุส โฟธิสฺตตฺสเสว

¹ ส. ปจจิมโสปานกเพวรา

² สยา., ก., อ. อภिरุหตุ, วิ.๔/๒๖๗/....อกกมตุ (วินยปิฎก)

³ ส., อ. เจลปตฺติก

⁴ อ., ม. อญฺจปตฺติ

⁵ ส., อ. อุปริโภกนท ปาสาท

⁶ อ., ม. ปญฺญาเปสิ.

สโต เอตทโหสิ “น โข สุเขน สุขั อธิคนุตพพั, ทุกเขน โข สุขั อธิคนุตพพนุ”ติ. โส โข อหิ
 ราชกุมาร อปเรน สมเยน ททโรว สมานิ สุสุกาพโกโส ภาเทรณ โยพพเนน สมนุนาโคโต,
 ปจเมเนน วยสา อกามกานัน มาตาปีตุนัน อสสุมุขานัน โรทนุทานัน เกสมสุสุ โอิหาเรตวา กาสายานิ
 วตถานิ อจจาเทตวา อคารสุมา อนคาริยัม ปพพชี่. โส โข อหิ เอวัม ปพพชิตโต สมานิ
 กีกุสลลเวสิ¹ อนุตตริ สนุติวรบหิ ปริเยสमानิ, เยเน อาฟ้าโร กาลาโม, เตนุปลสงกมิ;
 อุปลสงกมิตวา อาฟ้าโร กาลามัน เอตทโวจ “อิจจามหิ อาวุโส กาลาม อิมสมิ ฌมมวินเย
 พุรหมจริยัม จริตุนุ”ติ. เอวัม วุตเต ราชกุมาร อาฟ้าโร กาลาโม มัน เอตทโวจ “วิหระตายสุมา,
 ตาทิโส อยัม ฌมโม, ยตถ วิญญู ปุริโส นจิริสเสว สกัม อาจริยกัม สยัม อภิญญา สจจิกตวา
 อุปลสมปชช วิหเรยยา”ติ. โส โข อหิ ราชกุมาร นจิริสเสว ชิปปเมว ตัม ฌมมัม ปริยาปุณเณ.
 โส โข อหิ ราชกุมาร ตาวตเกเนว โอบุสพทตมตเตเน ลปีตลาปนตเตเน ภาณวาทญจ
 วทามิ เถรวาทญจ, “ชานามิ ปสฺสามิ”ติ จ ปุฏีชานามิ อหญเจว อญญเ จ. ตสฺส มยหิ
 ราชกุมาร เอตทโหสิ “น โข อาฟ้าโร กาลาโม อิมัม ฌมมัม เกวลัน สทฐามตเตเน ‘สยัม อภิญญา
 สจจิกตวา อุปลสมปชช วิหรามิ”ติ ปเวเทติ, อทฐา อาฟ้าโร กาลาโม อิมัม ฌมมัม ชานัน ปสฺส
 วิหระตี”ติ.

อถ ขวาทัน ราชกุมาร, เยเน อาฟ้าโร กาลาโม, เตนุปลสงกมิ; อุปลสงกมิตวา อาฟ้าโร
 กาลามัน เอตทโวจ “กิตตาวตา โน อาวุโส กาลาม อิมัม ฌมมัม สยัม อภิญญา สจจิกตวา
 อุปลสมปชช ปเวเทสิ”ติ.² เอวัม วุตเต ราชกุมาร อาฟ้าโร กาลาโม อากิญญญญาตณัน ปเวเทสิ.
 ตสฺส มยหิ ราชกุมาร เอตทโหสิ “น โข อาฟ้าโรสเสว กาลามสฺส อตถิ สทฐา, มยหิปตถิ
 สทฐา. น โข อาฟ้าโรสเสว กาลามสฺส อตถิ วิริยัม, มยหิปตถิ วิริยัม, น โข อาฟ้าโรสเสว
 กาลามสฺส อตถิ สติ ฌเปย สมาธิ ฌเปย ปญญา, มยหิปตถิ ปญญา. ยนุญฺหนานัน ยัม ฌมมัม
 อาฟ้าโร กาลาโม สยัม อภิญญา สจจิกตวา อุปลสมปชช วิหรามิตี ปเวเทติ, ตสฺส ฌมมสฺส
 สจจิกิริยาย ปทเหยยณุ”ติ. โส โข อหิ ราชกุมาร นจิริสเสว ชิปปเมว ตัม ฌมมัม สยัม
 อภิญญา สจจิกตวา อุปลสมปชช วิหระสิ. อถ ขวาทัน ราชกุมาร, เยเน อาฟ้าโร กาลาโม,
 เตนุปลสงกมิ; อุปลสงกมิตวา อาฟ้าโร กาลามัน เอตทโวจ “เอตตาวตา โน อาวุโส กาลาม
 อิมัม ฌมมัม สยัม อภิญญา สจจิกตวา อุปลสมปชช ปเวเทสิ”ติ. เอตตาวตา โข อหิ อาวุโส
 อิมัม ฌมมัม สยัม อภิญญา สจจิกตวา อุปลสมปชช ปเวเทมิ”ติ. อหิปี โข อาวุโส เอตตาวตา
 อิมัม ฌมมัม สยัม อภิญญา สจจิกตวา อุปลสมปชช วิหรามิตี. ลากา โน อาวุโส, สุลทฐัน โน
 อาวุโส, เย มยัม आयสมนุตัม ตาทิสัน สพุรหมจาริ ปสฺสาม, อิติ ยานัน ฌมมัม สยัม อภิญญา
 สจจิกตวา อุปลสมปชช ปเวเทมิ, ตัม ตวั ฌมมัม สยัม อภิญญา สจจิกตวา อุปลสมปชช วิหระสิ.
 ยัม ตวั ฌมมัม สยัม อภิญญา สจจิกตวา อุปลสมปชช วิหระสิ, ตมมัม ฌมมัม สยัม อภิญญา
 สจจิกตวา อุปลสมปชช ปเวเทมิ. อิติ ยานัน ฌมมัม ชานามิ, ตัม ตวั ฌมมัม ชานาสิ, ยัม ตวั
 ฌมมัม ชานาสิ, ตมมัม ฌมมัม ชานามิ. อิติ ยาทิโส อหิ, ตาทิโส ตวั, ยาทิโส ตวั, ตาทิโส

¹ ม. กีกุสลลเวสิ

² ฉ.,ม. อุปลสมปชช วิหรามิตี ปเวเทสิตี

อิติ ยัม ฌมมัม ราโม อภิญญาสิ, ตัม ตูวัม ฌมมัม ชานาสิ. ยัม ตูวัม ฌมมัม ชานาสิ, ตัม ฌมมัม ราโม อภิญญาสิ. อิติ ยาทีโส ราโม อโหสิ, ตาทีโส ตูวัม. ยาทีโส ตูวัม, ตาทีโส ราโม อโหสิ. เอหิทานี อาวุโส ตูวัม อิมัม คณัม ปริหราติ. อิติ โข ราชกุมาร อุททโก รามปุตโต สพรหมจารีเม สมานโน อัจฉริยญฺจาเน มัม จเปสิ, อุฬาราย จ มัม ปุชชาย ปุชเชสิ. ตสฺส มยหึ ราชกุมาร, เอตทโหสิ “นายัม ฌมฺโม นิพพิทาย น วิราคาย น นิโรธาย น อุปสมาย น อภิญญาย น สมุโพธาย น นิพพานาย สํวตตติ, ยาวเทว เนวสญฺญานาสญฺญายตฺนุปรตฺติยา”ติ. โส โข อหึ ราชกุมาร ตัม ฌมมัม อนลฺงฺกิริตฺวา ตสฺมา ฌมฺมา นิพพิชฺช อปกฺกมึ.

[๓๒๙] โส โข อหึ ราชกุมาร ก็กฺลลเวสิ อนุตฺตรํ สนฺติวรพํ ปริเยสฺमानโน มคฺเชสุ อนุปฺพุเพน จาริกัม จรฺमानโน, เยน อฺรุเวลา เสนานิกโม, ตทวสฺรี. ตตฺถททลํ รมณียัม ภูมิกาคัม ปาสาทิกญฺจ วนฺสญฺทํ, นทิลฺจ สนฺทนต์ึ เสตกัม สุปฺติตถัม รมณียัม, สมนฺตา จ โคจรรคามัม. ตสฺส มยหึ ราชกุมาร เอตทโหสิ “รมณียวต โภ ภูมิกาค, ปาสาทิก โจ วนฺสญฺโห, นทึ จ สนฺทนต์ึ เสตกา สุปฺติตถา รมณียา, สมนฺตา จ โคจรรคาโม, ‘อลัม วตฺทํ กุลปฺตตสฺส ปธานตฺถิกสฺส ปธานายา”ติ. โส โข อหึ ราชกุมาร ตตฺถเวว นิสึทึ “อลมิตํ ปธานายา”ติ. อปิสฺสุ มัม ราชกุมาร ติสฺโส อุปมา ปฏฺิภัสสุ อนจฺฉริยา ปุพฺเพ อสฺสุตฺตฺพุพฺพา:

เสยฺยถาปี ราชกุมาร อลลัม กฺฏจํ สเสนหึ¹ อุกฺเก นิกฺขิตตัม. ธถ ปุริโส อาคจฺฉเยย อุตฺตรารณึ อาทาย “อคฺคึ อภินิพฺพตฺเตสฺสามิ เตโช ปาตุกริสฺสามิ”ติ. ตัม ก็ มญฺเษสิ ราชกุมาร ? อปี นุ โส ปุริโส อมฺม อลลัม กฺฏจํ สเสนหึ อุกฺเก นิกฺขิตตัม อุตฺตรารณึ อาทาย อภิมตฺถนฺโต² อคฺคึ อภินิพฺพตฺเตยฺย เตโช ปาตุกรเยยฺยติ ? โน เหนตฺ³ ฆนฺเต. ตัม กิสฺส เหตุ ? อทฺถนฺทึ ฆนฺเต อลลัม กฺฏจํ สเสนหึ, ตถจ ปน อุกฺเก นิกฺขิตตัม, ยาวเทว จ ปน โส ปุริโส กิลมถสฺส วิฆาตสฺส ภาคึ อสฺสาติ. เอวเมว โข ราชกุมาร เย หิ เกจึ สมณฺา วา พุรฺาหฺมณฺา วา กาเยน เจว จิตฺเตน จ กาเมหิ อวฺฐปกฺกฺจา วิหรนฺติ. โย จ เนลฺลํ กาเมสุ กามจฺฉนฺโท กามเสนฺโท กามมฺุจฺฉา กามปีปาสา กามปริฟ้าโห, โส จ อชฺฉตตัม น สุปฺพิโน โหติ น สุปฺพิปฺปสฺสทฺโธ. โอปกฺกมิกา เจปี เต โภนฺโต สมณฺพฺุรฺาหฺมณฺา ทฺุทฺชา ติพฺพา ขรา กฺฏฺกา เวทนา เวทยนฺติ, อภพฺพาว เต ฌาณาย ทสฺสนาย อนุตฺตราย สมุโพธาย. โน เจปี เต โภนฺโต สมณฺพฺุรฺาหฺมณฺา โอปกฺกมิกา ทฺุทฺชา ติพฺพา ขรา กฺฏฺกา เวทนา เวทยนฺติ, อภพฺพาว เต ฌาณาย ทสฺสนาย อนุตฺตราย สมุโพธาย. อยัม โข มัม ราชกุมาร ปจฺมา อุปมา ปฏฺิภาสึ อนจฺฉริยา ปุพฺเพ อสฺสุตฺตฺพุพฺพา.

[๓๓๐] อปรายปี โข มัม ราชกุมาร ทฺุติยา อุปมา ปฏฺิภาสึ อนจฺฉริยา ปุพฺเพ อสฺสุตฺตฺพุพฺพา:

เสยฺยถาปี ราชกุมาร อลลัม กฺฏจํ สเสนหึ อารกา อุกฺกา ธเล นิกฺขิตตัม. ธถ ปุริโส อาคจฺฉเยย อุตฺตรารณึ อาทาย “อคฺคึ อภินิพฺพตฺเตสฺสามิ เตโช ปาตุกริสฺสามิ”ติ. ตัม ก็

¹ ส. สลฺลเนนหึ

² ฉ. อภิมตฺถนฺโต, เอวมฺุปริปี.

³ ฉ.,ม. หิทํ

มณฑลสิ ราชกุมาร ? อปี นุ โส ปุริโส อมฺ อลลํ กฏจํ สเสนหํ อารกา อุทกา ถเล
 นิภชิตตํ อุตตวรารณํ อาทาย อภิมตถนโต อคฺคํ อภินิพพตเตยย เตโช ปาตุกเรยยาติ ? โน
 เหน้ ฆนเต. ตํ กิสฺส เหตุ ? อทุญฺหิ ฆนเต อลลํ กฏจํ สเสนหํ กิณฺจาปี อารกา อุทกา
 ถเล นิภชิตตํ, ยาวเทว จ ปน โส ปุริโส กิลมถสฺส วิฆาตสฺส ภาคํ อสฺสาติ. เอวเมว โข
 ราชกุมาร เย หิ เกจฺจิ สมณฺา วา พุราหฺมณฺา วา กาเยน เจว จิตฺเตน จ กาเมหิ วูปกฏฺจา
 วิหรนฺติ. โย จ เนลฺลํ กาเมสฺสุ กามจฺจนฺโท กามเสนฺโห กามมฺุจฺจา กามปีปาสา กามปริฟ้าโห,
 โส จ อชฺฌตตํ น สฺปหิโน โหติ น สฺปฏฺิปปสฺสทฺโธ. โอบกฺกมิกา เจปี เต โภนฺโต
 สมณฺพุราหฺมณฺา ทุกฺขา ติพฺพา กฏฺกา ขรา เวทนา เวทยนฺติ, อภพฺพาว เต ภาณาย
 ทสฺสนาย อนฺุตตฺราย สมฺโพธาย. โน เจปี เต โภนฺโต สมณฺพุราหฺมณฺา โอบกฺกมิกา ทุกฺขา
 ติพฺพา กฏฺกา ขรา เวทนา เวทยนฺติ, อภพฺพาว เต ภาณาย ทสฺสนาย อนฺุตตฺราย
 สมฺโพธาย; อຍံ โข มํ ราชกุมาร ทุตฺติยา อุปมา ปฏฺิภาสิ อนจฺจริยา ปฺุพฺเพ อสฺสุตฺปฺพฺพา.

[๓๓๑] อปฺราปี โข มํ ราชกุมาร ตุตฺติยา อุปมา ปฏฺิภาสิ อนจฺจริยา ปฺุพฺเพ
 อสฺสุตฺปฺพฺพา:

เสยฺยถาปี ราชกุมาร สุกฺขํ กฏฺจํ โภฟ้าปํ อารกา อุทกา ถเล นิภชิตตํ. อถ ปุริโส
 อาคจฺเจยฺย อุตตวรารณํ อาทาย “อคฺคํ อภินิพพตเตสฺสามิ เตโช ปาตุกเรยฺยามี”ติ. ตํ กิ
 มณฑลสิ ราชกุมาร ? อปี นุ โส ปุริโส อมฺ สุกฺขํ กฏฺจํ โภฟ้าปํ อารกา อุทกา ถเล
 นิภชิตตํ อุตตวรารณํ อาทาย อภิมตถนโต อคฺคํ อภินิพพตเตยย เตโช ปาตุกเรยฺยาติ ?
 เอวํ ฆนเต. ตํ กิสฺส เหตุ ? อทุญฺหิ ฆนเต สุกฺขํ กฏฺจํ โภฟ้าปํ, ตยฺจ ปน อารกา อุทกา
 ถเล นิภชิตตฺนฺติ. เอวเมว โข ราชกุมาร เย หิ เกจฺจิ สมณฺา วา พุราหฺมณฺา วา กาเยน
 เจว จิตฺเตน จ กาเมหิ วูปกฏฺจา วิหรนฺติ. โย จ เนลฺลํ กาเมสฺสุ กามจฺจนฺโท กามเสนฺโห
 กามมฺุจฺจา กามปีปาสา กามปริฟ้าโห, โส จ อชฺฌตตํ สฺปหิโน โหติ สฺปฏฺิปปสฺสทฺโธ.
 โอบกฺกมิกา เจปี เต โภนฺโต สมณฺพุราหฺมณฺา ทุกฺขา ติพฺพา ขรา กฏฺกา เวทนา เวทยนฺติ,
 ภพฺพาว เต ภาณาย ทสฺสนาย อนฺุตตฺราย สมฺโพธาย. โน เจปี เต โภนฺโต สมณฺพุราหฺมณฺา
 โอบกฺกมิกา ทุกฺขา ติพฺพา ขรา กฏฺกา เวทนา เวทยนฺติ, ภพฺพาว เต ภาณาย ทสฺสนาย
 อนฺุตตฺราย สมฺโพธาย; อຍံ โข มํ ราชกุมาร ตุตฺติยา อุปมา ปฏฺิภาสิ อนจฺจริยา ปฺุพฺเพ
 อสฺสุตฺปฺพฺพา. อีมา โข มํ ราชกุมาร ติสฺโส อุปมา ปฏฺิภํ¹ อนจฺจริยา ปฺุพฺเพ อสฺสุตฺปฺพฺพา.

[๓๓๒] ตสฺส มยฺหํ ราชกุมาร เอตทฺโหสิ “ยฺนฺนฺนาหํ ทนฺเตภิทนฺตมาธาย ชิวฺหาย
 ตาลฺลํ อาหจฺจ เจตฺสา จิตฺตํ อภินิคฺคณฺเหยยํ อภินิปฺปีเพยฺยํ อภิสนฺตาเปยฺยนฺ”ติ. โส โข อหํ
 ราชกุมาร ทนฺเตภิทนฺตมาธาย ชิวฺหาย ตาลฺลํ อาหจฺจ เจตฺสา จิตฺตํ อภินิคฺคณฺหามิ อภินิปฺปีเพมิ
 อภิสนฺตาเปมิ. ตสฺส มยฺหํ ราชกุมาร ทนฺเตภิทนฺตมาธาย ชิวฺหาย ตาลฺลํ อาหจฺจ เจตฺสา
 จิตฺตํ อภินิคฺคณฺหโต อภินิปฺปีเพยฺยโต อภิสนฺตาเปยฺยโต กจฺเจหิ เสทา มฺุจฺจนฺติ. เสยฺยถาปี
 ราชกุมาร พลววา ปุริโส ทฺุพฺพลตฺรํ ปุริสํ สีสฺเส วา คเหตุววา ขนฺธเว วา คเหตุววา อภินิคฺคณฺเหยย
 อภินิปฺปีเพยฺย อภิสนฺตาเปยฺย, เอวเมว โข เม ราชกุมาร ทนฺเตภิทนฺตมาธาย ชิวฺหาย

¹ ส. ปฏฺิภาสิ

ตาลู อากัจเจ เจตสา จิตต์ อภินิหคณหโต อภินิเป็พัยโต อภิสนตูปัยโต กัจเจหิ เสทา มุจจนฺติ. อารทฺธํ โข ปน เม ราชกุมาร วีริยํ โหติ อสสลีนํ, อุปฏฺฐิตา สติ อปฺปมฺมุจฺจา,¹ สारทฺโธ จ ปน เม กาโย โหติ อปฺปฏฺฐิตฺสทฺโธ เตเนว ทุกฺขปฺปชาเนน ปชานาภิตฺตุนฺนสฺส สโต.

[๓๓๓] ตสฺส มยฺหํ ราชกุมาร เอตทโหสิ “ยณฺฺนุนาหํ อปฺปานกํเยว ฉานํ ฉาเยยฺยนฺ”ติ, โส โข อหํ ราชกุมาร มฺขโต จ นาสโต จ อสฺสาสปฺสฺสาเส อุปรฺรฺฐึ. ตสฺส มยฺหํ ราชกุมาร มฺขโต จ นาสโต จ อสฺสาสปฺสฺสาเส อุปรฺรฺฐึ กณฺฺณโสเดหิ วาตานํ นิทฺทมนฺตานิ อภิมตฺโต สทฺโธ โหติ. เสยฺยถาปิ นาม กมฺมารคคฺคฺริยา² ฐมมานาย อภิมตฺโต สทฺโธ โหติ, เอวเมว โข เม ราชกุมาร มฺขโต จ นาสโต จ อสฺสาสปฺสฺสาเส อุปรฺรฺฐึ กณฺฺณโสเดหิ วาตานํ นิทฺทมนฺตานิ อภิมตฺโต สทฺโธ โหติ. อารทฺธํ โข ปน เม ราชกุมาร วีริยํ โหติ อสสลีนํ, อุปฏฺฐิตา สติ อปฺปมฺมุจฺจา, สारทฺโธ จ ปน เม กาโย โหติ อปฺปฏฺฐิตฺสทฺโธ เตเนว ทุกฺขปฺปชาเนน ปชานาภิตฺตุนฺนสฺส สโต.

ตสฺส มยฺหํ ราชกุมาร เอตทโหสิ “ยณฺฺนุนาหํ อปฺปานกํเยว ฉานํ ฉาเยยฺยนฺ”ติ, โส โข อหํ ราชกุมาร มฺขโต จ นาสโต จ กณฺฺณโต จ อสฺสาสปฺสฺสาเส อุปรฺรฺฐึ. ตสฺส มยฺหํ ราชกุมาร มฺขโต จ นาสโต จ กณฺฺณโต จ อสฺสาสปฺสฺสาเส อุปรฺรฺฐึ อภิมตฺตา วาตา มฺทฺธานํ โอิหนฺนฺติ.³ เสยฺยถาปิ ราชกุมาร พลวา ปฺริโส ติเณฺหน สีขเรณ มฺทฺธานํ⁴ อภิมตฺเตยฺย. เอวเมว โข เม ราชกุมาร มฺขโต จ นาสโต จ กณฺฺณโต จ อสฺสาสปฺสฺสาเส อุปรฺรฺฐึ อภิมตฺตา วาตา มฺทฺธานํ โอิหนฺนฺติ. อารทฺธํ โข ปน เม ราชกุมาร วีริยํ โหติ อสสลีนํ, อุปฏฺฐิตา สติ อปฺปมฺมุจฺจา, สारทฺโธ จ ปน เม กาโย โหติ อปฺปฏฺฐิตฺสทฺโธ เตเนว ทุกฺขปฺปชาเนน ปชานาภิตฺตุนฺนสฺส สโต.

ตสฺส มยฺหํ ราชกุมาร เอตทโหสิ “ยณฺฺนุนาหํ อปฺปานกํเยว ฉานํ ฉาเยยฺยนฺ”ติ, โส โข อหํ ราชกุมาร มฺขโต จ นาสโต จ กณฺฺณโต จ อสฺสาสปฺสฺสาเส อุปรฺรฺฐึ. ตสฺส มยฺหํ ราชกุมาร มฺขโต จ นาสโต จ กณฺฺณโต จ อสฺสาสปฺสฺสาเส อุปรฺรฺฐึ อภิมตฺตา สีเส สีสเวทนา โหนฺติ. เสยฺยถาปิ ราชกุมาร พลวา ปฺริโส ทเพฺหน วรตฺตทฺทฺทฺทฺทฺ⁵ สีเส สีสเวจฺจนํ⁶ ทเพยฺย. เอวเมว โข เม ราชกุมาร มฺขโต จ นาสโต จ กณฺฺณโต จ อสฺสาสปฺสฺสาเส อุปรฺรฺฐึ อภิมตฺตา สีเส สีสเวทนา โหนฺติ. อารทฺธํ โข ปน เม ราชกุมาร วีริยํ โหติ อสสลีนํ, อุปฏฺฐิตา สติ อปฺปมฺมุจฺจา, สारทฺโธ จ ปน เม กาโย โหติ อปฺปฏฺฐิตฺสทฺโธ เตเนว ทุกฺขปฺปชาเนน ปชานาภิตฺตุนฺนสฺส สโต.

¹ อ.,ม.,ส. อสมมุจฺจา

² ส. คคฺคฺริยา

³ อ. มฺทฺธนิ อุหนฺนฺติ, ส. อุหนฺนฺติ, ม. อุหนฺนฺติ

⁴ อ.,ม. มฺทฺธนิ อภิมตฺเตยฺย, ส. มฺทฺธานํ อภิมตฺเตยฺย

⁵ อ. วรตฺตทฺทฺทฺทฺ, ส. วรตฺตทฺทฺทฺทฺ

⁶ อ.,ม. สีสเวจฺจํ

ตสฺส มยฺหํ ราชกุมาร เอตทโหสิ “ยณฺฺนุนาหํ อปฺปานกํเยว ฌานํ ฌาเยยฺยณฺ”ติ. โส โข อหํ ราชกุมาร มุขโต ๑ นาสโต ๑ กณฺณโต ๑ อสฺสาสปฺสฺสาเส อฺปรุทฺเตสฺ. ตสฺส มยฺหํ ราชกุมาร มุขโต ๑ นาสโต ๑ กณฺณโต ๑ อสฺสาสปฺสฺสาเสสฺ อฺปรุทฺเตสฺ อธิมตฺตา วาตา กุจฺฉิํ ปริกนฺตฺนฺติ. เสยฺยถาปี ราชกุมาร ทกุโข โคฆาตโก วา โคฆาตกนฺเตวาสีํ วา ติเณฺหน โควิกนฺตเนน กุจฺฉิํ ปริกนฺเตยฺย; เอมฺเว โข ราชกุมาร มุขโต ๑ นาสโต ๑ กณฺณโต ๑ อสฺสาสปฺสฺสาเสสฺ อฺปรุทฺเตสฺ อธิมตฺตา วาตา กุจฺฉิํ ปริกนฺตฺนฺติ. อารทฺธํ โข ปน เม ราชกุมาร วีริยํ โหติ อสฺลลีนํ, อฺปฺภุจฺจิตา สติ อปฺปมฺมุจฺจา, สारทฺโธ ๑ ปน เม กาโย โหติ อปฺปปฏิปฺปสฺสทฺโธ เตเนว ทุกฺขปฺปชานเนน ปชานาภิตฺตุนนฺสฺส สโต.

ตสฺส มยฺหํ ราชกุมาร เอตทโหสิ “ยณฺฺนุนาหํ อปฺปานกํเยว ฌานํ ฌาเยยฺยณฺ”ติ. โส โข อหํ ราชกุมาร มุขโต ๑ นาสโต ๑ กณฺณโต ๑ อสฺสาสปฺสฺสาเส อฺปรุทฺเตสฺ. ตสฺส มยฺหํ ราชกุมาร มุขโต ๑ นาสโต ๑ กณฺณโต ๑ อสฺสาสปฺสฺสาเสสฺ อฺปรุทฺเตสฺ อธิมตฺโต กายสฺมึ ทาโห โหติ. เสยฺยถาปี ราชกุมาร เทว พลวณฺโต ปุริสา ทุพฺพลตฺรํ ปุริสํ นานาพาหาสุ คเหตุวา องฺคารกาสุยา สนฺดาเปยฺยํ สมนฺปิตาเปยฺยํ; เอมฺเว โข เม ราชกุมาร มุขโต ๑ นาสโต ๑ กณฺณโต ๑ อสฺสาสปฺสฺสาเสสฺ อฺปรุทฺเตสฺ อธิมตฺโต กายสฺมึ ทาโห โหติ. อารทฺธํ โข ปน เม ราชกุมาร วีริยํ โหติ อสฺลลีนํ, อฺปฺภุจฺจิตา สติ อปฺปมฺมุจฺจา, สारทฺโธ ๑ ปน เม กาโย โหติ อปฺปปฏิปฺปสฺสทฺโธ เตเนว ทุกฺขปฺปชานเนน ปชานาภิตฺตุนนฺสฺส สโต.

อภิสฺสุ มํ ราชกุมาร เทวตา ทิสฺวา เอมฺมาหํสุ “กาลกโต สมนฺเณ โคตโม”ติ. เอกจฺจา เทวตา เอมฺมาหํสุ “น กาลกโต สมนฺเณ โคตโม, อปีจ กาลํ กโรตี”ติ. เอกจฺจา เทวตา เอมฺมาหํสุ “น กาลกโต สมนฺเณ โคตโม, นาปี กาลํ กโรตี, อรหํ สมนฺเณ โคตโม, วิหารโรเตวว โส อรหโต เอมฺวโรโป โหตี”ติ.

[๓๓๔] ตสฺส มยฺหํ ราชกุมาร เอตทโหสิ “ยณฺฺนุนาหํ สพฺพโส อหารุปฺจฺเจทาย ปฺปฏิปชฺชเยยฺยณฺ”ติ. อถ โข มํ ราชกุมาร เทวตา อฺปฺสงฺกมิตฺวา เอตทโวจฺ “มา โข ตวํ มาริสฺ สพฺพโส อหารุปฺจฺเจทาย ปฺปฏิปชฺชิตฺ. สเจ โข ตวํ มาริสฺ สพฺพโส อหารุปฺจฺเจทาย ปฺปฏิปชฺชิสฺสฺสิ, ตสฺส เต มยํ ทิพฺพํ โອขํ โลมกฺุเปหิ อชฺโฆหริสฺสาม,¹ ตาย ตวํ ยาเปสฺสฺสิ”ติ. ตสฺส มยฺหํ ราชกุมาร เอตทโหสิ “อหํ เจว โข ปน สพฺพโส อชฺทฺทฺกํ² ปฺปฏิชานเยยฺยํ. อีมา ๑ โข เม เทวตา ทิพฺพํ โອขํ โลมกฺุเปหิ อชฺโฆหเรยฺยํ;³ ตาย จาหํ ยาเปยฺยํ, ตํ มมสฺส มุสา”ติ. โส โข อหํ ราชกุมาร ตา เทวตา ปจฺจจฺจิกฺขามิ หลนฺติ วทามิ.

ตสฺส มยฺหํ ราชกุมาร เอตทโหสิ “ยณฺฺนุนาหํ โถกํ โถกํ อหารํ อหารายฺยํ ปสฺตํ ปสฺตํ, ยทิ วา มุคฺคยฺยสฺํ ยทิ วา กุลตฺถยฺยสฺํ ยทิ วา กพฺพายฺยสฺํ ยทิ วา หเรณฺฺกยฺยสฺนฺติ. โส โข อหํ ราชกุมาร โถกํ โถกํ อหารํ อหาระสีํ ปสฺตํ ปสฺตํ, ยทิ วา มุคฺคยฺยสฺํ ยทิ วา กุลตฺถยฺยสฺํ ยทิ วา กพฺพายฺยสฺํ ยทิ วา หเรณฺฺกยฺยสฺํ. ตสฺส มยฺหํ ราชกุมาร โถกํ โถกํ อหารํ อหารายฺโต

¹ อ. อชฺโฆหาระสาม

² อ.,ม. อชฺชชิตํ

³ อ. อชฺโฆหาระยฺยํ

ปสตี ปสตี, ยทิ วา มุคคยฺสึ ยทิ วา กุลตถยฺสึ ยทิ วา กพฺมายยฺสึ ยทิ วา หเรณุกยฺสึ,
 อธิมตตกสิมานํ ปตฺโต กาโย โหติ. เสยฺยถาปี นาม อาสีตีกปพฺพานิ วา กภาพฺพพานิ วา;
 เอวเมวสฺสุ เม องฺคปจฺจคานิ ภวนฺติ ตาเยวปฺปาหารตาย. เสยฺยถาปี นาม โอยฺจฺจปทํ;
 เอวเมวสฺสุ เม อานิสทํ โหติ ตาเยวปฺปาหารตาย. เสยฺยถาปี นาม วฏฺฏนาวพํ; เอวเมวสฺสุ
 เม ปิฏฺฐจิกณฺณโก อุนฺณดาวนโต โหติ ตาเยวปฺปาหารตาย. เสยฺยถาปี นาม ชรสสาลาย¹
 โคปานสิโย โอลฺลคฺคฺวิลฺลคฺคา ภวนฺติ; เอวเมวสฺสุ เม ฉาสฺสฺพิโย โอลฺลคฺคฺวิลฺลคฺคา ภวนฺติ
 ตาเยวปฺปาหารตาย. เสยฺยถาปี นาม คมฺภีเร อุกฺขปาเน อุกฺขตารกา คมฺภีรคตา โอยฺชಾಯิกา
 ทิสฺสนฺติ; เอวเมวสฺสุ เม อุกฺขิฏฺเฐสฺสุ อุกฺขิตารกา คมฺภีรคตา โอยฺชಾಯิกา ทิสฺสนฺติ
 ตาเยวปฺปาหารตาย. เสยฺยถาปี นาม ติตฺตีกาลาพฺ² อามกจฺฉินฺโน วาตาทเปน สํผฺลิตฺ³
 โหติ สมฺมิลาท; เอวเมวสฺสุ เม สีสฺจจฺฉวี สํผฺลิตา โหติ สมฺมิลาทา ตาเยวปฺปาหารตาย.
 โส โข อหํ ราชกฺุมาร “อฺุทฺรจฺฉวี ปริมฺสิสฺสามิ”ติ ปิฏฺฐจิกณฺณกํเยว ปริคฺคณฺหามิ,
 “ปิฏฺฐจิกณฺณกํ ปริมฺสิสฺสามิ”ติ อฺุทฺรจฺฉวีเยว ปริคฺคณฺหามิ. ยาวสฺสุ เม ราชกฺุมาร
 อฺุทฺรจฺฉวี ปิฏฺฐจิกณฺณกํ อลฺลสีนา โหติ ตาเยวปฺปาหารตาย. โส โข อหํ ราชกฺุมาร “วจฺจํ วา
 มุตฺตํ วา กริสฺสามิ”ติ ตตฺถเว อวฺกฺขชฺช โปปฺตานิ ตาเยวปฺปาหารตาย. โส โข อหํ ราชกฺุมาร
 อิมเมว กายํ อสฺสาเสนฺโต ปาณินา คตฺตานิ อฺุณฺมชฺชามิ. ตสฺส มยฺหํ ราชกฺุมาร ปาณินา
 คตฺตานิ อฺุณฺมชฺชโต ปฺุตฺติมฺลานิ โลมานิ กายสฺมา ปปฺตฺนฺติ ตาเยวปฺปาหารตาย. อปฺิสฺสุ มํ
 ราชกฺุมาร มนฺุสฺสา ทิสฺวา เอวมาหํสฺสุ “กาไฟฺ สมฺโณ โคตโม”ติ. เอกจฺเจ มนฺุสฺสา เอวมาหํสฺสุ
 “น กาไฟฺ สมฺโณ โคตโม, สามี สมฺโณ โคตโม”ติ. เอกจฺเจ มนฺุสฺสา เอวมาหํสฺสุ “น กาไฟฺ
 สมฺโณ โคตโม นปี สามี, มจฺจฺจจฺฉวี สมฺโณ โคตโม”ติ. ยาวสฺสุ เม ราชกฺุมาร ตาว
 ปริสฺสุทฺโธ อฺุวิณฺโณ ปริโยทาโต อฺุปฺหโต โหติ ตาเยวปฺปาหารตาย.

[๓๓๕] ตสฺส มยฺหํ ราชกฺุมาร เอตทฺโหสิ “เย โข เกจฺจ อตฺตมทฺธานํ สมฺณา วา
 พฺราหฺมณา วา โอบกฺกมิกา ทฺกฺขา ติปฺพา ขรา กฺฎฺฎกา เวทนา เวทยฺสฺสุ, เอตาวปรมํ นยฺโต
 ภยฺโย. เยปี หิ เกจฺจ อฺุณาคตมทฺธานํ สมฺณา วา พฺราหฺมณา วา โอบกฺกมิกา ทฺกฺขา
 ติปฺพา ขรา กฺฎฺฎกา เวทนา เวทยฺสฺสนฺติ, เอตาวปรมํ นยฺโต ภยฺโย. เยปี หิ เกจฺจ เอตฺรหิ
 สมฺณา วา พฺราหฺมณา วา โอบกฺกมิกา ทฺกฺขา ติปฺพา ขรา กฺฎฺฎกา เวทนา เวทยฺนฺติ,
 เอตาวปรมํ นยฺโต ภยฺโย. น โข ปนาหํ อิมาย กฺฎฺฎกาย ทฺกฺกรการิกาย อธิคฺจฺฉามิ อฺุตฺตรี⁴
 มนฺุสฺสธมฺมา อลฺมรียภาณทสฺสนวิเสสํ. สียา นฺุ โข อญฺโณ มคฺโค โฟธายา”ติ ? ตสฺส
 มยฺหํ ราชกฺุมาร เอตทฺโหสิ “อภิชานามิ โข ปนาหํ ปิตฺุ สกฺกสฺส กมฺมฺนฺเต สีสฺตาย
 ชมฺพฺุชฺชายาย นิสฺสินฺโน วิวิจฺเจว กาเมหิ วิวิจฺจ อฺุสฺเสหิ ธมฺเมหิ สฺวิตกฺกํ สฺวิจฺจํ วิเวกฺขํ
 ปิตฺุสฺสํ ปจฺมํ ฉานํ อฺุปฺสมฺปชฺช วิหริตา. สียา นฺุ โข เอโสเมคฺโค โฟธายา”ติ ? ตสฺส มยฺหํ

¹ ก. ชชฺชรสาลาย

² ฉ.,ม. ติตฺตีกาลาพฺ

³ ฉ. สํผฺลิตฺ, ม. สํปฺลิตฺ

⁴ ฉ.,ม. อฺุตฺตริ,เอวมฺปฺริปี.

ราชกุมาร สदानุสารี วิญญานัน อโหสิ “เอเสว มคโค โฟธายา”ติ. ตสฺส มยฺหํ ราชกุมาร เอตทโหสิ “กินฺนุ โข อหํ ตสฺส สุขสฺส ภายามิ, ยนฺตํ สุขํ อญฺญเตรว กาเมหิ อญฺญตฺร อกฺขเลหิ ฌมฺเมหิ”ติ ? ตสฺส มยฺหํ ราชกุมาร เอตทโหสิ “น โข อหํ ตสฺส สุขสฺส ภายามิ, ยนฺตํ สุขํ อญฺญเตรว กาเมหิ อญฺญตฺร อกฺขเลหิ ฌมฺเมหิ”ติ.

ตสฺส มยฺหํ ราชกุมาร เอตทโหสิ “น โข ตํ สุกฺรํ สุขํ อธิคฺนฺตุ เอวํ อธิมตฺตกสิมานํ ปตฺตกาเยน. ยนฺนฺนาหํ โอฟาริกํ อาหารํ อาหาระเยยํ โอทนฺกมฺมาสนฺ”ติ. โส โข อหํ ราชกุมาร โอฟาริกํ อาหารํ อาหาระเรสี โอทนฺกมฺมาสํ. เตน โข ปน มํ¹ ราชกุมาร สมเยน ปญฺจวคฺคิยา ภิกฺขุ ปจฺจุปฺภุจิตา โหนติ “ยํ โข สมณฺเณ โคตโม ฌมฺมํ อธิคฺมิสฺสติ, ตํ โน อารโจะสฺสตี”ติ. ยโต โข อหํ ราชกุมาร โอฟาริกํ อาหารํ อาหาระเรสี โอทนฺกมฺมาสํ, อถ เม เต ปญฺจวคฺคิยา ภิกฺขุ นิพฺพิชฺช ปกฺกมึสฺสุ “พานุสฺสลิโก² สมณฺเณ โคตโม ปชานวิพฺภนฺโต อวตฺตโต พานุสฺสลาเย”ติ.

[๓๓๖] โส โข อหํ ราชกุมาร โอฟาริกํ อาหารํ อาหาระเรตฺวา พลํ คเหตุวา วิวิจฺเจว กาเมหิ ๔เปฯ ปจฺมํ ฌานํ อฺปฺสฺมฺปฺชฺช วิหาสี. วิตฺกฺกวิจฺจาวานํ วุสฺสมา ทฺติยํ ฌานํ ๔เปฯ ตติยํ ฌานํ ... จตฺตถํ ฌานํ อฺปฺสฺมฺปฺชฺช วิหาสี. โส เอวํ สฺมาหิตะ จิตฺเต ปฺริสฺสุทฺเต ปฺริโยทาเต อนนฺคเณ วิคฺตฺวปฺกฺกิเลเส มุทฺฎฺเต กมฺมนิเย จิตฺเต อานะนฺชปฺตฺเต ปุพฺเพนิวาสานุสฺสตีตฺถานาย จิตฺตํ อภินินฺนาเมสี. โส อเนกวิหิตํ ปุพฺเพนิวาสํ อนุสฺสรามิ. เสยฺยถึทํ ? เอกมฺปิ ชาตี เทวปี ชาติโย ๔เปฯ อิติ สาการํ สกฺขุทฺเทสํ อเนกวิหิตํ ปุพฺเพนิวาสํ อนุสฺสรามิ. อยํ โข เม ราชกุมาร รัตติยา ปจฺเม ยามะ ปจฺมา วิชฺชา อธิคฺตา, อวิชฺชา วิหตา, วิชฺชา อฺปฺปนฺนา, ตโม วิหโต, อาลอโก อฺปฺปนฺโน, ยถา ตํ อปฺปมตฺตสฺส อตฺตปิโน ปหิตตฺตสฺส วิหโรโต.

โส เอวํ สฺมาหิตะ จิตฺเต ปฺริสฺสุทฺเต ปฺริโยทาเต อนนฺคเณ วิคฺตฺวปฺกฺกิเลเส มุทฺฎฺเต กมฺมนิเย จิตฺเต อานะนฺชปฺตฺเต สตฺตทานํ จตฺตฺปาทตฺถานาย จิตฺตํ อภินินฺนาเมสี. โส ทิพฺเพน จกฺขุณา วิสฺสุทฺเทน อติกฺกนฺตมานุสฺสเณ สตฺเต ปสฺสามิ จวมาเน อฺปฺชฺชมาเน ธีเน ปณีเต สฺวณฺเณ ทฺพพณฺเณ สฺคเต ทฺคเต, ยถากมฺมุปฺเค สตฺเต ปชานามิ. ๔เปฯ อยํ โข เม ราชกุมาร รัตติยา มชฺฌิเม ยามะ ทฺติยา วิชฺชา อธิคฺตา, อวิชฺชา วิหตา, วิชฺชา อฺปฺปนฺนา, ตโม วิหโต, อาลอโก อฺปฺปนฺโน, ยถา ตํ อปฺปมตฺตสฺส อตฺตปิโน ปหิตตฺตสฺส วิหโรโต.

โส เอวํ สฺมาหิตะ จิตฺเต ปฺริสฺสุทฺเต ปฺริโยทาเต อนนฺคเณ วิคฺตฺวปฺกฺกิเลเส มุทฺฎฺเต กมฺมนิเย จิตฺเต อานะนฺชปฺตฺเต อาสวานํ ขยตฺถานาย จิตฺตํ อภินินฺนาเมสี. โส อิทํ ทฺกฺขนฺติ ยถาภูตํ อพฺภณฺวาสี ๔เปฯ อยํ ทฺกฺขนิโรธคามินี ปฺฏิปทาติ ยถาภูตํ อพฺภณฺวาสี; อิมะ อาสวาติ ยถาภูตํ อพฺภณฺวาสี ๔เปฯ อยํ อาสวนิโรธคามินี ปฺฏิปทาติ ยถาภูตํ อพฺภณฺวาสี. ตสฺส เม เอวํ ชานโต เอวํ ปสฺสโต กามาสวาปี จิตฺตํ วิมฺจฺจิตฺถ, ภวาสวาปี จิตฺตํ วิมฺจฺจิตฺถ, อวิชฺชาสวาปี จิตฺตํ วิมฺจฺจิตฺถ, วิมฺตฺตสฺมี “วิมฺตฺต”มิตฺติ ฌานํ อโหสิ, “ซีณา ชาติ, วุสฺสิตํ พุรหมจฺริยํ, กตํ กรณียํ, นาปรี อิตฺถตฺตายา”ติ อพฺภณฺวาสี. อยํ โข

¹ สී. เม

² สී.,อิ. พานุสฺสลิโก, สวรรตฺถฎีกาย สํภทฺธิกฺขาปทวณฺณนาย สเมติ

เม ราชกุมาร รตติยา ปจฺฉิเม ยามะ ตติยา วิชฺชา อธิคฺตา, อวิชฺชา วิหฺตา, วิชฺชา อูโปนฺนา,
ตโม วิหฺโต, อาโลโก อูโปนฺโน, ยถา ตํ อปฺปมตฺตสฺส อาตปิโน ปหิตตตฺส วิหฺโรโต.

[๓๓๗] ตสฺส มยุหํ ราชกุมาร เอตทโหสิ “อธิคโต โข มฺยาอํ ฌมฺโม คมฺภีโร
ทฺททโส ทฺรณฺุโพโธ สฺนฺโต ปณฺีโต อตฺทกาวจโร นิปฺโปณฺ โปณฺุทิตเวทนีโย. อาลยรามา โข
ปนายํ ปชา อาลยรตา อาลยสฺมฺมุทิตา. อาลยรามาย โข ปน ปชาย อาลยรตาย
อาลยสฺมฺมุทิตาย ทฺททสํ อิทํ จานํ, ยทิตํ อิทปฺปจฺจยตาปฏิจฺจสฺมฺปฺปาโท. อิทํปิ โข จานํ
ทฺททสํ, ยทิตํ สพฺพสฺงฺขารสฺมฺโธ สพฺพปฺธิปฺปฺนิสฺสคฺโค ตณฺุหากฺขโย วิราโค นิโรโธ นิพฺพานํ.
อหฺมฺเวจฺจ โข ปน ฌมฺมํ เทเสยฺยํ, ปเร จ เม น อาชาเนยฺยํ, โส มมสฺส กิลมฺโธ, สฺมา มมสฺส
วิหฺเสสา”ติ. อปฺปิสฺสุ มํ ราชกุมาร อิมา อนจฺฉริยา คาถาโย ปฏิจฺจํสฺสุ ปุพฺเพ อสฺสุตฺตปุพฺพา :

“กิจฺเชน เม อธิคตํ   หลนฺุทานิ ปกาสิตฺตํ
ราคโทสฺปเรเตหิ   นายํ ฌมฺโม สฺสุสฺมฺพุโธ.
ปฏฺิโสตคามี นิปฺโปณํ   คมฺภีโร ทฺททสํ อณฺุ
ราครตฺตา น ทกฺขณฺุติ   ตโมกฺขณฺุเนน อาวฺฐา”ติ.¹

อิตฺติห เม ราชกุมาร ปฏฺิสถฺยจิกฺขโต อปฺปิสฺสุสฺสุกตฺตาย จิตฺตํ นมฺติ, โน ฌมฺมเทสฺนาย.

[๓๓๘] อถ โข ราชกุมาร พฺรหฺมฺโน สหฺมปฺติสฺส มม เจตฺสา เจโตปฺริวิตกฺกมฺมณฺุณาย
เอตทโหสิ “นสฺสติ วต โภ โลโก, วินสฺสติ วต โภ โลโก; ยตฺร หิ นาม ตถาคตสฺส อรหฺโต
สฺมฺมาสฺมฺพุทฺธสฺส อปฺปิสฺสุสฺสุกตฺตาย จิตฺตํ นมฺติ, โน ฌมฺมเทสฺนายา”ติ. อถ โข ราชกุมาร
พฺรหฺมา สหฺมปฺติ, เสยฺยถาปี นาม พลฺวา ปฺริโส สหฺมิณฺุชิตฺตํ วา พหํ ปสาเรยฺย, ปสฺวาริตฺตํ วา
พหํ สหฺมิณฺุชเยยฺย; เอวเมว พฺรหฺมโลเก อนตฺรหิโต มม ปฺริโต ปาตุโรหสิ. อถ โข ราชกุมาร
พฺรหฺมา สหฺมปฺติ เอกํสํ อุตฺตราสฺงคํ กริตฺวา, เยนาหํ, เตนฺุชฺลี ปณฺาเมตฺวา มํ เอตทโวจ
“เทเสตฺถ เม ฆนฺุเต ฆคฺวา ฌมฺมํ เทเสตฺถ สฺสุคโต ฌมฺมํ, สฺนฺติ สตฺตา อปฺปฺรชฺกฺขชาติกา,
อสฺสวณฺุตฺตาย ฌมฺมสฺส ปฺริหายณฺุติ, ฆวิสฺสนฺุติ ฌมฺมสฺส อณฺุณายาโร”ติ อิทมฺโวจ ราชกุมาร
พฺรหฺมา สหฺมปฺติ, อิทํ วตฺวา อถาปฺริ เอตทโวจ;

“ปาตุโรหสิ มคฺเชสฺสุ ปุพฺเพ
ฌมฺโม อสฺสุทฺโธ สหฺมเลหิ จินฺุติโต
อปาปุเรตฺตํ² อมตสฺส ทฺวารํ
สฺสุณฺุณฺุตฺถ ฌมฺมํ วิมฺเลนานฺุพฺพุทฺธํ.
เสลา ยถา ปพฺพตฺมฺพุทฺธนิฏฺุจฺจิตฺโต
ยถาปี ปสฺเส ชนฺุตํ สหฺมณฺุตโต
ตณฺุปมํ ฌมฺมมยํ สฺสุเมธ
ปาสาทมารุยฺห สหฺมณฺุตจกฺขุ

¹ ส. อาวฺฐาติ, สฺยา., ก. อาวฺฐาติ

² ส. อวาปุเรตฺตํ

โสการวากิณณ¹ ชนตมเปตโสโก
 อเวกขสสุ ชาติชราภิกูต².
 อญฺเจหิ วีร วิชิตสงคาม
 สตถวาท อณณ² วิจร โลเก
 เทเสต³ ภควา ฌมม³
 อญฺญาตาโร ภวิสสนตี”ติ.

[๓๓๙] อถ ขวาท ราชกุมาร พรหมุโน จ อชฺเฌสนัน วิทิตวา สตเตสฺ จ การุณฺยตํ ปฏิจจ พุทฺธจกฺขณา โลกํ โวลเเกสี. อทฺทสฺ โข อหิ ราชกุมาร พุทฺธจกฺขณา โลกํ โวลเเกนฺโต สตเต อปฺพรชกฺเข มหารชกฺเข ติกฺขินฺทริเย มฺุทินฺทริเย สุวากาเร ทฺวากาเร สุวิณฺญาปเย ทฺวิณฺญาปเย อปฺเปกฺจเจ ปฺรโลกวชฺชภยทสฺสาวิโน⁴ วิหรนฺเต, อปฺเปกฺจเจ น ปฺรโลกวชฺชภยทสฺสาวิโน วิหรนฺเต, เสยฺยถาปี นาม อฺุปลินิยํ วา ปทฺมินิยํ วา ปฺุณฺทรีกนิยํ วา อปฺเปกฺจจานิ อฺุปลานิ วา ปทฺมานิ วา ปฺุณฺทรีกานิ วา อฺุทเก ชาตานิ อฺุทเก สํวทฺมานิ อฺุทกานฺุคฺคตานิ อนฺุโตนิมฺุคฺคโปสีนฺิ, อปฺเปกฺจจานิ อฺุปลานิ วา ปทฺมานิ วา ปฺุณฺทรีกานิ วา อฺุทเก ชาตานิ อฺุทเก สํวทฺมานิ อฺุทกานฺุคฺคตานิ สโมทกณฺุจิตานิ, อปฺเปกฺจจานิ อฺุปลานิ วา ปทฺมานิ วา ปฺุณฺทรีกานิ วา อฺุทเก ชาตานิ อฺุทเก สํวทฺมานิ อฺุทกา อจฺุคฺคมฺุม ติฏฺุจฺนตี⁵ อนฺุปลิตตานิ อฺุทเกน; เอวเมว โข อหิ ราชกุมาร พุทฺธจกฺขณา โลกํ โวลเเกนฺโต อทฺทสฺ สตเต อปฺพรชกฺเข มหารชกฺเข ติกฺขินฺทริเย มฺุทินฺทริเย สุวากาเร ทฺวากาเร สุวิณฺญาปเย ทฺวิณฺญาปเย อปฺเปกฺจเจ ปฺรโลกวชฺชภยทสฺสาวิโน วิหรนฺเต อปฺเปกฺจเจ น ปฺรโลกวชฺชภยทสฺสาวิโน วิหรนฺเต. อถ ขวาท ราชกุมาร พรหมานํ สหฺมปตี คาถาย ปจฺจภาสี :

“อปาธฺูตา เตสฺ อมตฺสฺ ทฺวารา
 เย โสตวณฺุโต ปฺมุญฺจณฺุตฺ สทฺธ³
 วิหีสฺสณฺุถิ ปคฺุณฺ น ภาสี
 ฌมม³ ปถนีตํ มนฺุเชสฺสุ พฺรเหม”ติ.

[๓๔๐] อถ โข ราชกุมาร พรหมมา สหฺมปติ “กตาวกาโส ไชมฺุหิ ภควตา ฌมฺุมเทสนายา”ติ มํ อภิวาทเตตฺวา ปทกฺขินฺนิ กตฺวา ตตฺถเอวณฺุตรธายี.

ตสฺส มยฺุหิ ราชกุมาร เอตทฺโหสี “กสฺส นฺุ โข อหิ ปจฺมํ ฌมมํ เทเสยฺยํ, โโก อิมํ ฌมมํ ชิปปเมว อาชานิสฺสตี”ติ ? ตสฺส มยฺุหิ ราชกุมาร เอตทฺโหสี “อຍံ โข อพฺุาโร กาลาโม ปณฺุทิตโต วิยตฺโต เมธาวี ทีฆรตฺตํ อปฺพรชกฺขชาติโก, ยนฺุณฺุหนานํ อพฺุารสฺส กาลามสฺส ปจฺมํ ฌมมํ เทเสยฺยํ, โส อิมํ ฌมมํ ชิปปเมว อาชานิสฺสตี”ติ. อถ โข มํ ราชกุมาร เทวตา

¹ ฉ.,ม. โสการวากิณณ

² วิ.ม. ๔/๘/๘, ที.ม. ๑๐/๗๐/๓๕, ม.ม. ๑๒/๒๘๒/๒๔๓

³ ฉ.,สี.,อิ. เทสสุ

⁴ ฉ. ... ทสฺสาวิเน

⁵ ฉ.,ม. จิตานิ

อุปลงฺกมิตฺวา เอตทโวจ “สตุตฺตาทกาลกโต ฆนฺเต อาฬาริ กาลาโม”ติ. ฅาณญจ ปน เม
ทสฺสนํ อุทปาทิ “สตุตฺตาทกาลกโต อาฬาริ กาลาโม”ติ. ตสฺส มยฺหํ ราชกุมาร เอตทโหสิ
“มหาชานินโย โข อาฬาริ กาลาโม, สเจ หิ โส อิมํ ฅมฺมํ สฺเณยฺย, ชิปปเมว อาชานเนยฺยา”ติ.
ตสฺส มยฺหํ ราชกุมาร เอตทโหสิ “กสฺส นฺุ โข อหํ ปจฺมํ ฅมฺมํ เทเสยฺยํ, โก อิมํ ฅมฺมํ
ชิปปเมว อาชานิสฺสตี”ติ ? ตสฺส มยฺหํ ราชกุมาร เอตทโหสิ “อຍံ โข อุทโก รามปฺตุโต
ปณฺุทิตฺโต วียตุโต เมธาวี ทีฆมฺรตฺตํ อปฺปรชกฺขชาติโก, ยนฺุณฺุณานํ อุทกสฺส รามปฺตุตสฺส ปจฺมํ
ฅมฺมํ เทเสยฺยํ, โส อิมํ ฅมฺมํ ชิปปเมว อาชานิสฺสตี”ติ. อถ โข มํ ราชกุมาร เทวตา
อุปลงฺกมิตฺวา เอตทโวจ “อภิทฺสกาลกโต ฆนฺเต อุทโก รามปฺตุโต”ติ. ฅาณญจ ปน เม
ทสฺสนํ อุทปาทิ “อภิทฺสกาลกโต อุทโก รามปฺตุโต”ติ. ตสฺส มยฺหํ ราชกุมาร เอตทโหสิ
“มหาชานินโย โข อุทโก รามปฺตุโต, สเจ หิ โส อิมํ ฅมฺมํ สฺเณยฺย, ชิปปเมว อาชานเนยฺยา”ติ.

[๓๔๑] ตสฺส มยฺหํ ราชกุมาร เอตทโหสิ “กสฺส นฺุ โข อหํ ปจฺมํ ฅมฺมํ เทเสยฺยํ,
โก อิมํ ฅมฺมํ ชิปปเมว อาชานิสฺสตี”ติ ? ตสฺส มยฺหํ ราชกุมาร เอตทโหสิ “พหุการา โข
เม ปญฺจวคฺคิยา ภิกฺขุ, เย มํ ปชานปหิตตฺตํ อุปฺภุจฺหิสฺสุ, ยนฺุณฺุณานํ ปญฺจวคฺคิยานํ ภิกฺขุณฺุ
ปจฺมํ ฅมฺมํ เทเสยฺยณฺุ”ติ. ตสฺส มยฺหํ ราชกุมาร เอตทโหสิ “กหํ นฺุ โข เอตฺรหิ ปญฺจวคฺคิยา
ภิกฺขุ วิหรนฺุตี”ติ. อทฺทสํ ชฺวหาํ ราชกุมาร ทิพฺเพน จกฺขุณา วิสุทฺเชน อติกฺกนฺุตมานุสฺสเกน
ปญฺจวคฺคิเย ภิกฺขุ พาราณสียํ วิหรนฺุเต อีสิปตเน มิคทาเย. อถ ชฺวหาํ ราชกุมาร
อุจฺจุเวลายํ ยถาภีรนฺุตํ วิหริตฺวา, เยน พาราณสี, เตน จาริกํ อปฺกมึ.¹

อทฺทสา โข มํ ราชกุมาร อุปโก อาชีวกิ อนฺุตรา จ คยํ อนฺุตรา จ โพธิ์
อทฺธานมคคฺปปฏิปนฺุณํ; ทิสฺวาน มํ เอตทโวจ “วิปฺปสฺนฺุณานินิ โข เต อาวุโส อินฺุทฺริยานินิ,
ปริสุทฺุโร จวิวณฺุณเณ ปริโยทาทโต, กสิ ตวํ อาวุโส อุททิสฺส ปพฺพชิตฺโต, โก วา เต สตุตฺตา,
กสฺส วา ตวํ ฅมฺมํ โรเจสฺสี”ติ ? เหวํ วุตฺเต อหํ ราชกุมาร อุปกํ อาชีวกิ คาทาหิ อชฺฅมฺภาสึ:

“สพฺพภาภิกฺขุ สพฺพวิทฺุหมสฺสมิ

สพฺพเพสฺสุ ฅมฺเมสฺสุ อณฺุปลิตฺโต

สพฺพญฺุชฺโห ตณฺุหกฺขเย วิมุตฺโต

สยํ อภินฺุญาย กมฺุทฺุทิสฺเสยฺยํ.

น เม อาจฺริโย อตฺถิ สทิสฺโส เม น วิชฺชติ

สเทวกสฺมึ โลกสฺมึ นตฺถิ เม ปฏิปฺุคฺคโล.

อหํ หิ อรหา โลเก อหํ สตุตฺตา อนฺุตฺตโร

เอโกมฺหิ สมฺมาสมฺพุทฺุโร สึตฺติญฺุโตมฺหิ² นิพฺพุโต.

ฅมฺมจกฺกํ ปวตฺเตตฺตุ คจฺจามิ กาสินํ ปุริ

¹ ฉ.,ม. ปกฺกมึ

² ฉ.,ม. สึตฺติญฺุโตมฺหิ

อนนธภูตสมิ¹ โลกสมิ อาหณฉิ² อมตพุนทุภิน”ติ.
 ยถา โข ตวี อาวุโส ปฏิชานาสิ “อรรหสิ อนนตชินโน”ติ.
 “มาทิสวา เว ชินา โหนติ เย ปตตทา อาสวทชยั
 ชิตา เม ปาปกกา ธมมา ตสมามหมปก ชินโน”ติ.

เอวํ วุตเต ราชกุมาร อุปโก อาชีวกโก “หุเวยยาวุโส”ติ³ วตวา สีสํ โอกมเปตวา
 *ชีวกํ นิลลาเพตวา*⁴ อุมมคคํ คเหตุวา ปกุกามิ.

[๓๔๒] อถ ขวาทํ ราชกุมาร อนุปุพเพน จาริกํ จรมาโน, เยน พาราณสี อธิปตน์
 มิคทาย, เยน ปญจวคคิยา ภิกขุ, เตนุปลงกมึ. อททสํสุ โข มํ ราชกุมาร ปญจวคคิยา
 ภิกขุ ทูโรโตว อาคจจนต์; ทิสวาน อณณมณณํ กติกํ⁵ สณฺจเปสฺสุ “อัยํ อาวุโส สมโน
 โคตโม อาคจจติ, พาหุลลโก ปชานวิพภนโต อวตโต พาหุลลาเย, โส เณว อภิวาเทตพโพ,
 น ปจฺจภูจาทพโพ, นาสส ปตตจิวํ ปรุคคเหตุพพํ, อปิจ โข อาสนํ จเปตพพํ, สเจ โส
 อากงฺขิสฺสติ, นิสฺสทิสฺสตี”ติ. ยถา ยถา โข อหํ ราชกุมาร ปญจวคคิเย ภิกขุ อุปสงกมึ,⁶
 ตถา ตถา ปญจวคคิยา ภิกขุ นาสกขีสุ สกาย กติกาย สณฺจจตุ. อปเปกจเจ มํ
 ปจฺจคฺคนตวา ปตตจิวํ ปรุคคเหตุ, อปเปกจเจ อาสนํ ปณฺญาเปสฺสุ, อปเปกจเจ ปาโททกํ
 อุปฺภูจเปสฺสุ, อปิจ โข มํ นามเนน จ อาวุโสวาเทเนน จ สมฺทาจจโรติ. เอวํ วุตเต อหํ ราชกุมาร
 ปญจวคคิเย ภิกขุ เอตทโวจํ “มา ภิกขเว ตถาคโต นามเนน จ อาวุโสวาเทเนน จ สมฺทาจจโรติ.”⁷
 อรหํ ภิกขเว ตถาคโต สมฺมาสมฺพุทฺโธ, โอททถ ภิกขเว โสโต, อมตมคคิตํ อหมนุสาสามิ,
 อหํ ธมมํ เทเสมิ, ยถานุสสิญฺจํ ตถา ปฏิปชฺชมานา นจิริสเสว, ยสฺสสตถาย กุลปุตฺตา สมฺมเทว
 อคารสฺมา อนคาริยํ ปพพชนฺติ, ตทนฺตตรํ พุรหมจิริยปริโยสานํ ทิฏฺฐเจว ธมฺเม สยํ อภินฺญา
 สจฺจิกตวา อุปสมฺปชฺช วิหริสฺสธา”ติ. เอวํ วุตเต ราชกุมาร ปญจวคคิยา ภิกขุ มํ เอตทโวจํ
 “ตายปิ โข ตวี อาวุโส โคตม อิริยาย⁸ ตาย ปฏิปทาย ตาย ทุกกรกการิกาย นาชฺฌคมา
 อุตฺตริ มนุสฺสธมฺมา อลฺมรียภาณทสฺสนวิเสสํ, กิ ปน ตวี เอตฺรหิ พาหุลลโก ปชานวิพภนโต
 อวตโต พาหุลลาเย อคิมิสฺสสิ อุตฺตริ มนุสฺสธมฺมา อลฺมรียภาณทสฺสนวิเสสน”ติ? เอวํ
 วุตเต อหํ ราชกุมาร ปญจวคคิเย ภิกขุ เอตทโวจํ “น ภิกขเว ตถาคโต พาหุลลโก, น
 ปชานวิพภนโต น อวตโต พาหุลลาเย, อรหํ ภิกขเว ตถาคโต สมฺมาสมฺพุทฺโธ, โอททถ
 ภิกขเว โสโต, อมตมคคิตํ อหมนุสาสามิ, อหํ ธมมํ เทเสมิ, ยถานุสสิญฺจํ ตถา ปฏิปชฺชมานา

¹ ฉ.,ม. อนนธภูตสมิ

² สยา.,กั.,ม. อาหณฉิ

³ ฉ.,ม. หุเวยยาวุโสติ, ส.,อิ. หุเวยยาปวุโสติ

⁴ ฉ.,ม.,ส. อิม ปาฐา น ทิสฺสนติ.

⁵ ฉ.,ม. อัยํ ปาฐา น ทิสฺสติ.

⁶ ส.,อิ. อุปสงกมามิ

⁷ ฉ.,ม. สมฺทาจจโร

⁸ สยา.,กั. จิริยาย

นจิริสเสว, ยสฺสตถาย กุลปุตฺตา สมฺมเทว อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชฺชนฺติ, ตทฺหนฺตฺตริ พุรฺหมจฺริยปริโยสํ นํ ทิฏฺฐเจว ฐมฺเม สยํ อภิณฺเณว สจฺจิกิตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหริสฺสเถ”ติ. ทุตฺติยมฺปิ โข ราชกุมาร ปณฺจวคฺคิยา ภิกฺขุ มํ เอตทวโจ “ตายปิ โข ตวํ อวฺสุโส โคตม อิริยาย ตาย ปฏิปทาย ตาย ทุกฺกรการิกาย นาชฺฌคฺมา อุตฺตริ มนุสฺสธมฺมา อลฺมริยธฺมาณทสฺสนวิเสสํ, กิ ปน ตวํ เอตฺตริ พานุสฺสลิโก ปชานวิพฺภนฺโต อวตฺโต พานุสฺสลาย อธิคฺมิสฺสสิ อุตฺตริ มนุสฺสธมฺมา อลฺมริยธฺมาณทสฺสนวิเสสน”ติ ? ทุตฺติยมฺปิ โข อหํ ราชกุมาร ปณฺจวคฺคิเย ภิกฺขุ เอตทวโจ “น ภิกฺขเว ตถาคโต พานุสฺสลิโก, น ปชานวิพฺภนฺโต, น อวตฺโต พานุสฺสลาย, อรหํ ภิกฺขเว ตถาคโต สมฺมาสมฺพุทฺโธ, โอทฺถ ภิกฺขเว โสตํ, อมตฺตมฺมิตํ อหฺมนุสฺสาสํ, อหํ ฐมฺมํ เทเสมิ, ยถานุสฺสิญฺจํ ตถา ปฏิปชฺชมาณา นจิริสเสว, ยสฺสตถาย กุลปุตฺตา สมฺมเทว อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชฺชนฺติ, ตทฺหนฺตฺตริ พุรฺหมจฺริยปริโยสํ นํ ทิฏฺฐเจว ฐมฺเม สยํ อภิณฺเณว สจฺจิกิตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหริสฺสเถ”ติ ตุตฺติยมฺปิ โข ราชกุมาร ปณฺจวคฺคิยา ภิกฺขุ มํ เอตทวโจ “ตายปิ โข ตวํ อวฺสุโส โคตม อิริยาย ตาย ปฏิปทาย ตาย ทุกฺกรการิกาย นาชฺฌคฺมา อุตฺตริ มนุสฺสธมฺมา อลฺมริยธฺมาณทสฺสนวิเสสํ, กิ ปน ตวํ เอตฺตริ พานุสฺสลิโก ปชานวิพฺภนฺโต อวตฺโต พานุสฺสลาย อธิคฺมิสฺสสิ อุตฺตริ มนุสฺสธมฺมา อลฺมริยธฺมาณทสฺสนวิเสสน”ติ ? เอวํ วุตฺเต อหํ ราชกุมาร ปณฺจวคฺคิเย ภิกฺขุ เอตทวโจ “อภิษานาถ เม โน ตฺเมห ภิกฺขเว อิตฺโต ปุพฺเพ เอวรูปํ ภาสิตเมตฺน”ติ.¹ โน เหนฺต ภาณเต. อรหํ ภิกฺขเว ตถาคโต สมฺมาสมฺพุทฺโธ, โอทฺถ ภิกฺขเว โสตํ, อมตฺตมฺมิตํ อหฺมนุสฺสาสํ. อหํ ฐมฺมํ เทเสมิ, ยถานุสฺสิญฺจํ ตถา ปฏิปชฺชมาณา นจิริสเสว, ยสฺสตถาย กุลปุตฺตา สมฺมเทว อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชฺชนฺติ, ตทฺหนฺตฺตริ พุรฺหมจฺริยปริโยสํ นํ ทิฏฺฐเจว ฐมฺเม สยํ อภิณฺเณว สจฺจิกิตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหริสฺสเถ”ติ.

อสกฺขิ โข อหํ ราชกุมาร ปณฺจวคฺคิเย ภิกฺขุ สญฺเณวเปตฺติ. เทวปิ สฺสํ ราชกุมาร ภิกฺขุ โฉวทามิ. ตโย ภิกฺขุ ปิณฺฑทาย จรฺนฺติ, ยํ ตโย ภิกฺขุ ปิณฺฑทาย จริตฺวา อหารนฺติ, เตน ฉพฺพคฺคา² ยาเปม. ตโยปิ สฺสํ ราชกุมาร ภิกฺขุ โฉวทามิ, เทว ภิกฺขุ ปิณฺฑทาย จรฺนฺติ, ยํ เทว ภิกฺขุ ปิณฺฑทาย จริตฺวา อหารนฺติ, เตน ฉพฺพคฺคิยา ยาเปม.

[๓๔๓] อถ โข ราชกุมาร ปณฺจวคฺคิยา ภิกฺขุ มยา เอวํ โฉวทียมาณา เอวํ อนุสาสิยมาณา นจิริสเสว, ยสฺสตถาย กุลปุตฺตา สมฺมเทว อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชฺชนฺติ, ตทฺหนฺตฺตริ พุรฺหมจฺริยปริโยสํ นํ ทิฏฺฐเจว ฐมฺเม สยํ อภิณฺเณว สจฺจิกิตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหริสฺสเถ”ติ. เอวํ วุตฺเต โฟธิ ราชกุมารโ ภควนฺตํ เอตทวโจ “กัวฺจเรณ นุ โข ภาณเต ภิกฺขุ ตถาคตํ วินายกํ ลภามาโน, ยสฺสตถาย กุลปุตฺตา สมฺมเทว อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชฺชนฺติ, ตทฺหนฺตฺตริ พุรฺหมจฺริยปริโยสํ นํ ทิฏฺฐเจว ฐมฺเม สยํ อภิณฺเณว สจฺจิกิตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหเรยฺยา”ติ เตนหิ ราชกุมาร ตํเยเวตฺถ ปฏิปฺจฺจิสฺสํ, ยถา เต ชเมยฺย, ตถา นํ พฺยากรเยยฺยาสิ.

¹ ฉ.,ม. ปภาวิตเมตฺนติ

² ฉ.,ม. ฉพฺพคฺคิยา, อ. ฉพฺพคฺโค

ตั้ง ก็ มณฑลสิ ราชกุมาร ? กุสโล ตวั หตถารุพเห¹ องกุสคเยห² สิปปเปติ. เอว ฆนเต
 กุสโล อหิ หตถารุพเห องกุสคเยห สิปปเปติ ตั้ง ก็ มณฑลสิ ราชกุมาร ? อธิ ปุริโส
 อากจเจย “โพธิ ราชกุมารโ หตถารุพเห องกุสคเยห สิปปิ ชานาติ, ตสสาหิ สนฺติเก
 หตถารุพเห องกุสคเยห สิปปิ สิทธิสสามิ”ติ. โส จสส อสสทโ, ยาวตกั สทเนน ปตตพพ, ตั้ง
 น สมปาปุณเยย. โส จสส พหฺวาพาโ, ยาวตตกั อปฺปาพาเนน ปตตพพ, ตั้ง น
 สมปาปุณเยย. โส จสส สโจ มายาวิ, ยาวตกั อสเจเน อมายาวินา ปตตพพ, ตั้ง น
 สมปาปุณเยย. โส จสส กุสิโต, ยาวตกั อารทฐวิริเยน ปตตพพ, ตั้ง น สมปาปุณเยย. โส
 จสส ทฺปปโย, ยาวตกั ปญฺจวตา ปตตพพ, ตั้ง น สมปาปุณเยย. ตั้ง ก็ มณฑลสิ
 ราชกุมาร ? อปิ นุ โส ปุริโส ตว สนฺติเก หตถารุพเห องกุสคเยห สิปปิ สิทธิสสามิ.
 เอกเมเกนาปิ ฆนเต องเคน สมฺนาคโต โส ปุริโส น มม สนฺติเก หตถารุพเห องกุสคเยห
 สิปปิ สิทธิสสามิ, โก ปน วาโท ปญฺจหฺงเคหิติ.

[๓๔๔] ตั้ง ก็ มณฑลสิ ราชกุมาร ? อธิ ปุริโส อากจเจย “โพธิ ราชกุมารโ หตถา
 รุพเห องกุสคเยห สิปปิ ชานาติ, ตสสาหิ สนฺติเก หตถารุพเห องกุสคเยห สิปปิ สิทธิสสามิ”ติ.
 โส จสส สทโ, ยาวตกั สทเนน ปตตพพ, ตั้ง สมปาปุณเยย. โส จสส อปฺปาพาโ,
 ยาวตกั อปฺปาพาเนน ปตตพพ, ตั้ง สมปาปุณเยย. โส จสส อสโจ มายาวิ, ยาวตกั
 อสเจเน อมายาวินา ปตตพพ, ตั้ง สมปาปุณเยย. โส จสส อารทฐวิริโย, ยาวตกั อารทฐวิริเยน
 ปตตพพ, ตั้ง สมปาปุณเยย. โส จสส ปญฺจวา, ยาวตกั ปญฺจวตา ปตตพพ, ตั้ง
 สมปาปุณเยย. ตั้ง ก็ มณฑลสิ ราชกุมาร ? อปิ นุ โส ปุริโส ตว สนฺติเก หตถารุพเห
 องกุสคเยห สิปปิ สิทธิสสามิ. เอกเมเกนาปิ ฆนเต องเคน สมฺนาคโต โส ปุริโส มม
 สนฺติเก หตถารุพเห องกุสคเยห สิปปิ สิทธิสสามิ, โก ปน วาโท ปญฺจหฺงเคหิติ. เอวเมว โข
 ราชกุมาร ปญฺจิมานิ ปธานิยงคานิ. กตมานิ ปญฺจ ? อธิ ราชกุมาร ภิกฺขุ สทโ โหติ,
 สททหฺติ ตถาคตสส โพธิ “อิตฺติปิ โส ภควา อรหิ สมฺมาสมพฺพุโ วิชฺชาจรณสมฺปนฺโน
 สฺสคโต โลกวิทู อนุตฺตโร ปุริสทมฺมสารถิ สตถา เทวมนุสฺसानิ พุทฺโธ ภควา”ติ. อปฺปาพาโ
 โหติ อปฺปาตงฺโก สมเวปากินิยา คหณิยา สมฺนาคโต นาติสฺตีตายน จจฺจนฺตหาย มชฺฌิมา
 ปธานกฺขมาเย. อสโจ โหติ อมายาวิ ยถาภูตํ อตฺตานิ อวิกิตฺตา สตถริ วา วิญญูสุ วา
 สพฺพรหมจารีสุ. อารทฐวิริโย วิหฺรติ³ อกุสลานิ ฐมฺมานิ ปหานาย กุสลานิ ฐมฺมานิ
 อฺปสมฺปทาย, ทามวา ทพฺพรกฺกโม อนิกฺขิตตฺตฺโร กุสเลสุ ฐมฺเมสุ. ปญฺจวา โหติ
 อฺพยตฺตคามีนิยา ปญฺจาย สมฺนาคโต อริยาย นิพฺเพทิกาย สมฺมาทฺกฺกฺขยคามินิยา.
 อิมานิ โข ราชกุมาร ปญฺจ ปธานิยงคานิ.

[๓๔๕] อิมเหิ ราชกุมาร ปญฺจหิ ปธานิยงเคหิ สมฺนาคโต ภิกฺขุ ตถาคตํ วินายกํ
 ลภมาโน, ยสฺสสตถาย กุสฺปฺตฺตา สมฺมเทว อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชนฺติ, ตทฺนตฺตรํ

¹ ส.,อ. หตถารุพเห

² สยา.,ก. องกุสคคเย

³ ก. โหติ

พุทธมจริยปริโยสานัน ทิฏฺฐเจว ฐมฺเม สยํ อภิญญา สจฺจิกตฺวา อุปลสมฺปชฺช วิหเรยฺย สตฺต
 วสฺसानิ. ติฏฺฐจฺนตฺถุ ราชกุมาร สตฺต วสฺसानิ. อิเมหิ ปญฺจหิ ปชานินฺยฺงเคหิ สมฺนฺนาคโต ภิกฺขุ
 ตถาคตํ ฆานายกํ ลภมาโน, ยสฺสสตฺถาย กุลปฺตฺตา สมฺมเทว อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชฺนฺติ,
 ตทฺนฺตฺตรํ พุทธมจริยปริโยสานัน ทิฏฺฐเจว ฐมฺเม สยํ อภิญญา สจฺจิกตฺวา อุปลสมฺปชฺช
 วิหเรยฺย ฌ วสฺसानิ ๗เปฯ ปญฺจ วสฺसानิ ... จตฺตาริ วสฺसानิ ... ตีณิ วสฺसानิ ... เทว วสฺसानิ
 ... เอกํ วสฺสํ. ติฏฺฐจฺนตฺถุ ราชกุมาร เอกํ วสฺสํ. อิเมหิ ปญฺจหิ ปชานินฺยฺงเคหิ สมฺนฺนาคโต ภิกฺขุ
 ตถาคตํ ฆานายกํ ลภมาโน, ยสฺสสตฺถาย กุลปฺตฺตา สมฺมเทว อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชฺนฺติ,
 ตทฺนฺตฺตรํ พุทธมจริยปริโยสานัน ทิฏฺฐเจว ฐมฺเม สยํ อภิญญา สจฺจิกตฺวา อุปลสมฺปชฺช
 วิหเรยฺย สตฺต มาसानิ. ติฏฺฐจฺนตฺถุ ราชกุมาร สตฺต มาसानิ. อิเมหิ ปญฺจหิ ปชานินฺยฺงเคหิ
 สมฺนฺนาคโต ภิกฺขุ ตถาคตํ ฆานายกํ ลภมาโน, ยสฺสสตฺถาย กุลปฺตฺตา สมฺมเทว อคารสฺมา
 อนคาริยํ ปพฺพชฺนฺติ, ตทฺนฺตฺตรํ พุทธมจริยปริโยสานัน ทิฏฺฐเจว ฐมฺเม สยํ อภิญญา สจฺจิกตฺวา
 อุปลสมฺปชฺช วิหเรยฺย ฌ มาसानิ ๗เปฯ ปญฺจ มาसानิ ... จตฺตาริ มาसानิ ... ตีณิ มาसानิ
 ... เทว มาसानิ ... เอกํ มาสํ ... อพฺตฺตมาสํ. ติฏฺฐจฺนตฺถุ ราชกุมาร อพฺตฺตมาสํ. อิเมหิ
 ปญฺจหิ ปชานินฺยฺงเคหิ สมฺนฺนาคโต ภิกฺขุ ตถาคตํ ฆานายกํ ลภมาโน, ยสฺสสตฺถาย กุลปฺตฺตา
 สมฺมเทว อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชฺนฺติ, ตทฺนฺตฺตรํ พุทธมจริยปริโยสานัน ทิฏฺฐเจว ฐมฺเม
 สยํ อภิญญา สจฺจิกตฺวา อุปลสมฺปชฺช วิหเรยฺย สตฺต รตฺตินฺทิวานิ. ติฏฺฐจฺนตฺถุ ราชกุมาร
 สตฺต รตฺตินฺทิวานิ. อิเมหิ ปญฺจหิ ปชานินฺยฺงเคหิ สมฺนฺนาคโต ภิกฺขุ ตถาคตํ ฆานายกํ ลภมาโน,
 ยสฺสสตฺถาย กุลปฺตฺตา สมฺมเทว อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชฺนฺติ, ตทฺนฺตฺตรํ พุทธมจริยปริโย
 สานัน ทิฏฺฐเจว ฐมฺเม สยํ อภิญญา สจฺจิกตฺวา อุปลสมฺปชฺช วิหเรยฺย ฌ รตฺตินฺทิวานิ ๗เปฯ
 ปญฺจ รตฺตินฺทิวานิ ... จตฺตาริ รตฺตินฺทิวานิ ... ตีณิ รตฺตินฺทิวานิ ... เทว รตฺตินฺทิวานิ ...
 เอกํ รตฺตินฺทิวํ. ติฏฺฐจฺนตฺถุ ราชกุมาร เอกํ รตฺตินฺทิวํ. อิเมหิ ปญฺจหิ ปชานินฺยฺงเคหิ สมฺนฺนาคโต
 ภิกฺขุ ตถาคตํ ฆานายกํ ลภมาโน สายมนฺุสฺสิญฺโจะ ปาโต วิเสสํ อธิคมิสฺสตีติ, ปาตมนฺุสฺสิญฺโจะ
 สายํ วิเสสํ อธิคมิสฺสตีติ. เอวํ วุตฺเต โฟธิ ราชกุมารโ ภควนฺตํ เอตทโวจ “อโห พุทฺโธ
 อโห ฐมฺโม อโห ฐมฺมสฺส สุวากฺขาทตา, ยตฺร หิ นาม สายมนฺุสฺสิญฺโจะ ปาโต วิเสสํ
 อธิคมิสฺสตีติ, ปาตมนฺุสฺสิญฺโจะ สายํ วิเสสํ อธิคมิสฺสตี”ติ.

[๓๔๖] เอวํ วุตฺเต สลฺยชฺชิกาปฺตฺโต มาถโว โฟธี ราชกุมารโ เอตทโวจ “เอวเมว
 ปนายนํ ภวํ โฟธิ ‘อโห พุทฺโธ อโห ฐมฺโม อโห ฐมฺมสฺส สุวากฺขาทตา’ติ ปวเทติ,¹ อถ จ
 ปน น ตํ ภวณฺตํ โคตมํ สรณํ คจฺจติ, ฐมฺมญฺจ ภิกฺขุสํฆญฺจา”ติ. มา เหวํ สมฺม สลฺยชฺชิกาปฺตฺต
 อวจ, มา เหวํ สมฺม สลฺยชฺชิกาปฺตฺต อวจ, สมฺมุขฯ เม ตํ สมฺม สลฺยชฺชิกาปฺตฺต อยฺยาย สุตฺ,
 สมฺมุขฯ ปฏฺฐิคฺคหิตํ, เอกมิตํ สมฺม สลฺยชฺชิกาปฺตฺต สมยํ ภควา โภสมฺพิยํ วิหฺรติ ฆเณสฺตารามเ.
 อถ ไซ เม อยฺยฯ กุจฺจิมตี, เยน ภควา, เตนฺุสฺสงฺกมิ; อุปลสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาทเตวฯ
 เอกมณฺตํ นิสฺสีทิ; เอกมณฺตํ นิสฺสินฺนา ไซ เม อยฺยฯ ภควนฺตํ เอตทโวจ “โย เม อยํ ภนฺเต
 กุจฺจิคโต กุมารโก วา กุมาริกา วา, โส ภควนฺตํ สรณํ คจฺจติ ฐมฺมญฺจ ภิกฺขุสํฆญฺจ,

¹ ส. วเทติ, ฉ.,ม. จ วเทติ

อุปราสกัม ตัม ภควา ธาเรตุ อชชตคฺเค ปาณฺุเปตัม สรณํ คตฺนุ”ติ. เอกมิทํ สมฺม สญฺชิกาปฺุตต
 สมยํ ภควา อีธฺว ภคฺเคสุ วิหฺรติ สํสุมารคิเร เกสภกพฺาวเน มิคทาเย. อถ โข มํ ธาติ องฺเกน
 หริตฺวา,¹ เยน ภควา, เตนฺุปสงฺกมิ; อุปสงฺกमितฺวา ภควนฺตุํ อภิวาเทตฺวา เอกมฺนฺตุํ
 อญฺุจาสสิ. เอกมฺนฺตุํ จิตฺตา โข ธาติ ภควนฺตุํ เอตทฺโวจ “อัยํ ภนฺเต โฟธิ ราชกุมารโว ภควนฺตุํ
 สรณํ คจฺฉติ ธมฺมญฺจ ภิกฺขุสํฆญฺจ, อุปราสกัม ตัม ภควา ธาเรตุ อชชตคฺเค ปาณฺุเปตัม สรณํ
 คตฺนุ”ติ. เอสาหํ สมฺม สญฺชิกาปฺุตต ตติยกมฺปิ ภควนฺตุํ สรณํ คจฺฉามิ ธมฺมญฺจ
 ภิกฺขุสํฆญฺจ, อุปราสกัม มํ ภควา ธาเรตุ อชชตคฺเค ปาณฺุเปตัม สรณํ คตฺนุติ.

โพธิราชกุมารสูตตํ นิฏฺฐิตํ ปญฺจมี.

-----

๖. ปาสราสีสูตฺร

ว่าด้วยกองบ่วงดักสัตว์

[๒๗๒] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถ- บิณฑิกเศรษฐี เขตกรุง
 สรวัดถี ครั้นในเวลาเช้า พระผู้มีพระภาคทรงครองอินทรวาสก ถือบาตรและจีวรเสด็จเข้าไปบิณฑบาตยัง
 กรุงสรวัดถี

ครั้งนั้น ภิกษุเป็นจำนวนมากเข้าไปหาท่านพระอานนทถึงที่อยู่แล้วได้กล่าวกับ ท่านพระอานนท
 ว่า “ท่านพระอานนท เป็นเวลานานมากแล้วที่พวกกระผมไม่ได้สดับธรรมมีกถาในที่เฉพาะพระพักตร์พระ
 ผู้มีพระภาค ขอโอกาสให้พวกกระผมได้สดับ ธรรมมีกถาในที่เฉพาะพระพักตร์พระผู้มีพระภาคเถิด”

ท่านพระอานนทตอบว่า “ถ้าเช่นนั้น ท่านทั้งหลายจงไปที่อาศรมของรัมมก-พราหมณ์ ก็จักได้
 สดับธรรมมีกถาในที่เฉพาะพระพักตร์พระผู้มีพระภาค”

ภิกษุเหล่านั้นรับคำท่านพระอานนทแล้ว

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเสด็จเที่ยวบิณฑบาตในกรุงสรวัดถี เสด็จกลับจาก บิณฑบาตภายหลัง
 เสวยพระกระยาหารเสร็จแล้ว ได้รับสั่งเรียกท่านพระอานนทมาตรัสว่า “มาเถิด อานนท เราจะไปพัก
 กลางวันที่ปราสาทของมคิคารมาตาในบุพพาราม”

ท่านพระอานนททูลรับสนองพระดำรัสแล้ว พระผู้มีพระภาคจึงเสด็จพร้อมทั้งท่านพระอานนท
 ไปพักกลางวันที่ปราสาทของมคิคารมาตาในบุพพาราม ครั้นในเวลาเย็น พระผู้มีพระภาคเสด็จออกจากที่
 หลีกเร้นแล้วตรัสกับท่านพระอานนทว่า “มาเถิด อานนท เราจักไปสร่งน้ำที่ท่าบุพพโกฏฐกะ”

ท่านพระอานนททูลรับสนองพระดำรัสแล้ว

มารยาทในการประชุม

[๒๗๓] ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคพร้อมทั้งท่านพระอานนทได้ไปสร่งน้ำที่ท่าบุพพโกฏฐกะแล้ว
 เสด็จขึ้น(จากท่า)ทรงครองจีวรผืนเดียวประทับยืนฝั่งพระวรกายอยู่ ท่านพระอานนทได้กราบทูลพระผู้มี
 พระภาคว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อาศรมของรัมมกพราหมณ์อยู่ไม่ไกล ทั้งเป็นสถานที่น่านรมย์ และ
 น่าเลื่อมใส ขอพระผู้มีพระภาคเสด็จไปยังอาศรมของรัมมกพราหมณ์ เพื่อทรงอนุเคราะห์เกิด

¹ สี. วาหิตฺวา

พระพุทธเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคทรงรับโดยดุชนิภาพแล้วได้เสด็จเข้าไปยังอาศรมของรัम्मกพราหมณ์
สมัยนั้น ภิกษุจำนวนมากนั่งสนทนาธรรมมีกถาอยู่ในอาศรมของรัम्मกพราหมณ์

พระผู้มีพระภาคประทับยืนนอกซุ้มประตู ทรงรอคอยให้ภิกษุสนทนากันจบเสียก่อน ครั้งนั้น พระ
ผู้มีพระภาคทรงทราบว่าการสนทนาจบลงแล้ว จึงทรงกระแอม แล้วเคาะบานประตู

ภิกษุเหล่านั้นเปิดประตูรับพระผู้มีพระภาคแล้ว

พระผู้มีพระภาคเสด็จเข้าไปยังอาศรมของรัम्मกพราหมณ์แล้วประทับนั่งบนพุทธอาสน์ที่ปูลาด
ไว้ ครั้นแล้วจึงตรัสถามภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลาย เวลานี้ เธอทั้งหลายนั่งสนทนากันด้วยเรื่องอะไร
พูดเรื่องอะไรค้างไว้ อะไรที่เธอทั้งหลายสนทนากันค้างอยู่”

ภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ทั้งหลายปรารภพระผู้มีพระภาค
แล้วสนทนาธรรมมีกถาค้างอยู่ พอดีพระผู้มีพระภาคเสด็จมาถึง”

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ดีแล้ว ภิกษุทั้งหลาย ข้อที่เธอทั้งหลายผู้เป็นกุลบุตร ออกจากเรือนบวช
เป็นบรรพชิตด้วยศรัทธาประชุมสนทนาธรรมมีกถากันนั้นเป็นเรื่อง สมควร เธอทั้งหลายผู้มาประชุมกันมี
กิจที่ควรทำ ๒ ประการ คือ (๑) การสนทนาธรรม (๒) การเป็นผู้หนึ่งอย่างพระอรិยะ¹

การแสวงหาที่ไม่ประเสริฐ

[๒๗๔] ภิกษุทั้งหลาย การแสวงหา มี ๒ อย่าง คือ (๑) การแสวงหาที่ประเสริฐ (๒) การแสวงหา
ที่ไม่ประเสริฐ

การแสวงหาที่ไม่ประเสริฐ เป็นอย่างไร

คือ คนบางคนในโลกนี้ ตนเองมีความเกิดเป็นธรรมดา ยังแสวงหาสิ่งที่มีความเกิดเป็นธรรมดา
อยู่อีก ตนเองมีความแก่เป็นธรรมดา ยังแสวงหาสิ่งที่มีความแก่เป็นธรรมดาอยู่อีก ตนเองมีความเจ็บไข้
เป็นธรรมดา ก็ยังแสวงหาสิ่งที่มีความเจ็บไข้เป็นธรรมดาอยู่อีก ตนเองมีความตายเป็นธรรมดา ก็ยัง
แสวงหาสิ่งที่มีความตายเป็นธรรมดาอยู่อีก ตนเองมีความเศร้าโศกเป็นธรรมดา ก็ยังแสวงหาสิ่งที่มี
ความ เศร้าโศกเป็นธรรมดาอยู่อีก ตนเองมีความเศร้าหมองเป็นธรรมดา ก็ยังแสวงหา สิ่งที่มีความเศร้า
หมองเป็นธรรมดาอยู่อีก

ภิกษุทั้งหลาย หากเธอทั้งหลายถามว่า

อะไรเล่า เรียกว่าสิ่งที่มีความเกิดเป็นธรรมดา

คือ บุตร ภรรยา ทาสี ทาส แพะ แกะ ไก่ สุกร ช้าง โค ม้า ลา ทอง เงิน เรียกว่าสิ่งที่มีความเกิด
เป็นธรรมดา สิ่งที่มีความเกิดเป็นธรรมดาเหล่านั้นเป็นอุปธิ² ผู้ที่ติดพันลุ่มหลงเกี่ยวข้องในอุปธิเหล่านั้น
ชื่อว่าตนเองมีความเกิดเป็นธรรมดา ก็ยัง แสวงหาสิ่งที่มีความเกิดเป็นธรรมดาอยู่อีก

อะไรเล่า เรียกว่าสิ่งที่มีความแก่เป็นธรรมดา

คือ บุตร ภรรยา ทาสี ทาส แพะ แกะ ไก่ สุกร ช้าง โค ม้า ลา ทอง เงิน เรียกว่าสิ่งที่มีความแก่
เป็นธรรมดา สิ่งที่มีความแก่เป็นธรรมดาเหล่านั้นเป็นอุปธิ ผู้ที่ติดพันลุ่มหลงเกี่ยวข้องในอุปธิเหล่านั้น ชื่อ
ว่าตนเองมีความแก่เป็นธรรมดา ก็ยังแสวงหาสิ่งที่มีความแก่เป็นธรรมดาอยู่อีก

¹ การสนทนาธรรม หมายถึงสนทนาเรื่องกถาวัตถุ ๑๐ ประการ การเป็นผู้หนึ่งอย่างพระอริยะ หมายถึงการเข้าฌานสมาบัติ
(ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๗๓/๗๗)

² อุปธิ ในที่นี้หมายถึงกามคุณ ๕ ประการ (คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ) (ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๗๔/๗๘)

ตนเองมีความเศร้าโศกเป็นธรรมดา ก็ยังแสวงหาสิ่งที่มีความเศร้าโศกเป็นธรรมดาอยู่นั่นแล ตนเองมีความเศร้าหมองเป็นธรรมดา ก็ยังแสวงหาสิ่งที่มีความเศร้าหมองเป็นธรรมดาอยู่นั่นแล

เราจึงคิดอย่างนี้ว่า “เรามีความเกิดเป็นธรรมดา ไฉนยังแสวงหาสิ่งที่มีความเกิดเป็นธรรมดาอยู่อีก” เรามีความแก่เป็นธรรมดา ฯลฯ มีความเจ็บไข้เป็นธรรมดา ... มีความตายเป็นธรรมดา ... มีความเศร้าโศกเป็นธรรมดา ... มีความเศร้าหมองเป็นธรรมดา ไฉนยังแสวงหาสิ่งที่มีความเศร้าหมองเป็นธรรมดาอยู่อีก” ทางที่ดี เราเองมีความเกิดเป็นธรรมดา ทราบชัดถึงโทษในสิ่งที่มีความเกิดเป็นธรรมดาแล้ว ควรแสวงหานิพพานที่ไม่มีความเกิด ไม่มีธรรมอื่นยิ่งกว่า และเกษมจากโยคะ

เราเองมีความแก่เป็นธรรมดา ทราบชัดถึงโทษในสิ่งที่มีความแก่เป็นธรรมดาแล้ว ควรแสวงหานิพพานที่ไม่มีความแก่ ไม่มีธรรมอื่นยิ่งกว่า และเกษมจากโยคะ

เราเองมีความเจ็บไข้เป็นธรรมดา ทราบชัดถึงโทษในสิ่งที่มีความเจ็บไข้เป็นธรรมดา แล้ว ควรแสวงหานิพพานที่ไม่มีความเจ็บไข้ ไม่มีธรรมอื่นยิ่งกว่า และเกษมจากโยคะ

เราเองมีความตายเป็นธรรมดา ทราบชัดถึงโทษในสิ่งที่มีความตายเป็นธรรมดา แล้ว ควรแสวงหานิพพานที่ไม่มีความตาย ไม่มีธรรมอื่นยิ่งกว่า และเกษมจากโยคะ

เราเองมีความเศร้าโศกเป็นธรรมดา ทราบชัดถึงโทษในสิ่งที่มีความเศร้าโศกเป็นธรรมดาแล้ว ควรแสวงหานิพพานที่ไม่มีความเศร้าโศก ไม่มีธรรมอื่นยิ่งกว่า และเกษมจากโยคะ

เราเองมีความเศร้าหมองเป็นธรรมดา ทราบชัดถึงโทษในสิ่งที่มีความเศร้าหมองเป็นธรรมดาแล้ว ควรแสวงหานิพพานที่ไม่มีความเศร้าหมอง ไม่มีธรรมอื่นยิ่งกว่า และเกษมจากโยคะ

พุทธประวัติตอนบำเพ็ญสมาบัติ

ในสำนักอาฬารดาบส¹

[๒๗๗] ภิกษุทั้งหลาย ในกาลต่อมา เรายังหนุ่มแน่น แข็งแรง มีเกศาดำสนิท อยู่ในปฐมวัย เมื่อพระราชมารดาและพระราชบิดาไม่ทรงปรารถนาจะให้ผนวช มีพระพักตร์นองด้วยน้ำพระเนตรทรงกันแสงอยู่ จึงโกนผมและหนวด นุ่งห่ม ผ้ากาสาวพัสตร์ ออกจากวังผนวชเป็นบรรพชิต เมื่อผนวชแล้วก็แสวงหาว่าอะไรเป็นกุศล ขณะที่แสวงหาทางอันประเสริฐคือความสงบซึ่งไม่มีทางอื่นยิ่งกว่า ไ้เข้าไปหาอาฬารดาบส กาลามโคตร แล้วกล่าวว่า “ท่านกาลามะ ข้าพเจ้าปรารถนาจะประพฤติพรหมจรรย์ในธรรมวินัยนี้”

เมื่อเรากล่าวอย่างนี้ อาฬารดาบส กาลามโคตรจึงกล่าวกับเราว่า “เชิญท่านอยู่ก่อน ธรรมนี้ก็เหมือนเช่นเดียวกับธรรมที่วิญญูชนจะพึงทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่งเอง ตามแบบอาจารย์ของตน เข้าถึงอยู่ได้ในเวลาไม่นาน” จากนั้นไม่นาน เราก็เรียนรู้ธรรมนั้นได้อย่างรวดเร็ว ชั่วขณะปิดปากจบเจรจาปราศรัยเท่านั้น ก็กล่าวญาณวาทะ²และเถรวาทะ³ได้ ทั้งเราและผู้อื่นก็ทราบชัดว่า “เรารู้ เราเห็น” เราจึงคิดว่า “อาฬารดาบส กาลามโคตรประกาศธรรมนี้ด้วยเหตุเพียงความเชื่ออย่างเดียวว่า “เราทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงอยู่” ก็หาไม่ได้ แต่อาฬารดาบส กาลามโคตร ยังรู้ ยังเห็นธรรมนี้อย่างแน่นอน”

จากนั้น เราจึงเข้าไปหาอาฬารดาบส กาลามโคตรแล้วถามว่า “ท่านกาลามะ ท่านประกาศธรรม

¹ ดูเทียบ ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๒๗-๓๒๘/๓๙๕-๓๙๙, ๔๗๕-๔๗๗/๕๙๘-๖๐๕ และดูข้อ ๓๗๑ หน้า ๔๐๖ ในเล่มนี้

² ญาณวาทะ หมายถึงลัทธิที่ว่า ข้าพเจ้ารู้ (ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๗๗/๗๙)

³ เถรวาทะ หมายถึงลัทธิที่ว่า ข้าพเจ้าเป็นใหญ่ (ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๗๗/๗๙)

นี้ว่า “ข้าพเจ้าทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงอยู่” ด้วยเหตุเพียงเท่าไร”

เมื่อเราถามอย่างนี้ อาฬารดาบส กาลามโคตรจึงประกาศอภิญญาตนสมาบัติแก่เรา เราจึงคิดว่า “มิใช่แต่อาฬารดาบส กาลามโคตรเท่านั้นที่มีศรัทธา แม้เราก็มีศรัทธา มิใช่แต่อาฬารดาบส กาลามโคตรเท่านั้นที่มีวิริยะ แม้เราก็มีวิริยะ มิใช่แต่อาฬารดาบส กาลามโคตรเท่านั้นที่มีสติ แม้เราก็มีสติ มิใช่แต่อาฬารดาบส กาลามโคตรเท่านั้นที่มีสมาธิ แม้เราก็มีสมาธิ มิใช่แต่อาฬารดาบส กาลามโคตรเท่านั้นที่มีปัญญา แม้เราก็มีปัญญา ทางที่ดี เราควรบำเพ็ญเพียร เพื่อให้แจ้งธรรมที่อาฬารดาบส กาลามโคตรประกาศว่า “ข้าพเจ้าทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงอยู่” จากนั้นไม่นาน เราก็ทำให้แจ้งธรรมนั้นด้วยปัญญาอันยิ่งเอง เข้าถึงอยู่

จากนั้น เราจึงเข้าไปหาอาฬารดาบส กาลามโคตรแล้วถามว่า “ท่านกาลามะ ท่านประกาศว่า “ข้าพเจ้าทำให้แจ้งธรรมนี้ด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงอยู่” ด้วยเหตุเพียงเท่านี้หรือ”

อาฬารดาบส กาลามโคตรตอบว่า “ท่านผู้มีอายุ ข้าพเจ้าประกาศด้วยเหตุเพียงเท่านี้แล”

(เราจึงกล่าวว่) “ท่านกาลามะ แม้ข้าพเจ้าก็ทำให้แจ้งธรรมนี้ด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงอยู่ ด้วยเหตุเพียงเท่านี้”

(อาฬารดาบส กาลามโคตรกล่าวว่า) “ท่านผู้มีอายุ เป็นลาภของพวกข้าพเจ้า พวกข้าพเจ้าได้ดีแล้วที่ได้พบเพื่อนพรหมจารีเช่นท่าน เพราะข้าพเจ้าประกาศว่า “ข้าพเจ้าทำให้แจ้งธรรมใด ท่านก็ทำให้แจ้งธรรมนั้นด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงอยู่ ท่านทำให้แจ้งธรรมใดด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงอยู่ ข้าพเจ้าก็ประกาศว่า “ข้าพเจ้าทำให้แจ้งธรรมนั้นด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงอยู่ ข้าพเจ้าทราบธรรมใด ท่านก็ทราบธรรมนั้น ท่านทราบธรรมใด ข้าพเจ้าก็ทราบธรรมนั้น เป็นอันว่าข้าพเจ้าเป็นเช่นใด ท่านก็เป็นเช่นนั้น ท่านเป็นเช่นใด ข้าพเจ้าก็เป็นเช่นนั้น มาเถิด บัดนี้ เราทั้งสอง จะอยู่ร่วมกันบริหารคณะนี้”

ภิกษุทั้งหลาย อาฬารดาบส กาลามโคตร ทั้งที่เป็นอาจารย์ของเรา ก็ยกย่องเราผู้เป็นศิษย์ให้เสมอกับตน และบูชาเราด้วยการบูชาอย่างดี ด้วยประการอย่างนี้ แต่เราคิดว่า “ธรรมนี้ไม่เป็นไปเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อคลายกำหนด เพื่อดับ เพื่อสงบระงับ เพื่อรู้ยิ่ง เพื่อตรัสรู้ และเพื่อนิพพาน เป็นไปเพียงเพื่อเข้าถึงอภิญญาตนสมาบัติเท่านั้น” เราไม่พอใจ เบื่อหน่ายธรรมนั้น จึงลาจากไป

ในสำนักอุทกดาบส

[๒๗๘] ภิกษุทั้งหลาย เรานั้นแสวงหาว่าอะไรเป็นกุศล ขณะที่แสวงหาทางอันประเสริฐคือความสงบซึ่งไม่มีทางอื่นยิ่งกว่า ได้เข้าไปหาอุทกดาบส รามบุตรแล้วกล่าวว่า “ท่านรามะ ข้าพเจ้าปรารถนาจะประพาศพรหมจรรย์ในธรรมวินัยนี้”

เมื่อเรากล่าวอย่างนี้ อุทกดาบส รามบุตรจึงกล่าวกับเราว่า “เชิญท่านอยู่ก่อน ธรรมนี้ก็เช่นเช่นเดียวกันกับธรรมที่วิญญูชนจะพึงทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่งเอง ตามแบบอาจารย์ของตนเข้าถึงอยู่ได้ในเวลาไม่นาน” จากนั้นไม่นาน เราก็เรียนรู้ธรรมนั้นได้อย่างรวดเร็ว ชั่วขณะปิดปากจบเจรจาปราศรัยเท่านั้น ก็กล่าวญาณ-วาทะและเถรวาทะได้ ทั้งเราและผู้อื่นก็ทราบชัดว่า “เรารู้ เราเห็น” เราจึงคิดว่า “อุทกดาบส รามบุตรประกาศธรรมนี้ด้วยเหตุเพียงความเชื่ออย่างเดียวกันว่า “เราทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงอยู่” ก็หาไม่ได้ แต่อุทกดาบส รามบุตรยังรู้ยังเห็นธรรมนี้ด้วยอย่างแน่นอน”

จากนั้น เราจึงเข้าไปหาอุทกดาบส รามบุตรแล้วถามว่า “ท่านรามะ ท่าน ประกาศว่า “ข้าพเจ้าทำให้แจ้งธรรมนี้ด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงอยู่” ด้วยเหตุเพียงเท่าไร”

เมื่อเราถามอย่างนี้ อุทกดาบส รามบุตรจึงประกาศแนวสติญานาสติญายตน-สมาบัติแก่เรา เราจึงคิดว่า “มิใช่แต่อุทกดาบส รามบุตรเท่านั้นที่มีศรัทธา แม้เราก็มีศรัทธา มิใช่แต่อุทกดาบส รามบุตร

เท่านั้นที่มีวิริยะ แม้เราก็มียุทธะ มิใช่แต่อุทกดาบส รามบุตรเท่านั้นที่มีสติ แม้เราก็มีสติ มิใช่แต่อุทกดาบส รามบุตรเท่านั้นที่มีสมาธิ แม้เราก็มีสมาธิ มิใช่แต่อุทกดาบส รามบุตรเท่านั้นที่มีปัญญา แม้เราก็มียุทธะ ทางที่ดี เราควรเริ่มบำเพ็ญเพียรเพื่อทำให้แจ้งธรรมที่อุทกดาบส รามบุตร ประกาศว่า “ข้าพเจ้าทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงอยู่” จากนั้นไม่นาน เราก็ ได้ทำให้แจ้งธรรมนั้นด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงอยู่

จากนั้น เราจึงเข้าไปหาอุทกดาบส รามบุตรแล้วถามว่า “ท่านรามะ ท่านประกาศว่า “ข้าพเจ้าทำให้แจ้งธรรมนี้ด้วยเหตุเพียงเท่านี้หรือ”

อุทกดาบส รามบุตรตอบว่า “ท่านผู้มีอายุ ข้าพเจ้าประกาศว่า “ข้าพเจ้าทำให้แจ้งธรรมนั้นด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงอยู่” ด้วยเหตุเพียงเท่านี้แล”

(เราจึงกล่าวว่) “แม้ข้าพเจ้าก็ทำให้แจ้งธรรมนี้ด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงอยู่ ด้วยเหตุเพียงเท่านี้”

(อุทกดาบส รามบุตรกล่าวว่า) “ท่านผู้มีอายุ เป็นลาภของพวกข้าพเจ้า พวกข้าพเจ้าได้ดีแล้วที่ได้พบเพื่อนพรหมจารีเช่นท่าน เพราะ(ข้าพเจ้า)รามะประกาศว่า “ข้าพเจ้าทำให้แจ้งธรรมนี้ด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงอยู่” ท่านก็ทำให้แจ้งธรรม นั้นด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงอยู่ ท่านทำให้แจ้งธรรมนี้ด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงอยู่ รามะก็ประกาศว่า “ข้าพเจ้าทำให้แจ้งธรรมนั้น รามะทราบธรรมใด ท่านก็ทราบธรรมนั้น ท่านทราบธรรมใด รามะก็ทราบธรรมนั้น เป็นอันว่ารามะเป็นเช่นใด ท่านก็ เป็นเช่นนั้น ท่านเป็นเช่นใด รามะก็เป็นเช่นนั้น มาเถิด บัดนี้ ท่านจงบริหารคณะนี้”

ภิกษุทั้งหลาย อุทกดาบส รามบุตรทั้งที่เป็นเพื่อนพรหมจารีของเรา ก็ยกย่อง เราไว้ในฐานะอาจารย์ และบูชาเราด้วยการบูชาอย่างดี ด้วยประการอย่างนี้ แต่เรา คิดว่า “ธรรมนี้ไม่เป็นไปเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อคลายกำหนด เพื่อดับ เพื่อสงบ ระวัง เพื่อรู้ยิ่ง เพื่อตรัสรู้ และเพื่อนิพพาน เป็นไปเพียงเพื่อเข้าถึงแนวสัจญานาสัจญายตนสมมาบัติเท่านั้น” เราไม่พอใจ เบื่อหน่ายธรรมนั้น จึงลาจากไป

ตรัสรู้สัจธรรม

[๒๗๙] ภิกษุทั้งหลาย เรานั้นแสวงหาว่าอะไรเป็นกุศล ขณะที่แสวงหาทางอันประเสริฐคือความสงบซึ่งไม่มีทางอื่นยิ่งกว่า เมื่อเที่ยวจาริกไปในแคว้นมคธโดยลำดับ ได้ไปถึงตำบลอุรุเวลาเสนานิคม ได้เห็นภูมิประเทศที่น่ารื่นรมย์ มีราวป่า น่าเพลิดเพลินใจ มีแม่น้ำไหลรินไม่ขาดสาย มีทำน้ำสะอาดดี น่ารื่นรมย์ มีโคจรคาม อยู่โดยรอบ เราจึงคิดว่า “ภูมิประเทศเป็นที่น่ารื่นรมย์ มีราวป่าที่น่าเพลิดเพลินใจ มีแม่น้ำไหลรินไม่ขาดสาย มีทำน้ำสะอาดดี น่ารื่นรมย์ มีโคจรคามอยู่โดยรอบ เหมาะแก่การบำเพ็ญเพียรของกุลบุตรผู้ปรารถนาจะบำเพ็ญเพียร” เราจึงนั่ง ณ ที่นั้นด้วยคิดว่า “ที่นี่เหมาะแก่การบำเพ็ญเพียร”

[๒๘๐] ภิกษุทั้งหลาย เราเองมีความเกิดเป็นธรรมดา ทราบชัดถึงโทษในสิ่งที่มีความเป็นธรรมดา แล้วแสวงหาจนได้บรรลุนิพพานที่ไม่มีความเป็นเกิด ไม่มีธรรมอื่นยิ่งกว่า และเกษมจากโยคะ

เราเองมีความแก่เป็นธรรมดา ทราบชัดถึงโทษในสิ่งที่มีความเป็นแก่เป็นธรรมดา แล้วแสวงหาจนได้บรรลุนิพพานที่ไม่มีความเป็นแก่ ไม่มีธรรมอื่นยิ่งกว่า และเกษมจากโยคะ

เราเองมีความเจ็บไข้เป็นธรรมดา ทราบชัดถึงโทษในสิ่งที่มีความเป็นเจ็บไข้เป็นธรรมดา แล้วแสวงหาจนได้บรรลุนิพพานที่ไม่มีความเป็นเจ็บไข้ ไม่มีธรรมอื่นยิ่งกว่า และเกษมจากโยคะ

เราเองมีความตายเป็นธรรมดา ทราบชัดถึงโทษในสิ่งที่มีความเป็นตายเป็นธรรมดา แล้วแสวงหาจนได้บรรลุนิพพานที่ไม่มีความเป็นตาย ไม่มีธรรมอื่นยิ่งกว่า และเกษมจากโยคะ

เราเองมีความเศร้าโศกเป็นธรรมดา ทราบชัดถึงโทษในสิ่งที่มีความเป็นเศร้าโศกเป็นธรรมดา แล้ว

แสวงหาจนได้บรรลุนิพพานที่ไม่มีความเศร้าโศก ไม่มีกรรมอื่นยิ่งกว่า และเกษมจากโยคะ

เราเองมีความเศร้าหมองเป็นธรรมดา ทราบชัดถึงโทษในสิ่งที่มีความเศร้าหมองเป็นธรรมดา แล้วแสวงหาจนได้บรรลุนิพพานที่ไม่มีความเศร้าหมอง ไม่มีกรรมอื่นยิ่งกว่า และเกษมจากโยคะ

ทั้งญาณทัสสนะได้เกิดแก่เราว่า “วิมุตติของเราไม่กำเริบ ชาตินี้เป็นชาติสุดท้าย บัดนี้ภพใหม่ ไม่มีอีก”

ทรงมีความชวนขวายน้อย

[๒๘๑] ภิกษุทั้งหลาย เราได้เห็นความดำริว่า “ธรรมที่เราได้บรรลุแล้วนี้ ลึกซึ้ง เห็นได้ยาก รู้ตามได้ยาก สงบ ประณีต ไม่เป็นวิสัยแห่งตรรกะ ละเอียด บัณฑิต(เท่านั้น)จึงจะรู้ได้ ส่วนหมู่ประชาผู้รีรรมย์ด้วยอาลัย^๒ ยินดีในอาลัย เพลิดเพลินในอาลัย ฐานะที่หมู่สัตว์ผู้รีรรมย์ด้วยอาลัย ยินดีในอาลัย เพลิดเพลินในอาลัยนี้ย่อมเป็นสิ่งที่เห็นได้ยาก กล่าวคือหลักอทิปปัจเจยตา หลักปฏิจจสมุปบาท ถึงแม้ฐานะอันนี้ก็เห็นได้ยากนัก กล่าวคือความสงบแห่งสังขารทั้งปวง ความสลัดทิ้งอุปธิทั้งปวง ความสิ้นต้นเหตุ วิราคะ นิโรธ นิพพาน ก็ถ้าเราจะพึงแสดงธรรม และผู้อื่นจะไม่เข้าใจซึ่งต่อเรา ข้อนั้นก็จะเป็นความเห็นผิดเห็นน้อยเปล่า แก่เรา จะพึงเป็นความลำบากเปล่าแก่เรา”

อนึ่งเล่า คาถาอันน่าอัศจรรย์เหล่านี้ที่ไม่เคยสดับมาก่อน ได้ปรากฏแก่เราว่า

“บัดนี้ เรายังไม่ควรประกาศธรรมที่เราบรรลุด้วยความลำบาก

เพราะธรรมนี้ไม่ใช่สิ่งที่ผู้ถูกราคะและโทสะครอบงำจะรู้ได้ง่าย

แต่เป็นสิ่งที่พาทวนกระแส^๓ ละเอียด ลึกซึ้ง เห็นได้ยาก ประณีต

ผู้กำหนดด้วยราคะ ถูกกองโมหะหุ้มห่อไว้ จักรู้เห็นไม่ได้”

สัทมบดีพรหมอาราธนาแสดงธรรม

[๒๘๒] ภิกษุทั้งหลาย เมื่อเราพิจารณาดังนี้ จิตก็น้อมไปเพื่อความชวนขวายน้อย มิได้น้อมไปเพื่อแสดงธรรม

ครั้งนั้น สัทมบดีพรหมทราบความดำริในใจของเราด้วยใจของตน จึงได้มีความรำพึงว่า “ท่านผู้เจริญ โลกจะฉิบหายหนอ โลกจะพินาศหนอ เพราะพระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงน้อมพระทัยไปเพื่อความชวนขวายน้อย มิได้น้อมพระทัยไปเพื่อทรงแสดงธรรม”

ลำดับนั้น สัทมบดีพรหมอันตรธานจากพรหมโลกมาปรากฏ ณ เบื้องหน้าเรา เปรียบเหมือนคนแข็งแรงเหยียดแขนออกหรือคู้แขนเข้าฉะนั้น แล้วห่มอุตตราสงค์เฉวียงบ่าข้างหนึ่ง ประนมมือมาทางที่เราอยู่ ได้กล่าวกับเราว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาคได้โปรดแสดงธรรม ขอพระสุคตเจ้าได้โปรดแสดงธรรม เพราะสัตว์ทั้งหลายผู้มีฤดีในดวงตาน้อย^๔มีอยู่ สัตว์เหล่านั้นจะเสื่อมเพราะไม่ได้สดับธรรม สัตว์เหล่านั้นจักเป็นผู้รู้ทั่วถึงธรรม”^๕

¹ ดูเทียบ วิ.ม. (ไทย) ๔/๗/๑๑, ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๓๗/๔๐๗

² อาลัย คือกามคุณ ๕ ที่สัตว์พัวพัน ยินดี เพลิดเพลิน (วิ.อ. (บาลี) ๓/๗/๑๓) เป็นชื่อเรียกกิลเลส ๒ อย่าง คือกามคุณ ๕ และตัณหาวิจิริต ๑๐๘ (ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๘๑/๘๒, สารตถ.ฎีกา (บาลี) ๓/๗/๑๘๔, อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๙๗๓-๙๗๖/๖๒๒-๖๗๖)

³ พาทวนกระแส ในที่นี้หมายถึง อนิจจัง(ไม่เที่ยง) ทุกขัง(เป็นทุกข์) อนตตา(เป็นอนัตตา) อสุภัง(ไม่งาม) อันทวนกระแสแห่งธรรมมีความเที่ยงเป็นต้น ในพระวินัยปิฎกหมายถึงพาเข้าถึงนิพพาน (ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๘๑/๘๔, วิ.อ. (บาลี) ๓/๗/๑๔)

⁴ ผู้มีฤดีในดวงตาน้อย หมายถึงมีฤดีคือราคะ โ ทสะ โ มหะเบาบางคือเล็กน้อย ปิดบังดวงตาคือปัญญา (ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๘๒/๘๕, วิ.อ. (บาลี) ๓/๘-๙/๑๔-๑๕)

⁵ เหตุการณ์นี้เป็นที่มาแห่งพิธีอาราธนาพระสงฆ์แสดงธรรม (ช.พุทธ. (ไทย) ๓๓/๑/๕๕๓)

สัทม์บดีพรหมได้ทูลอาราธนาดังนี้ แล้วได้ทูลเป็นคาถาประพันธ์ต่อไปว่า

พรหมนิคมคาถา

“ในกาลก่อน ธรรมที่ไม่บริสุทธิ์
 อันคนที่มีมลทิน¹คิดค้นไว้ ปราภฏในแคว้นมคธ
 พระองค์โปรดเปิดประตูมตธรรมนั้นเกิด
 ขอสัตว์ทั้งหลายจงฟังธรรมที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้า
 ผู้ปราศจากมลทิน ได้ตรัสรู้แล้ว
 ข้าแต่พระองค์ผู้มิมีพระปัญญาดี มีพระสมันตจักขุ
 บุรุษผู้ยืนอยู่บนยอดเขาศิลาล้วน
 ฟังเห็นหมู่ชนได้โดยรอบ แม้ฉันใด
 พระองค์ผู้หมดความเศร้าโศกแล้ว
 โปรดเสด็จขึ้นสู่ปราสาทคือธรรม
 จักได้เห็นหมู่ชนผู้ตกอยู่ในความเศร้าโศก
 และถูกชาติชราครอบงำได้ชัดเจน ฉะนั้น
 ข้าแต่พระองค์ผู้มีความเพียร
 ผู้ชนะสงคราม² ผู้นำหมู่³ ผู้ไม่มีหนี้⁴
 ขอพระองค์โปรดลุกขึ้นเสด็จจาริกไปในโลก
 ข้าแต่พระองค์ผู้มิมีพระภาค ขอพระองค์โปรดแสดงธรรม
 เพราะสัตว์ทั้งหลายจักเป็นผู้รู้ทั่วถึงธรรม”

เวไนยสัตว์เปรียบด้วยดอกบัว⁵

[๒๘๓] ภิกษุทั้งหลาย ครั้งนั้น เรารับคำทูลอาราธนาของพรหม และเพราะความมีกรุณาในสัตว์
 ทั้งหลาย จึงตรวจดูโลกด้วยพุทธจักขุ⁶ เมื่อตรวจดูโลกด้วยพุทธจักขุไ้ เห็นสัตว์ทั้งหลายผู้มีคุณใน
 ดวงตา⁷น้อย มีคุณในดวงตามาก มีอินทรีย์แก่กล้า มีอินทรีย์อ่อน มีอาการดี มีอาการทราม สอนให้รู้ได้
 ง่าย สอนให้รู้ได้ยาก บางพวกเห็นปรโลกและโทษว่าเป็นสิ่งน่ากลัว บางพวกเห็นปรโลกและโทษว่าเป็น

¹ คนที่มีมลทิน ในที่นี้หมายถึงครูทั้ง ๖ (วิ.อ. (บาลี) ๓/๘/๑๔)

² ผู้ชนะสงคราม หมายถึงชนะเทวบุตรตมาร มัจจุมาร และกิเลสมาร (ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๘๒/๘๗)

³ ผู้นำหมู่ หมายถึงสามารถนำสัตว์ข้ามที่กั้นดารคือชาติ(ความเกิด) และสามารถเป็นผู้นำของหมู่สัตว์คือ เวไนยสัตว์ (ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๘๒/๘๗)

⁴ ผู้ไม่มีหนี้ หมายถึงไม่มีหนี้คืออกามฉันทะ (ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๘๒/๘๗)

⁵ ดูเทียบ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๖๙/๓๙-๔๐, วิ.ม. (ไทย) ๔/๙/๑๔, อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๓๓/๒๒๖-๒๒๗, อภิ.ก. (ไทย) ๓๗/๘๕๖/๔๙๑

⁶ พุทธจักขุ หมายถึง

(๑) อินทรีย์บริบูรณ์ คือปรีชาหยั่งรู้ความยิ่งและความหย่อนแห่งอินทรีย์ของสัตว์ทั้งหลาย คือ รู้ว่าสัตว์นั้น ๆ มี
 ศรัทธา วิริยะ สติ สมานะ ปัญญา แค้นเพียงใด มีกิเลสมาก กิเลสน้อย มีความพร้อมที่จะตรัสรู้หรือไม่

(๒) อาสยานุสยญาณ คือปรีชาหยั่งรู้อัธยาศัย ความมุ่งหมาย สภาพจิตที่นอนเนื่องอยู่ (ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๘๓/๘๗, วิ.อ. (บาลี) ๓/๙/๑๕) และดูเทียบ ชุ.ป. (ไทย) ๓๑/๑๑๑-๑๑๕/๑๗๒-๑๗๗)

⁷ ดวงตา ในที่นี้หมายถึงปัญญาจักขุ (ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๘๓/๘๗, วิ.อ. (บาลี) ๓/๙/๑๕)

สิ่งไม่มากนัก

ในกอบุบล ในกอบปทุม หรือในกอบุณทริก ดอกอุบล ดอกปทุม ดอกบุณทริก บางดอกที่เกิดในน้ำ เจริญในน้ำ ยังไม่พ้นน้ำ จมอยู่ใต้น้ำ และมีน้ำหล่อเลี้ยงไว้ ดอกอุบล ดอกปทุม ดอกบุณทริก บางดอกที่เกิดในน้ำ เจริญในน้ำ อยู่ใต้น้ำ ดอกอุบล ดอกปทุม ดอกบุณทริก บางดอกที่เกิดในน้ำ เจริญในน้ำ อยู่พ้นน้ำ ไม่แต่น้ำ แม้ฉันใด

เราเมื่อตรวจดูโลกด้วยพุทธจักขุ ได้เห็นสัตว์ทั้งหลายผู้มีฤดีในดวงตาน้อย มีฤดีในดวงตามาก มีอินทรีย์แก่กล้า มีอินทรีย์อ่อน มีอาการดี มีอาการทราม สอนให้รู้ได้ง่าย สอนให้รู้ได้ยาก บางพวกเห็นปรโลกและโทษว่าเป็นสิ่งไม่มากนัก บางพวกมักเห็นปรโลกและโทษว่าเป็นสิ่งไม่มากนัก¹ ฉะนั้น

ลำดับนั้น เราจึงได้กล่าวคาถาตอบสัทพ์พรมว่า

“พรม สัตว์เหล่าใดมีโสตประสาท

จงปล่อยศรัทธามาเกิด

เรามีได้ปิดประตูมตธรรมสำหรับสัตว์เหล่านั้น

แต่เราารู้สึกว่าเป็นการยากลำบาก

จึงไม่คิดจะแสดงธรรมอันประณีต

ที่เราคล่องแคล่ว ในหมู่มนุษย์”

ครั้งนั้น สัทพ์พรมทราบบว่า “พระผู้มีพระภาคได้ทรงประทานโอกาสเพื่อจะ แสดงธรรมแล้ว” จึงถวายอภิวัตเรา กระทำประทักษิณแล้วได้หายไปจากที่นั้น

ทรงรำพึงถึงผู้ควรรับธรรมเทศนา

[๒๘๔] ภิกษุทั้งหลาย เราดำริว่า “เราควรแสดงธรรมแก่ใครก่อนหนอ ใน ครจักรัฏฐธรรมนี้ได้จับพลัน” แล้วดำริต่อไปว่า “อาฬารดาบส กาลามโคตรนี้ เป็นบัณฑิต ฉลาดเฉียบแหลม มีปัญญา มีฤดีในดวงตาน้อยมานาน ทางที่ดี เราควร แสดงธรรมแก่อาฬารดาบส กาลามโคตรก่อน เธอจักรู้ธรรมนี้ได้จับพลัน”

ครั้งนั้น เทวดาองค์หนึ่งเข้ามาหาเราแล้วกล่าวว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อาฬารดาบส กาลามโคตรทำกาละได้ ๗ วันแล้ว”

อนึ่ง เราก็ได้เกิดญาณทัสสนะขึ้นว่า “อาฬารดาบส กาลามโคตร ทำกาละได้ ๗ วันแล้ว” จึงดำริว่า “อาฬารดาบส กาลามโคตร เป็นผู้มีความเลื่อมจากคุณอันยิ่งใหญ่แล้วหนอ เพราะถ้าเธอได้ฟังธรรมนี้ ก็จักฟังรู้ได้จับพลัน”

¹ นอกจากบัวจมอยู่ในน้ำ บัวอยู่ใต้น้ำ บัวพ้นน้ำ ๓ เหล่านี้ อรรถกถาได้กล่าวถึงบัวเหล่าที่ ๔ คือ บัวที่มีโรคยังไม่พ้นน้ำเป็นอาหารของปลาและเต่า ซึ่งมีได้ยกขึ้นสู่บาสิ แล้วแบ่งบุคคลเป็น ๔ เหล่า (ตามที่ปรากฏใน อจ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๓๓/๒๒๖-๒๒๗, อภิ.ป. (ไทย) ๓๖/๑๐/๑๔๒, ๑๔๘-๑๕๑/๑๘๖-๑๘๗) คือ (๑) อุกษมิฏัตถุญญ (๒) วิปจิตถุญญ (๓) เนยยะ (๔) ปทพรมะ แล้วเปรียบอุคษมิฏัตถุญญ เป็นเหมือนบัวพ้นน้ำที่พอต้องแสงอาทิตย์แล้วก็บานในวันนี้ เปรียบวิปจิตถุญญ เป็นเหมือนบัวอยู่ใต้น้ำที่บานในวันรุ่งขึ้น เปรียบเนยยะ เป็นเหมือนบัวจมอยู่ในน้ำที่บานในวันรุ่งขึ้น ส่วนปทพรมะ เปรียบเหมือนบัวที่มีโรคยังไม่พ้นน้ำ ไม่มีโอกาสขึ้นมามาน เป็นอาหารของปลาและเต่า

พระผู้มีพระภาคทรงตรวจดูเห็นโลกธาตุนั้นเป็นเหมือนกอบุบลเป็นต้น ได้ทรงเห็นโดยอาการทั้งปวง ว่า หมู่ประชาผู้มีฤดีในดวงตาเบาบางมีประมาณเท่านี้ หมู่ประชาผู้มีฤดีในดวงตามากมีประมาณเท่านี้ และในหมู่ประชาทั้ง ๒ นั้น อุกษมิฏัตถุญญบุคคลมีประมาณเท่านี้ (ที.ม.อ. (บาลี) ๖๙/๖๔-๖๕, สารตถ.ฎีกา (บาลี) ๓/๙/๑๙๒-๑๙๓)

² มีความเลื่อมจากคุณอันยิ่งใหญ่ หมายถึงมีความเลื่อมมาก เพราะเลื่อมจากมรรคและผลที่จะพึงบรรลุ เพราะเกิดในลักษณะคือ อาฬารดาบสตายไปเกิดในอากิญจัญญายตนภพ ส่วนอุทกดาบสตายไปเกิด ในเนวสัณญานาสนัญญายตนภพ (ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๘๔/๙๔, วิ.อ. (บาลี) ๓/๑๐/๑๖)

เราจึงดำริว่า “เราควรแสดงธรรมแก่ใครก่อนหนอ ใครจักรู้ทั่วถึงธรรมนี้ได้ฉับพลัน” จึงดำริต่อไปว่า “อุทกดาบส รามบุตรนี้ เป็นบัณฑิต ฉลาดเฉียบแหลม มีปัญญา มีฐิติในดวงตาน้อยมานาน ทางที่ดี เราควรแสดงธรรมแก่อุทกดาบส รามบุตรก่อน เธอจักรู้ธรรมนี้ได้ฉับพลัน”

ลำดับนั้น เทวดาองค์หนึ่งเข้ามาหาเราแล้วกล่าวว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อุทกดาบส รามบุตร ได้ทำกาละเมื่อวานนี้”

อนึ่ง เราก็ได้เกิดญาณทัสสนะขึ้นว่า “อุทกดาบส รามบุตร ได้ทำกาละ เมื่อวานนี้” จึงดำริว่า “อุทกดาบส รามบุตร เป็นผู้มีความเสื่อมจากคุณอันยิ่งใหญ่แล้วหนอ เพราะถ้าเธอได้ฟังธรรมนี้ ก็จะมีปัญญาได้ฉับพลัน”

เราจึงดำริว่า “เราควรแสดงธรรมแก่ใครก่อนหนอ ใครจักรู้ทั่วถึงธรรมนี้ได้ฉับพลัน” จึงดำริว่า “ภิกษุปัญจวัคคีย์มีอุปการะแก่เรามาก ที่ได้เฝ้าปรนนิบัติเราผู้มุงบำเพ็ญเพียร ทางที่ดี เราควรแสดงธรรมแก่ภิกษุปัญจวัคคีย์ก่อน” แล้วดำริต่อไปว่า “บัดนี้ ภิกษุปัญจวัคคีย์อยู่ที่ไหนหนอ” ก็ได้เห็นภิกษุปัญจวัคคีย์อยู่ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เขตกรุงพาราณสี ด้วยตาทิพย์อันบริสุทธิ์เหนือมนุษย์

ภิกษุทั้งหลาย ครั้งนั้น เราพักอยู่ที่ตำบลอุรุเวลาตามความต้องการแล้วจึงเสด็จจาริกไปทางกรุงพาราณสี

ทรงพบอุปกาชีวก

[๒๘๕] ภิกษุทั้งหลาย อาชีวกชื่ออุปกาได้พบเราผู้กำลังเดินทางไกล ณ ระหว่าง แม่น้ำคยา กับ ต้นโพธิพฤกษ์ ได้ถามเราว่า “อาวุโส อินทรีย์ของท่านผ่องใสยิ่งนัก ผิวพรรณของท่านบริสุทธิ์ผุดผ่อง ท่านบวชอุทิศใคร ใครเป็นศาสดาของท่าน หรือท่านชอบใจธรรมของใคร”

เมื่ออุปกาชีวกถามอย่างนี้แล้ว เราจึงได้กล่าวคาถาตอบอุปกาชีวกว่า

“เราเป็นผู้ครอบงำธรรมทั้งปวง¹ รู้ธรรมทั้งปวง²

มิได้แปดเปื้อนในธรรมทั้งปวง³ ละธรรมทั้งปวง⁴ ได้สิ้นเชิง

หลุดพ้นเพราะสิ้นตัณหา ตรัสรู้ยิ่งเอง

แล้วจะพึงกล่าวอ้างใครเล่า

เราไม่มีอาจารย์⁵ เราไม่มีผู้เสมอเหมือน

เราไม่มีผู้ทัดเทียมในโลกกับทั้งเทวโลก

เพราะเราเป็นอรหันต์ เป็นศาสดาผู้ยอดเยี่ยม

เราผู้เดียวเป็นผู้ตรัสรู้เองโดยชอบ

เป็นผู้เยือกเย็น ดับกิเลสในโลกได้แล้ว

เราจะไปเมืองหลวงของชาวกาสิ ประกาศธรรมจักร

ตีกลองอมตธรรมไปในโลกอันมีความมืดมน”⁶

¹ ธรรมทั้งปวง ในที่นี้หมายถึงธรรมอันเป็นไปในภูมิ ๓ (ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๘๕/๙๗, วิ.อ. (บาลี) ๓/๑๑/๑๖)

² ธรรมทั้งปวง ในที่นี้หมายถึงธรรมอันเป็นไปในภูมิ ๔ (ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๘๕/๙๗, วิ.อ. (บาลี) ๓/๑๑/๑๖)

³ ธรรมทั้งปวง ในที่นี้หมายถึงธรรมอันเป็นไปในภูมิ ๓ (ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๘๕/๙๗, วิ.อ. (บาลี) ๓/๑๑/๑๖)

⁴ ธรรมทั้งปวง ในที่นี้หมายถึงธรรมอันเป็นไปในภูมิ ๓ (ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๘๕/๙๗, วิ.อ. (บาลี) ๓/๑๑/๑๖)

⁵ เราไม่มีอาจารย์ ในที่นี้หมายถึงไม่มีอาจารย์ในระดับโลกุตตรธรรม (ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๘๕/๙๗, วิ.อ. (บาลี) ๓/๑๑/๑๗)

⁶ ดูเทียบ วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๑/๑๗, ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๔๑/๔๑๓, ธก.ก. (ไทย) ๓๗/๔๐๕/๔๓๒-๔๓๓

อุปกาศีวกกล่าวว่ “อาวุโส ท่านสมควรเป็นพระอนันตชินะตามที่ท่านประกาศ”
 เราจึงกล่าวตอบเป็นคาถาว่
 “ชนเหล่าใดได้ถึงความสิ้นอาสวะแล้ว
 ชนเหล่านั้นย่อมเป็นพระชินะเช่นเรา
 อุปกะ เราชนะความชั่วได้แล้ว
 เพราะฉะนั้น เราจึงชื่อว่าพระชินะ”
 เมื่อเรากล่าวอย่างนั้นแล้ว อุปกาศีวกจึงกล่าวว่ “อาวุโส ควรจะเป็นอย่างนั้น” โคลงศีรชะแล้ว
 เดินสวนทางหลีกไป

ทรงแสดงธรรมโปรดภิกษุปัญจวัคคีย์

[๒๘๖] ภิกษุทั้งหลาย ลำดับนั้น เราจาริกไปโดยลำดับ ถึงป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เขตกรุงพาราณสี ได้เข้าไปหาภิกษุปัญจวัคคีย์ถึงที่อยู่ ภิกษุปัญจวัคคีย์เห็นเราเดินมาแต่ไกล จึงนัดหมายกันและกันว่ “อาวุโส พระสมณโคดมนี้ เป็นผู้มักมาก คลายความเพียร เวียนมาเพื่อความเป็นคนมักมาก กำลังเสด็จมา พวกเราไม่พึงกราบไหว้ ไม่พึงลูกรับ ไม่พึงรับบาตรและจีวรของพระองค์ แต่จะจัดอาสนะไว้ ถ้าพระองค์ปรารถนาจักประทับนั่ง”

เราเข้าไปหาภิกษุปัญจวัคคีย์ ภิกษุปัญจวัคคีย์ก็ลืมนัดหมายของตน บางพวกต้อนรับเราแล้วรับบาตรและจีวร บางพวกปูลาดอาสนะ บางพวกจัดหาน้ำล้างเท้า แต่ภิกษุปัญจวัคคีย์เรียกเราโดยออกนามและใช้คำว่ “อาวุโส”¹

เมื่อภิกษุปัญจวัคคีย์กล่าวอย่างนั้นแล้ว เราจึงห้ามภิกษุปัญจวัคคีย์ว่ “ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายอย่าเรียกตถาคตโดยออกชื่อและใช้คำว่ “อาวุโส” ตถาคตเป็นอรหันต์ ตรัสรู้ด้วยตนเองโดยชอบ เธอทั้งหลายจงเงี่ยโสตสดับ เราจะสั่งสอนอมตธรรมที่เราได้บรรลุแล้ว จะแสดงธรรม เธอทั้งหลายเมื่อปฏิบัติตามที่เราสั่งสอน ไม่นานนักก็จักทำให้แจ้งซึ่งประโยชน์ยอดเยี่ยมอันเป็นที่สุดแห่งพรหมจรรย์ ที่เหล่ากุลบุตรผู้ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตโดยชอบต้องการด้วยปัญญาอันยิ่งเอง เข้าถึงอยู่ในปัจจุบันนี้แน่แท้”

เมื่อเรากล่าวอย่างนี้แล้ว ภิกษุปัญจวัคคีย์ได้กล่าวกับเราว่ “อาวุโสโคดม แม้ด้วยจริยานั้น ด้วยปฏิปทานั้น ด้วยทุกกรกิริยานั้น พระองค์ก็ยังมีได้บรรลุญาณทัสสนะที่ประเสริฐอันสามารถ วิเศษยิ่งกว่าธรรมของมนุษย์ บัดนี้ พระองค์เป็นผู้มักมาก คลายความเพียร เวียนมาเพื่อความเป็นคนมักมาก ไฉนจักบรรลุญาณทัสสนะที่ประเสริฐอันสามารถ วิเศษยิ่งกว่าธรรมของมนุษย์ได้เล่า”

เมื่อภิกษุปัญจวัคคีย์กล่าวอย่างนั้นแล้ว เราจึงได้กล่าวกับภิกษุปัญจวัคคีย์ว่ “ภิกษุทั้งหลาย ตถาคตไม่ได้เป็นคนมักมาก ไม่ได้คลายความเพียร ไม่ได้เวียนมาเพื่อความเป็นคนมักมาก ตถาคตเป็นอรหันต์ตรัสรู้ด้วยตนเองโดยชอบ เธอทั้งหลาย จงเงี่ยโสตสดับ เราจะสั่งสอนอมตธรรมที่เราได้บรรลุแล้ว จะแสดงธรรม เธอทั้งหลาย เมื่อปฏิบัติตามที่เราสั่งสอน ไม่นานนักก็จักทำให้แจ้งซึ่งประโยชน์ยอดเยี่ยมอันเป็นที่สุดแห่งพรหมจรรย์ ที่เหล่ากุลบุตรผู้ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตโดยชอบต้องการ ด้วยปัญญาอันยิ่งเอง เข้าถึงอยู่ในปัจจุบันนี้แน่แท้”

แม้ครั้งที่ ๒ ภิกษุปัญจวัคคีย์ก็ได้กล่าวกับเราว่ ฯลฯ

¹ อาวุโส แปลว่ ผู้มีอายุ เดิมใช้เป็นคำเรียกกันเป็นสามัญ คือภิกษุผู้แก่กว่าเรียกภิกษุผู้อ่อนกว่าหรือ ภิกษุผู้อ่อนกว่าเรียกภิกษุผู้แก่กว่าก็ได้ (ที.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๑๖/๑๙๙)

แม้ครั้งที่ ๒ เราก็ได้กล่าวกับภิกษุปัญจวัคคีย์ว่า ฯลฯ

แม้ครั้งที่ ๓ ภิกษุปัญจวัคคีย์ก็ได้กล่าวกับเราว่า “อาวุโสโคดม แม้ด้วย จริยานั้น ด้วยปฏิบัติทานนั้น ด้วยทุกกรจริยานั้น พระองค์ก็ยังมีได้บรรลุนิพพานที่สละสลวย ที่ประเสริฐอันสามารถ วิเศษยิ่งกว่าธรรมของ มนุษย์ได้ บัดนี้ พระองค์เป็นผู้มีมาก คลายความเพียร เวียนมาเพื่อความเป็นคนมีมาก ไฉนจักบรรลุนิพพานที่สละสลวยที่ประเสริฐอันสามารถ วิเศษยิ่งกว่าธรรมของมนุษย์ได้แล้ว”

เมื่อภิกษุปัญจวัคคีย์กล่าวอย่างนั้นแล้ว เราได้กล่าวกับภิกษุปัญจวัคคีย์ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายยังจำได้หรือไม่ว่า ถ้อยคำเช่นนี้เราได้เคยกล่าวในกาลก่อนแต่”

ภิกษุปัญจวัคคีย์กล่าวว่า “ถ้อยคำเช่นนี้ไม่เคยได้ฟังมาก่อน พระพุทธเจ้าข้า”

เราจึงกล่าวว่า “ภิกษุทั้งหลาย ตถาคตเป็นอรหันต์ ตรัสรู้ด้วยตนเองโดยชอบ เธอทั้งหลายจงเงี้ยวไสตสดับ เราจะสั่งสอนมตรธรรมที่เราได้บรรลุแล้ว จะแสดงธรรม เธอทั้งหลายเมื่อปฏิบัติตามที่เราสั่งสอนไป มานานนักก็จักทำให้แจ้งซึ่งประโยชน์ยอดเยี่ยมอันเป็นที่สุดแห่งพรหมจรรย์ ที่เหล่ากุลบุตรผู้ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต โดยชอบต้องการด้วยปัญญาอันยิ่งเอง เข้าถึงอยู่ในปัจจุบันนี้แน่แท้”

เราสามารถทำให้ภิกษุปัญจวัคคีย์ยินยอมได้แล้ว เรากล่าวสอนภิกษุ ๒ รูป ภิกษุ ๓ รูปก็เที่ยวบิณฑบาต เราทั้ง ๖ ฉับบิณฑบาตที่ภิกษุ ๓ รูปนำมา เรากล่าวสอนภิกษุ ๓ รูป ภิกษุ ๒ รูปก็เที่ยวบิณฑบาต เราทั้ง ๖ ฉับบิณฑบาตที่ภิกษุ ๒ รูปนำมา¹

ต่อมา ภิกษุปัญจวัคคีย์ที่เราสั่งสอนและพราถสอนอยู่อย่างนี้ เป็นผู้มีความเกิดเป็นธรรมดา ทราบชัดถึงโทษในสิ่งที่มีชีวิตเกิดเป็นธรรมดาด้วยตนแล้ว จึงแสวงหานิพพานที่ไม่มีความเกิด อันเป็นแดนเกษมจากโยคะอันยอดเยี่ยม ได้บรรลุนิพพาน ที่ไม่มีความเกิด อันเป็นแดนเกษมจากโยคะอันยอดเยี่ยมแล้ว

เป็นผู้มีความแก่เป็นธรรมดา ทราบชัดถึงโทษในสิ่งที่มีชีวิตแก่เป็นธรรมดาด้วยตนแล้ว จึงแสวงหานิพพานที่ไม่มีความแก่ อันเป็นแดนเกษมจากโยคะอันยอดเยี่ยม ได้บรรลุนิพพานที่ไม่มีความแก่ อันเป็นแดนเกษมจากโยคะอันยอดเยี่ยมแล้ว

เป็นผู้มีความเจ็บเป็นธรรมดา ฯลฯ

เป็นผู้มีความตายเป็นธรรมดา ฯลฯ

เป็นผู้มีความเศร้าโศกเป็นธรรมดา ฯลฯ

เป็นผู้มีความเศร้าหมองเป็นธรรมดา ทราบชัดถึงโทษในสิ่งที่มีชีวิตเศร้าหมองเป็นธรรมดาด้วยตนแล้ว จึงแสวงหานิพพานที่ไม่มีความเศร้าหมอง อันเป็นแดนเกษมจากโยคะอันยอดเยี่ยม ได้บรรลุนิพพานที่ไม่มีความเศร้าหมอง อันเป็นแดนเกษมจากโยคะอันยอดเยี่ยมแล้ว

อนึ่ง ภิกษุปัญจวัคคีย์เหล่านั้นได้เกิดญาณทัสสนะขึ้นมาว่า “วิมุตติของพวกเรา ไม่กำเริบ ชาตินี้เป็นชาติสุดท้าย ภพใหม่ไม่มีอีกต่อไป”

[๒๘๗] ภิกษุทั้งหลาย กามคุณ ๕ ประการนี้

กามคุณ ๕ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. รูปที่จะพึงรู้แจ้งทางตา ที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ ชวนให้รัก ชักให้ใคร่ พาใจให้กำหนัด
๒. เสียงที่จะพึงรู้แจ้งทางหู ฯลฯ
๓. กลิ่นที่จะพึงรู้แจ้งทางจมูก ฯลฯ

¹ ดูเทียบ ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๒๗-๓๔๒/๓๙๕-๔๑๕

๔. รสที่จะพึงรู้แจ้งทางลิ้น ฯลฯ
 ๕. โผฏฐัพพะที่จะพึงรู้แจ้งทางกาย ที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ ชวนให้รัก ชักให้ใคร่
 พากใจให้กำหนด

กามคุณมี ๕ ประการนี้

สมณะหรือพราหมณ์พวกใดพวกหนึ่งใฝ่ฝัน ลุ่มหลง ติดพัน ไม่เห็นโทษ ไม่มีปัญญาเครื่องสลัด
 ออก บริโภคกามคุณ ๕ ประการนี้ บัณฑิตพึงทราบว่าเป็นผู้ถึงความเสื่อม ความ
 พินาศ ถูกมารใจบาปทำอะไร ๆ ได้ตามใจชอบ”

เปรียบเทียบนักบวชกับฝูงเนื้อ

ภิกษุทั้งหลาย เนื้อป่าที่ติดบ่วง นอนทับบ่วง พึงทราบว่า “เป็นสัตว์ที่ถึงความเสื่อม ความพินาศ
 ถูกนายพรานเนื้อทำอะไร ๆ ได้ตามใจชอบ” เมื่อนายพรานเนื้อเดินเข้ามา ก็หนีไปไม่ได้ตามปรารถนา
 แม้ฉันใด สมณะหรือพราหมณ์พวกใดพวกหนึ่งก็ฉันนั้นเหมือนกัน ใฝ่ฝัน ลุ่มหลง ติดพัน ไม่เห็นโทษ ไม่มี
 ปัญญาเครื่องสลัดออก ย่อมบริโภคกามคุณ ๕ ประการนี้ บัณฑิตพึงทราบว่า “สมณพราหมณ์พวกนั้น
 เป็นผู้ถึงความเสื่อม ความพินาศ ถูกมารใจบาปทำอะไร ๆ ได้ตามใจชอบ” แต่สมณะหรือพราหมณ์พวก
 ใดพวกหนึ่งไม่ใฝ่ฝัน ไม่ลุ่มหลง ไม่ติดพัน เห็นโทษ มีปัญญาเครื่องสลัดออก ย่อมบริโภคกามคุณ ๕
 ประการนี้ บัณฑิตพึงทราบว่า “สมณพราหมณ์พวกนั้นเป็นผู้ไม่ถึงความเสื่อม ความพินาศ ไม่ถูกมารใจ
 บาปทำอะไร ๆ ได้ตามใจชอบ”

เนื้อป่าที่ไม่ติดบ่วง นอนทับบ่วง พึงทราบว่า “เป็นสัตว์ไม่ถึงความเสื่อม ไม่ถึงความพินาศ ไม่ถูก
 นายพรานเนื้อทำอะไร ๆ ได้ตามใจชอบ” เมื่อนายพรานเนื้อเดินเข้ามา ก็หนีไปได้ตามปรารถนา แม้
 ฉันใด สมณะหรือพราหมณ์พวกใดพวกหนึ่งก็ฉันนั้นเหมือนกัน ไม่ใฝ่ฝัน ไม่ลุ่มหลง ไม่ติดพัน เห็นโทษ มี
 ปัญญาเครื่องสลัดออก¹ ย่อมบริโภคกามคุณ ๕ ประการนี้ บัณฑิตพึงทราบว่า “สมณพราหมณ์พวกนั้น
 เป็นผู้ไม่ถึงความเสื่อม ไม่ถึงความพินาศ ไม่ถูกมารใจบาปทำอะไร ๆ ตามใจชอบ”

อนึ่ง เนื้อป่าเมื่อเที่ยวไปตามป่าใหญ่ ย่อมวางใจเดิน ยืน นั่ง นอน ซ่อนนั้น เพราะเหตุไร เพราะไม่
 ได้พบกับนายพรานเนื้อ แม้ฉันใด ภิกษุก็ฉันนั้นเหมือนกัน สัจจจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว
 บรรลุปฐมฌานที่มีวิตก วิจาร์ ปิติและสุขอันเกิดจากวิเวกอยู่ เราเรียกภิกษุนี้ว่า “ผู้ทำให้มารตาบอด คือ
 ทำลายดวงตาของมารอย่างไม่มีร่องรอย ถึงการที่มารใจบาปมองไม่เห็น”

อีกประการหนึ่ง เพราะวิตกวิจาร์สงบระงับไป ภิกษุบรรลุทุติยฌานมีความผ่องใสในภายใน มี
 ภาวะที่จิตเป็นหนึ่งผุดขึ้น ไม่มีวิตก ไม่มีวิจาร์ มีแต่ปิติและสุขอันเกิดจากสมาธิอยู่ ฯลฯ

อีกประการหนึ่ง เพราะปิติจางคลายไป ภิกษุมีอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะเสวยสุขด้วยนามกาย
 บรรลุตติยฌานที่พระอรหิยะทั้งหลายสรรเสริญว่า “ผู้มีอุเบกขา มีสติ อยู่เป็นสุข” ฯลฯ

อีกประการหนึ่ง เพราะละสุขและทุกข^๒ได้ เพราะโสมนัสและโทมนัสดับไป ก่อนแล้ว ภิกษุบรรลุ
 จตุตถฌานที่ไม่มีทุกข^๓ ไม่มีสุข มีสติบริสุทธิ์เพราะอุเบกขาอยู่ เราเรียกภิกษุนี้ว่า “ผู้ทำให้มารตาบอด คือ
 ทำลายดวงตาของมารอย่างไม่มีร่องรอย ถึงการที่มารใจบาปมองไม่เห็น”

อีกประการหนึ่ง เพราะล่วงรูปสัญญา ดับปฏิขันธ์สัญญา ไม่กำหนดนันทตัสสัญญา โดยประการทั้ง
 ปวง ภิกษุบรรลุอากาศานัญญายตนฌานอยู่โดยกำหนดว่า “อากาศ หาทีสุดมิได้” เราเรียกภิกษุนี้ว่า “ผู้
 ทำให้มารตาบอด คือ ทำลายดวงตาของมารอย่างไม่มีร่องรอย ถึงการที่มารใจบาปมองไม่เห็น”

¹ ปัญญาเครื่องสลัดออก ในที่นี้หมายถึงปัจจุเวกชนญาณ (ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๔๗/๑๐๑)

อีกประการหนึ่ง เพราะล่องอากาศาณญายตนฌานโดยประการทั้งปวง ภิกษุบรรลุลิขิตฌานญายตนฌานอยู่โดยกำหนดว่า “วิญญาณหาที่สุดมิได้” ฯลฯ

อีกประการหนึ่ง เพราะล่องวิญญาณญายตนฌานโดยประการทั้งปวง ภิกษุ บรรลุลิขิตฌานญายตนฌานอยู่โดยกำหนดว่า “ไม่มีอะไร” ฯลฯ

อีกประการหนึ่ง เพราะล่องอากิณญญายตนฌานโดยประการทั้งปวง ภิกษุบรรลุลิขิตฌานญายตนฌานอยู่ ฯลฯ

ภิกษุทั้งหลาย อีกประการหนึ่ง เพราะล่องเนวสัจญานาสัจญายตนฌานโดยประการทั้งปวง ภิกษุบรรลุลิขิตฌานเวทิตนโรธอยู่ ก็เพราะเห็นด้วยปัญญา เธอยอมมีอาสวะสิ้นไป เราเรียกภิกษุนี้ว่า “ผู้ทำให้มารตาบอด คือ เป็นผู้ที่มีมารใจบวมองไม่เห็นเพราะทำลายดวงตาของมารอย่างไม่มีร่องรอย” เป็นผู้ข้ามพ้นต้นหาอันข้องอยู่ในอารมณ์ต่าง ๆ ในโลกได้ ย่อมวางใจ เดิน ยืน นั่ง นอน ชื่อนั้นเพราะเหตุไร เพราะไม่ได้ดำเนินอยู่ในทางของมารใจบวม”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสภาชิตนี้แล้ว ภิกษุเหล่านั้นมีใจยินดีต่างชื่นชมพระภาชิต ของพระผู้มีพระภาค ดังนี้แล

ปาสราสิสูตรที่ ๖ จบ

๕. โภธิราชกุมารสูตร

ว่าด้วยโภธิราชกุมาร

[๓๒๔] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ เภสภพาววัน สถานที่ให้อภัยหมู่เนื้อ เขตกรุงสุภุมารคิระ แคว้นภัคคะ สมัยนั้นแล ปราสาทชื่อโกกนุทของพระราชกุมารพระนามว่าโภธิ สร้างเสร็จแล้วใหม่ ๆ สมณะ พราหมณ์ หรือมนุษย์คนใดคนหนึ่งยังไม่ได้เข้าไปอยู่อาศัย ต่อมา โภธิราชกุมารรับสั่งเรียกมาณพสี่อัสถิกิภาบุตรมา ตรัสว่า

“มาเถิด สัสถิกิภาบุตรเพื่อนรัก ท่านจงเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับกราบพระยุคลบาทของพระผู้มีพระภาคด้วยเศียรเกล้า แล้วทูลถามถึงพระสุขภาพ ความมีพระโรคอาพาธน้อย กระปรี้กระเปร่า มีพระพลานามัยสมบูรณ์ อยู่สำราญ ตามคำของเราว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ โภธิราชกุมาร ขอกราบพระยุคลบาทของพระผู้มีพระภาคด้วยเศียรเกล้า ทูลถามถึงพระสุขภาพ ความมีพระโรคอาพาธน้อย กระปรี้กระเปร่า มีพระพลานามัยสมบูรณ์ อยู่สำราญ” และจงกราบทูลอย่างนี้ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาคพร้อมทั้งภิกษุสงฆ์โปรดรับนิมนต์ฉัน ภัตตาหารของโภธิราชกุมารในวันพรุ่งนี้ด้วยเถิด”

มาณพสี่อัสถิกิภาบุตรทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ได้สนทนาปราศรัยพอเป็นที่บันเทิงใจ พอเป็นที่ระลึกถึงกันแล้วนั่ง ณ ที่สมควร ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า

“ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ โภธิราชกุมารขอกราบพระยุคลบาทของพระโคตม ผู้เจริญ ด้วยเศียรเกล้า ทูลถามถึงพระสุขภาพ ความมีพระโรคอาพาธน้อย กระปรี้กระเปร่า มีพระพลานามัยสมบูรณ์ อยู่สำราญ และกราบทูลอย่างนี้ว่า “ขอพระโคตมผู้เจริญ พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ทรงรับนิมนต์ฉันภัตตาหารของโภธิราชกุมารในวันพรุ่งนี้ด้วยเถิด”

พระผู้มีพระภาคทรงรับนิมนต์โดยดุชนิภาพ เวลานั้น มาณพสี่อัสถิกิภาบุตร ทราบอาการที่พระผู้มี

พระภาคทรงรับนิมนต์แล้ว จึงลุกจากที่นั่งเข้าไปเฝ้าโพธิราชกุมาร ถึงที่ประทับแล้วกราบทูลว่า

“ข้าพระองค์ได้กราบทูลพระโคตมผู้เจริญพระองค์นั้นตามรับสั่งของพระองค์ว่า “ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ โปธิราชกุมารขอกราบพระยุคลบาทของพระผู้มีพระภาคด้วยเศียรเกล้า ทูลถามถึงพระสุขภาพความมีพระโรคอาพาธน้อย กระปรี้กระเปร่า มีพระพลานามัยสมบูรณ์ อยู่สำราญ” และกราบทูลอย่างนี้ว่า “ขอพระโคตมผู้เจริญ พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ทรงรับนิมนต์ฉันภัตตาหารของโพธิราชกุมารในวันพรุ่งนี้ด้วยเถิด” และพระสมณโคตมทรงรับนิมนต์แล้ว พระเจ้าข้า”

พระพุทเจ้าไม่ทรงเหยียบผ้าขาว

[๓๒๕] ครั้งนั้น เมื่อล่วงราตรีนั้นไป โพธิราชกุมารรับสั่งให้จัดเตรียมของ เคี้ยวของฉันอันประณีตไว้ในพระนิเวศน์ของพระองค์ และรับสั่งให้ปูลาดโกกนุทปราสาท ด้วยผ้าขาวถึงบันไดชั้นล่างสุด รับสั่งเรียกมาณพสัญชิตกาบุตรมาตรัสว่า

“มาเถิด สัญชิตกาบุตรเพื่อนรัก ท่านจงเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ แล้วกราบทูลภักตกาลว่า “ได้เวลาแล้ว พระพุทเจ้าข้า ภัตตาหารสำเร็จแล้ว”

มาณพสัญชิตกาบุตรทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ กราบทูลภักตกาลว่า “ได้เวลาแล้ว พระพุทเจ้าข้า ภัตตาหารสำเร็จแล้ว”

ครั้นเวลาเช้า พระผู้มีพระภาคทรงครองอันตรวาสกถือบาตรและจีวรเสด็จเข้าไปยังพระราชนิเวศน์ของโพธิราชกุมาร ขณะนั้น โพธิราชกุมารทรงยืนคอย รับเสด็จพระผู้มีพระภาคอยู่ที่นอกซุ้มประตู ได้ทรงเห็นพระผู้มีพระภาคกำลังเสด็จมา แต่ไกล จึงเสด็จออกไปต้อนรับ ถวายอภิวาทพระผู้มีพระภาคแล้วเสด็จนำหน้าเข้าไปจนถึงโกกนุทปราสาท ครั้นถึงบันไดชั้นล่างสุด พระผู้มีพระภาคทรงหยุด โพธิราชกุมาร จึงกราบทูลว่า

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาคทรงเหยียบผ้าขาวเสด็จเข้าไปเถิด ขอพระสูคติทรงเหยียบผ้าขาวเสด็จเข้าไปเถิด ข้อนี้อะพឹងเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อสุข แก่หม่อมฉันตลอดกาลนาน พระพุทเจ้าข้า”

เมื่อโพธิราชกุมารกราบทูลอย่างนี้แล้ว พระผู้มีพระภาคก็ทรงนิ่ง

แม้ครั้งที่ ๒ โพธิราชกุมารก็กราบทูลว่า “ขอพระผู้มีพระภาคทรงเหยียบผ้าขาว เสด็จเข้าไปเถิด ขอพระสูคติทรงเหยียบผ้าขาวเสด็จเข้าไปเถิด ข้อนี้อะพឹងเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อสุข แก่หม่อมฉันตลอดกาลนาน พระพุทเจ้าข้า”

เมื่อโพธิราชกุมารกราบทูลอย่างนี้แล้ว พระผู้มีพระภาคก็ทรงนิ่ง

แม้ครั้งที่ ๓ โพธิราชกุมารก็กราบทูลว่า “ขอพระผู้มีพระภาคทรงเหยียบผ้าขาว เสด็จเข้าไปเถิด ขอพระสูคติทรงเหยียบผ้าขาวเสด็จเข้าไปเถิด ข้อนี้อะพឹងเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อสุข แก่หม่อมฉันตลอดกาลนาน พระพุทเจ้าข้า”

[๓๒๖] ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรงขำเลื่อมดูท่านพระอานนท์ จากนั้น ท่านพระอานนท์ได้ทูลตอบโพธิราชกุมารว่า “พระราชาทรงเก็บผ้าขาวเสียเถิด พระผู้มีพระภาคไม่ทรงเหยียบผ้าขาว พระตถาคตทรงเห็นแก่ประชุมชนผู้เกิดใน ภายหลัง”

โพธิราชกุมารรับสั่งให้เก็บผ้าขาวแล้วรับสั่งให้ปูอาสนะที่โกกนุทปราสาทชั้นบน ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเสด็จขึ้นโกกนุทปราสาท แล้วประทับนั่งบนพุททอาสน์ ที่ปูลาดไว้แล้วพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ โพธิราชกุมารทรงอสังคาสิกษุสงฆ์มีพระพุทเจ้า เป็นประมุข ถวายของเคี้ยวของฉันอันประณีตจนอิ่มหน้าด้วยพระองค์เอง ทรงทราบบว่าพระผู้มีพระภาคเสวยเสร็จจะพระหัตถ์จากบาตรแล้ว จึงเลือกประทับนั่งอาสนะที่สมควร ที่ใดที่หนึ่งซึ่งต่ำกว่า แล้วได้กราบทูลว่า

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ หม่อมฉันมีความเห็นอย่างนี้ว่า “บุคคลจะไม่ประสบความสุขด้วยความสุข แต่บุคคลจะประสบความสุขด้วยความทุกข์เท่านั้น”

พุทธประวัติตอนบำเพ็ญสมาบัติ ในสำนักอาฬารดาบส¹

[๓๒๗] พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ราชกุมาร ก่อนการตรัสรู้ แม้อาตมภาพ ยังเป็นโพธิสัตว์ ยังไม่ได้ตรัสรู้ ได้มีความคิดอย่างนี้ว่า “บุคคลจะไม่ประสบความสุข ด้วยความสุข แต่บุคคลจะประสบความสุขได้ด้วยความทุกข์เท่านั้น” ในกาลต่อมา อาตมภาพยังหมุ่มแน่ว แข็งแรง มีเกศาดำสนิท อยู่ในปฐมวัย เมื่อพระราชมารดาและพระราชบิดาไม่ทรงปรารถนาจะให้ผนวช มีพระพักตร์นองด้วยน้ำพระเนตร ทรงกันแสงอยู่ จึงโกนผมและหนวด นุ่งห่มผ้ากาสาหวัดสี ออกจากวังบวชเป็น บรรพชิต เมื่อบวชแล้วก็แสวงหาว่าอะไรเป็นกุศล ขณะที่แสวงหาทางอันประเสริฐคือ ความสงบซึ่งไม่มีทางอื่นยิ่งกว่า ได้เข้าไปหาอาฬารดาบส กาลามโคตร แล้วกล่าวว่า “ท่านกาลามะ ข้าพเจ้าปรารถนาจะประพฤติพรหมจรรย์ในธรรมวินัยนี้”

เมื่ออาตมภาพกล่าวอย่างนี้ อาฬารดาบส กาลามโคตรจึงกล่าวกับอาตมภาพว่า “เชิญท่านอยู่ก่อน ธรรมนี้ก็เช่นเดียวกับธรรมที่วิญญูชนจะพึงทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่งเอง ตามแบบอาจารย์ของตน เข้าถึงอยู่ได้ในเวลาไม่นาน” จากนั้น ไม่นาน อาตมภาพก็เรียนรู้ธรรมนั้นได้อย่างรวดเร็ว ชั่วขณะปิดปากจบเจรจาปราศรัย เท่านั้น ก็กล่าวญาณวาทะ²และเถรวาทะ³ได้ ทั้งอาตมภาพและผู้อื่นก็ทราบชัดว่า “เรารู้ เราเห็น” อาตมภาพจึงคิดว่า “อาฬารดาบส กาลามโคตรประกาศธรรมนี้ด้วยเหตุเพียงความเชื่ออย่างเดียวว่า “เราทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงอยู่” ก็หาไม่ได้ แต่อาฬารดาบส กาลามโคตรยังรู้ ยังเห็นธรรมนี้ด้วยอย่างแน่นอน”

จากนั้น อาตมภาพจึงเข้าไปหาอาฬารดาบส กาลามโคตรแล้วถามว่า “ท่าน กาลามะ ท่านประกาศธรรมนี้ว่า “ข้าพเจ้าทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงอยู่” ด้วยเหตุเพียงเท่าไร”

เมื่ออาตมภาพถามอย่างนี้ อาฬารดาบส กาลามโคตรจึงประกาศอากิญจัญญายตนสมาบัติแก่อาตมภาพ อาตมภาพจึงคิดว่า “มิใช่แต่อาฬารดาบส กาลามโคตรเท่านั้นที่มีศรัทธา แม้เราก็มีศรัทธา ... มีวิริยะ ... มีสติ ... มีสมาธิ ... มิใช่แต่อาฬารดาบส กาลามโคตรเท่านั้นที่มีปัญญา แม้เราก็มีปัญญา ทางที่ดี เราควรบำเพ็ญเพียรเพื่อทำให้แจ้งธรรมที่อาฬารดาบส กาลามโคตรประกาศว่า “ข้าพเจ้าทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงอยู่” จากนั้น ไม่นาน อาตมภาพก็ทำให้แจ้งธรรมนั้นด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงอยู่

จากนั้น อาตมภาพจึงเข้าไปหาอาฬารดาบส กาลามโคตรแล้วถามว่า “ท่าน กาลามะ ท่านประกาศว่า “ข้าพเจ้าทำให้แจ้งธรรมนี้ด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงอยู่” ด้วยเหตุเพียงเท่านี้หรือ”

อาฬารดาบส กาลามโคตรตอบว่า “ท่านผู้มีอายุ เราประกาศว่า “ข้าพเจ้า ทำให้แจ้งธรรมนี้ด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงอยู่” ด้วยเหตุเพียงเท่านี้แล”

(อาตมภาพจึงกล่าวว่า) “ท่านกาลามะ แม้ข้าพเจ้าก็ทำให้แจ้งธรรมนี้ด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงอยู่” ด้วยเหตุเพียงเท่านี้”

(อาฬารดาบส กาลามโคตรกล่าวว่า) “ท่านผู้มีอายุ เป็นลาภของพวกข้าพเจ้า พวกข้าพเจ้าได้

¹ ดูเทียบ ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๗๗-๒๘๖/๓๐๐-๓๑๔ และดูข้อ ๔๗๕-๔๘๔ หน้า ๕๘๙-๖๑๐ ในเล่มนี้

² ญาณวาทะ หมายถึงลัทธิที่ว่า ข้าพเจ้ารู้ (ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๗๗/๗๙)

³ เถรวาทะ หมายถึงลัทธิที่ว่า ข้าพเจ้าเป็นใหญ่ (ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๗๗/๗๙)

ดีแล้วที่ได้พบเพื่อนพรหมจารีเช่นท่าน เพราะข้าพเจ้าประกาศว่า “ข้าพเจ้าทำให้แจ้งธรรมใดด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงอยู่ ท่านก็ทำให้แจ้งธรรมนั้นด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงอยู่ ท่านทำให้แจ้งธรรมใด ด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงอยู่ ข้าพเจ้าก็ประกาศว่า “ข้าพเจ้าทำให้แจ้งธรรมนั้นด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงอยู่ ข้าพเจ้าทราบธรรมใด ท่านก็ทราบธรรมนั้น ท่านทราบธรรมใด ข้าพเจ้าก็ทราบ ธรรมนั้น เป็นอันว่า ข้าพเจ้าเป็นเช่นใด ท่านก็เป็นเช่นนั้น ท่านเป็นเช่นใด ข้าพเจ้า ก็เป็นเช่นนั้น มาเถิด บัดนี้ เราทั้งสองจะอยู่ร่วมกันบริหารคณะนี้”

ราชกุมาร อาฬารดาบส กาลามโคตรทั้งที่เป็นอาจารย์ของอาตมภาพ ก็ยกย่อง อาตมภาพผู้เป็นศิษย์ให้เสมอกับตน และบูชาอาตมภาพด้วยการบูชาอย่างดี ด้วยประการอย่างนี้ แต่อาตมภาพคิดว่า “ธรรมนี้ไม่เป็นไปเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อคลายกำหนัด เพื่อดับ เพื่อสงบระงับ เพื่อรู้ยิ่ง เพื่อตรัสรู้ และเพื่อนิพพาน เป็นไป เพียงเพื่อเข้าถึงอากิญจัญญายตนสมาบัติเท่านั้น” อาตมภาพไม่พอใจ เบื่อหน่าย ธรรมนั้น จึงลาจากไป

ในสำนักอุทกดาบส

[๓๒๘] ราชกุมาร อาตมภาพนั้นแสวงหาว่าอะไรเป็นกุศล ขณะที่แสวงหาทางอันประเสริฐคือความสงบซึ่งไม่มีทางอื่นยิ่งกว่า ได้เข้าไปหาอุทกดาบส รามบุตรแล้วกล่าวว่า “ท่านรามะ ข้าพเจ้าปรารถนาจะประพฤติพรหมจรรย์ในธรรมวินัยนี้”

เมื่ออาตมภาพกล่าวอย่างนี้ อุทกดาบส รามบุตรจึงกล่าวกับอาตมภาพว่า “เชิญท่านอยู่ก่อน ธรรมนี้ก็เช่นเดียวกับธรรมที่วิญญูชนจะพึงทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่งเอง ตามแบบอาจารย์ของตน เข้าถึงอยู่ได้ในเวลาไม่นาน” จากนั้นไม่นาน อาตมภาพก็เรียนรู้ธรรมนั้นได้อย่างรวดเร็ว ชั่วขณะปิดปาก จบเจรจาปราศรัยเท่านั้น ก็กล่าวญาณวาทะและเถรวาทะได้ ทั้งอาตมภาพและผู้อื่นก็ทราบชัดว่า “เรารู้ เราเห็น” อาตมภาพจึงคิดว่า “อุทกดาบส รามบุตรประกาศธรรมนี้ด้วยเหตุเพียงความเชื่ออย่างเดียวว่า “เราทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงอยู่” ก็หาไม่ได้ แต่ อุทกดาบส รามบุตรยังรู้ยังเห็นธรรมนี้ด้วย อย่างแน่นอน”

จากนั้น อาตมภาพจึงเข้าไปหาอุทกดาบส รามบุตรแล้วถามว่า “ท่านรามะ ท่านประกาศว่า “ข้าพเจ้าทำให้แจ้งธรรมนี้ด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงอยู่” ด้วยเหตุเพียงเท่าไร”

เมื่ออาตมภาพถามอย่างนี้ อุทกดาบส รามบุตรจึงประกาศเนวสัจญานาสัจญายตนสมาบัติแก่อาตมภาพ อาตมภาพจึงคิดว่า “มิใช่แต่อุทกดาบส รามบุตร เท่านั้นที่มีศรัทธา แม้เราก็มีศรัทธา ... มีวิริยะ ... มีสติ ... มีสมาธิ ... มิใช่แต่ อุทกดาบส รามบุตรเท่านั้นที่มีปัญญา แม้เราก็มีปัญญา ทางที่ดี เราควรเริ่มบำเพ็ญเพียรเพื่อทำให้แจ้งธรรมที่อุทกดาบส รามบุตรประกาศว่า “ข้าพเจ้าทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงอยู่” จากนั้นไม่นาน อาตมภาพก็ได้ทำให้แจ้งธรรมนั้นด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงอยู่

จากนั้น อาตมภาพจึงเข้าไปหาอุทกดาบส รามบุตรแล้วถามว่า “ท่านรามะ ท่านประกาศว่า “ข้าพเจ้าทำให้แจ้งธรรมนี้ด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงอยู่” ด้วยเหตุเพียงเท่านี้หรือ”

อุทกดาบส รามบุตรตอบว่า “ท่านผู้มีอายุ ข้าพเจ้าประกาศว่า “ข้าพเจ้าทำให้แจ้งธรรมนี้ด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงอยู่” ด้วยเหตุเพียงเท่านี้แล”

(อาตมภาพจึงกล่าวว่า) “แม้ข้าพเจ้าก็ทำให้แจ้งธรรมนี้ด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงอยู่” ด้วยเหตุเพียงเท่านี้”

(อุทกดาบส รามบุตรกล่าวว่า) “ท่านผู้มีอายุ เป็นลาภของพวกข้าพเจ้า พวก ข้าพเจ้าได้ดีแล้วที่ได้พบเพื่อนพรหมจารีเช่นท่าน เพราะ(ข้าพเจ้า)รามะประกาศว่า “ข้าพเจ้าทำให้แจ้งธรรมใดด้วยปัญญา

อันยิ่งเองเข้าถึงอยู่ ท่านก็ทำให้แจ้งธรรมนั้นด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงอยู่ ท่านทำให้แจ้งธรรมใดด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงอยู่ งามะก็ประกาศว่า “ข้าพเจ้าทำให้แจ้งธรรมนั้นด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงอยู่” งามะทราบ ธรรมใด ท่านก็ทราบธรรมนั้น ท่านทราบธรรมใด งามะก็ทราบธรรมนั้น เป็นอันว่างามะเป็นเช่นใด ท่านก็เป็นเช่นนั้น ท่านเป็นเช่นใด งามะก็เป็นเช่นนั้น มาเกิด บัดนี้ ท่านจงบริหารคณะนี้”

ราชกุมาร อุทกดาบส รามบุตรทั้งที่เป็นเพื่อนพรหมจารีของอาตมภาพ ก็ยังยกย่องอาตมภาพไว้ในฐานะอาจารย์ และบูชาอาตมภาพด้วยการบูชาอย่างดี ด้วยประการอย่างนี้ แต่อาตมภาพคิดว่า “ธรรมนี้ไม่เป็นไปเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อคลาย กำหนัด เพื่อดับ เพื่อสงบระงับ เพื่อรู้ยิ่ง เพื่อตรัสรู้ และเพื่อนิพพาน เป็นไปเพียง เพื่อเข้าถึงเนวสัจญญาเนวสัจญญาตนสมาบัติเท่านั้น” อาตมภาพไม่พอใจ เบื่อหน่าย ธรรมนั้น จึงลาจากไป

ทรงบำเพ็ญเพียร

[๓๒๙] ราชกุมาร อาตมภาพนั้นแสวงหาว่าอะไรเป็นกุศล ขณะที่แสวงหาทางอันประเสริฐคือความสงบซึ่งไม่มีทางอื่นยิ่งกว่า เมื่อเที่ยวจาริกไปในแคว้นมคธโดยลำดับ ไต่ไปถึงตำบลอุรุเวลาเสนานิคม ได้เห็นภูมิประเทศที่น่ารื่นรมย์ มีราวป่าน่าเพลิดเพลินใจ มีแม่น้ำไหลรินไม่ขาดสาย มีทำน้ำสะอาดดี น่ารื่นรมย์ มีโคจรคามอยู่โดยรอบ อาตมภาพจึงคิดว่า “ภูมิประเทศเป็นที่น่ารื่นรมย์ มีราวป่าน่าเพลิดเพลินใจ มีแม่น้ำไหลรินไม่ขาดสาย มีทำน้ำสะอาดดี น่ารื่นรมย์ มีโคจรคามอยู่โดยรอบ เหมาะแก่การบำเพ็ญเพียรของกุลบุตรผู้ปรารถนาจะบำเพ็ญเพียร” อาตมภาพจึงนั่ง ณ ที่นั้นด้วยคิดว่า “ที่นี่เหมาะแก่การบำเพ็ญเพียร”

อุปมา ๓ ข้อ

ราชกุมาร ครั้นนั้น อุปมา ๓ ข้อ อันน่าอัศจรรย์อย่างยิ่ง ซึ่งอาตมภาพยังไม่เคยได้ยินมาก่อน ได้ปรากฏแก่อาตมภาพ คือ

๑. เปรียบเหมือนไม้สดมียางที่แช่อยู่ในน้ำ บุรุษนำไม้ นั้นมาทำไม้สีไฟ ด้วยหวังว่า “เราจักก่อไฟให้เกิดความร้อนขึ้น”

ราชกุมาร พระองค์เข้าพระทัยความข้อนั้นว่าอย่างไร บุรุษนั้นนำไม้สดที่มียางซึ่งแช่อยู่ในน้ำมาทำไม้สีไฟแล้วสีให้เป็นไฟเกิดความร้อนขึ้นได้ไหม”

“ไม่ได้ พระพุทธเจ้าข้า”

“ข้อนั้นเพราะเหตุไร”

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เพราะไม้สดนั้นมียาง ทั้งยังแช่อยู่ในน้ำ บุรุษนั้นก็มีความเหน็ดเหนื่อยลำบากเปล่า”

“ราชกุมาร อย่างนั้นเหมือนกัน สมณะหรือพรหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง มีกายและจิตยังไม่หลีกออกจากกาม ยังมีความพอใจ ความรักใคร่ ความหลง ความกระหาย และความกระวนกระวายในกามทั้งหลาย ยังมีได้ละและมีได้ระงับอย่างเบ็ดเสร็จในภายใน สมณะหรือพรหมณ์ผู้เจริญเหล่านั้นแม้เสวยทุกขเวทนา ที่กล้าแข็ง หยาบ เฝ็ดร้อน ซึ่งเกิดขึ้นเพราะความเพียร ก็เป็นผู้ไม่ควรแก่การรู้ การเห็น และการตรัสรู้อันยอดเยี่ยม แม้ไม่ได้เสวยทุกขเวทนาที่กล้าแข็ง หยาบ เฝ็ดร้อน ซึ่งเกิดขึ้นเพราะความเพียร ก็เป็นผู้ไม่ควรแก่การรู้ การเห็น และการ ตรัสรู้อันยอดเยี่ยม

นี่เป็นอุปมาข้อที่ ๑ อันน่าอัศจรรย์อย่างยิ่ง ซึ่งอาตมภาพยังไม่เคยได้ยิน มาก่อน ได้ปรากฏแก่เรา

[๓๓๐] ๒. เปรียบเหมือนไม้สดมียางที่วางอยู่บนบกห่างจากน้ำ บุรุษนำไม้ นั้น มาทำไม้สีไฟด้วยหวังว่า “เราจักก่อไฟให้เกิดความร้อนขึ้น”

ราชกุมาร พระองค์เข้าพระทัยความข้อนั้นว่าอย่างไร บุรุษนั้นนำไม้สดที่มียางซึ่งวางอยู่บนบก ห่างจากน้ำมาทำเป็นไม้สี่ไฟ แล้วสี้ให้เป็นไฟเกิดความร้อนขึ้นได้ไหม”

“ไม่ได้ พระพุทธเจ้าข้า”

“ข้อนั้นเพราะเหตุไร”

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เพราะไม้ยังสดและมียาง แม้จะวางอยู่บนบกห่าง จากน้ำ บุรุษนั้นก็มิแต่ ความเหน็ดเหนื่อยลำบากเปล่า”

“ราชกุมาร อย่างนั้นเหมือนกัน สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง แม้มีกายและจิตหลีก ออกจากกามแล้ว แต่ยังมีสติปัญญา ความรักใคร่ ความหลง ความกระหาย และความกระวนกระวาย ในกามทั้งหลาย ยังมีได้ละและมีได้ระงับอย่างเบ็ดเสร็จในภายใน สมณะหรือพราหมณ์ผู้เจริญเหล่านั้น แม้เสวยทุกขเวทนา ที่กล้าแข็ง หยาบ เผ็ดร้อน ซึ่งเกิดขึ้นเพราะความเพียร ก็เป็นผู้ไม่ควรแก่การรู้ การ เห็น และการตรัสรู้อันยอดเยี่ยม แม้ไม่ได้เสวยทุกขเวทนาที่กล้าแข็ง หยาบ เผ็ดร้อน ซึ่งเกิดขึ้นเพราะ ความเพียร ก็เป็นผู้ไม่ควรแก่การรู้ การเห็น และการ ตรัสรู้อันยอดเยี่ยม

นี่เป็นอุปมาข้อที่ ๒ อันน่าอัศจรรย์อย่างยิ่ง ซึ่งอาตมภาพยังไม่เคยได้ยิน มาก่อน ได้ปรากฏแก่ อาตมภาพ

[๓๓๑] ๓. เปรียบเหมือนไม้ที่แห้งสนิทซึ่งวางอยู่บนบกห่างจากน้ำ บุรุษนำมาทำเป็นไม้สี่ไฟด้วย หวังว่า “เราจักก่อไฟให้เกิดความร้อนขึ้น”

ราชกุมาร พระองค์เข้าพระทัยความข้อนั้นว่าอย่างไร บุรุษนั้นนำไม้ที่แห้งสนิทซึ่งวางอยู่บนบก ห่างจากน้ำมาทำเป็นไม้สี่ไฟ แล้วสี้ให้เป็นไฟเกิดความร้อนขึ้นได้ไหม”

“ได้ พระพุทธเจ้าข้า”

“ข้อนั้นเพราะเหตุไร”

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เพราะไม้แห้งสนิท ทั้งวางอยู่บนบกห่างจากน้ำ”

“ราชกุมาร อย่างนั้นเหมือนกัน สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่งมีกายและจิตหลีกออก จากกามแล้ว ทั้งละและระงับความพอใจ ความรักใคร่ ความหลง ความกระหาย และความ กระวนกระวายในกามทั้งหลายได้อย่างเบ็ดเสร็จในภายในแล้ว สมณะหรือพราหมณ์ผู้เจริญเหล่านั้น แม้ เสวยทุกขเวทนาที่กล้าแข็ง หยาบ เผ็ดร้อน ซึ่งเกิดขึ้นเพราะความเพียร ก็เป็นผู้ควรแก่การรู้ การเห็น และการตรัสรู้อัน ยอดเยี่ยม แม้ไม่ได้เสวยทุกขเวทนาที่กล้าแข็ง หยาบ เผ็ดร้อน ซึ่งเกิดขึ้นเพราะ ความเพียร ก็เป็นผู้ควรแก่การรู้ การเห็น และการตรัสรู้อันยอดเยี่ยม

นี่เป็นอุปมาข้อที่ ๓ อันน่าอัศจรรย์อย่างยิ่ง ซึ่งอาตมภาพยังไม่เคยได้ยินมาก่อน ได้ปรากฏแก่ อาตมภาพ

ราชกุมาร นี่คืออุปมา ๓ ข้ออันน่าอัศจรรย์อย่างยิ่ง ซึ่งอาตมภาพยังไม่เคยได้ยินมาก่อน ได้ ปรากฏแก่อาตมภาพ

ทรงบำเพ็ญทุกกรกิริยา

[๓๓๒] ราชกุมาร อาตมภาพนั้นมีความดำริว่า “ทางที่ดี เราควรกตพิน ด้วยพิน ใช้ลั่นด้นพदान ไ่ว้แนแน ใช้จิตข่มคั่นจิต ทำจิตให้เร่าร้อน” อาตมภาพนั้น ก็กตพินด้วยพิน ใช้ลั่นด้นพदान ไ่ว้แนแน ใช้จิต ข่มคั่นจิต ทำจิตให้เร่าร้อน เมื่อ อาตมภาพทำดังนั้น เหนืออีกไหลออกจากรักแร้ทั้ง ๒ ข้าง คนที่แข็งแรงจับ คนที่อ่อนแอกว่าที่ศีรษะหรือที่คอ แล้วบีบคั่นรัดไว้ให้แน่น แม้ฉันใด อาตมภาพก็ฉันนั้น เหมือนกัน เมื่อ กตพินด้วยพิน ใช้ลั่นด้นพदान ไ่ว้แนแน ใช้จิตข่มคั่นจิต ทำจิตให้ เร่าร้อน เหนืออีกไหลออกจากรักแร้ทั้ง ๒ ข้าง

เพียรที่ทนได้ยากนั้นเสียดแทงอยู่ กายของอาตมภาพก็กระวน-กระวาย ไม่สงบระงับ

เทวดาททั้งหลายเห็นอาตมภาพแล้วก็พากันกล่าวอย่างนี้ว่า “พระสมณโคดม ลึ้นพระชนม์แล้ว” บางพวงกล่าวอย่างนี้ว่า “พระสมณโคดมยังมีได้ลึ้นพระชนม์ แต่กำลังจะลึ้นพระชนม์” บางพวงกล่าวอย่างนี้ว่า “พระสมณโคดมยังไม่ลึ้นพระชนม์ ทั้งจะไม่ลึ้นพระชนม์ พระสมณโคดมจะเป็นพระอรหันต์ การอยู่เช่นนั้น เป็นวิหการธรรม¹ของท่านผู้เป็นพระอรหันต์”

[๓๓๔] ราชกุมาร อาตมภาพจึงมีความดำริว่า “ทางที่ดี เราควรปฏิบัติด้วยการอดอาหารทุกอย่าง” ขณะนั้น เทวดาททั้งหลายเข้ามาหาอาตมภาพแล้ว กล่าวว่า “ข้าแต่ท่านผู้บริสุทธิ ท่านอย่าได้ปฏิบัติด้วยการอดอาหารทุกอย่าง ถ้าท่านจักปฏิบัติด้วยการอดอาหารทุกอย่าง ข้าพเจ้าทั้งหลายจะแทรกโศกอันเป็นทิพย์เข้าทางขุมขนของท่าน ท่านจะได้ยังอรรถภาพให้เป็นไปด้วยโศกนั้น” อาตมภาพจึงมีความดำริว่า “เราปฏิญาณว่า จะต้องอดอาหารทุกอย่าง แต่เทวดาเหล่านี้จะแทรกโศกอันเป็นทิพย์เข้าทางขุมขนของเรา เราจะยังอรรถภาพให้เป็นไปด้วยโศกนั้น การปฏิญาณนั้นก็จะเป็นมุสาแก่เรา” อาตมภาพจึงกล่าวห้ามเทวดาเหล่านั้นว่า “อย่าเลย”

อาตมภาพมีความดำริว่า “ทางที่ดี เราควรกินอาหารให้น้อยลง ๆ เพียง ครั้งละ ๑ ฟายมือบ้าง เท้าเหยื่อในเมล็ดถั่วเขียวบ้าง เท้าเหยื่อในเมล็ดถั่วพุ่มบ้าง เท้าเหยื่อในเมล็ดถั่วดำบ้าง เท้าเหยื่อในเมล็ดถั่วบั่วบ้าง” อาตมภาพจึงฉันอาหารน้อยลง ๆ เพียงครั้งละ ๑ ฟายมือบ้าง เท้าเหยื่อในเมล็ดถั่วเขียวบ้าง เท้าเหยื่อในเมล็ดถั่วพุ่มบ้าง เท้าเหยื่อในเมล็ดถั่วดำบ้าง เท้าเหยื่อในเมล็ดถั่วบั่วบ้าง เมื่ออาตมภาพฉันอาหารน้อยลง ๆ เพียงครั้งละ ๑ ฟายมือบ้าง เท้าเหยื่อในเมล็ดถั่วเขียวบ้าง เท้าเหยื่อในเมล็ดถั่วพุ่มบ้าง เท้าเหยื่อในเมล็ดถั่วดำบ้าง เท้าเหยื่อในเมล็ดถั่วบั่วบ้าง กายจึงชubbผอมมาก อวัยวะน้อยใหญ่ ของอาตมภาพจึงเป็นเหมือนเถาวัลย์ ที่มีข้อมากหรือเถาวัลย์ที่มีข้อมดำ เนื้อสะโพก ก็ลึบเหมือนกับเท้าอูฐ กระดูกสันหลังก็ผุดเป็นหนามเหมือนเถาวัลย์ ซึ่งโครงทั้ง ๒ ข้าง ขึ้นสะพรั่ง เหมือนกลอนศาลาเก่า ดวงตาทั้ง ๒ ก็ลึกลงไปในเบ้าตา เหมือนดวงดาวปรากฏอยู่ในบ่อน้ำลึก หน้บ่นศีรษะก็เหี่ยวหดเหมือนลูกน้ำเต้าที่เขาตัดมาขณะยังดิบต้องลม และแดดเข้าก็เหี่ยวหดไป เพราะเป็นผู้มีอาหารน้อยนั้น อาตมภาพ คิดว่า “จะลึบพื้นท้อง” ก็จับถึงกระดูกสันหลัง คิดว่า “จะลึบกระดูกสันหลัง” ก็จับถึงพื้นท้อง เพราะพื้นท้องของอาตมภาพแนบติดจนถึงกระดูกสันหลัง อาตมภาพคิดว่า “จะถ่ายอุจจาระหรือถ่ายปัสสาวะ” ก็ชวนเข้ลึบลง ณ ที่นั้น เมื่อจะให้กายสบายบ้าง จึงใช้ฝ่ามือลูบตัว ขนทั้งหลายที่มีรากเนา ก็หลุดร่วงจกกาย เพราะเป็นผู้มีอาหารน้อย มนุษย์ทั้งหลายเห็นอาตมภาพแล้ว ก็กล่าวอย่างนี้ว่า “พระสมณโคดมดำไป” บางพวง ก็กล่าวอย่างนี้ว่า “พระสมณโคดมไม่ดำเพียงแต่คล้าไป” บางพวงก็กล่าวอย่างนี้ว่า “ไม่ดำ ไม่คล้า เพียงแต่พร้อยไป” เรามีผิวพรรณบริสุทธิ เปล่งปลั่ง เพียงแต่เสียผิวไป เพราะเป็นผู้มีอาหารน้อยเท่านั้น

[๓๓๕] ราชกุมาร อาตมภาพนั้นมีความดำริว่า “สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใด เหล่าหนึ่งในอดีต เสวยทุกขเวทนากล้าแข็ง หยาบ เผ็ดร้อน ที่เกิดขึ้นเพราะความเพียร ทุกขเวทนานั้น อย่างยิ่งก็เพียงเท่านี้ ไม่เกินกว่านี้ไป สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่งในอนาคตเสวยทุกขเวทนากล้าแข็ง หยาบ เผ็ดร้อน ที่เกิดขึ้นเพราะ ความเพียร ทุกขเวทนานั้น อย่างยิ่งก็เพียงเท่านี้ ไม่เกินกว่านี้ไป สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่งในปัจจุบัน เสวยทุกขเวทนากล้าแข็ง หยาบ เผ็ดร้อน ที่เกิดขึ้นเพราะความเพียร ทุกขเวทนานั้น อย่างยิ่งก็เพียงเท่านี้ ไม่เกินกว่านี้ไป แต่เราก้ยังมีได้บรรลุญาณทัสสนะที่ประเสริฐอันสามารถ วิเศษยิ่งกว่าธรรมของมนุษย์ ด้วยทุกกรกิริยาอันเผ็ดร้อนนี้ จะพึงมีทางอื่นเพื่อการตรัสรู้บ้าง

¹ วิหการธรรม ในที่นี้หมายถึงสมาบัติ ๘ กล่าวคือ รูปฌาน ๔ และอรูปฌาน ๔ อันเป็นโลกิยะ (อง.นวก. (ไทย) ๒๓/๔๑/๕๓๑-๕๔๐)

ใหม่”

อาตมภาพจึงมีความดำริว่า “เราจำได้อยู่ เมื่อคราวงานของทำวสั๊กกาธิบัติ ซึ่งเป็นพระราชบิดา เรานั่งอยู่ใต้ต้นหว้าอันร่มเย็น ใต้สังกัดจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมฌานที่มีวิตก วิจารณ์ ปิติและสุขอันเกิดจากวิเวกอยู่ ทางนั้นพึงเป็นทางแห่งการตรัสรู้หรือหนอ” อาตมภาพมีความรู้แจ้ง ที่ตามระลึกด้วยสติว่า “ทางนั้นเป็นทางแห่งการตรัสรู้” อาตมภาพจึงมีความดำริว่า “เรากลัวความสุขที่ เว้น จากกามและอกุศลธรรมทั้งหลายหรือ” อาตมภาพก็ดำริว่า “เราไม่กลัวความสุขที่เว้น จากกามและ อกุศลธรรมทั้งหลายเลย”

ราชกุมาร อาตมภาพจึงมีความดำริต่อไปว่า “เราผู้มีกายชubbมมากอย่างนี้ จะบรรลุความสุข นั้นไม่ใช่ทำได้ง่ายเลย ทางที่ดี เราควรกินอาหารหยาบ คือข้าวสุกและขนมกุ่มมาส” อาตมภาพก็ฉัน อาหารหยาบคือข้าวสุกและขนมกุ่มมาส ครั้งนั้น ภิกษุปัญจวัคคีย์เฝ้าบำรุงอาตมภาพ ด้วยหวังว่า “พระ สมณโคดมบรรลุธรรมใด จักบอกธรรมนั้นแก่เราทั้งหลาย” เมื่อใด อาตมภาพฉันอาหารหยาบ คือข้าวสุก และขนมกุ่มมาส เมื่อนั้น ภิกษุปัญจวัคคีย์นั้น ก็เบื่อบ่นหาย จากไปด้วยเข้าใจว่า “พระสมณโคดมมักมาก คลายความเพียร เวียนมาเพื่อความเป็นผู้มักมากเสียแล้ว”

ฌาน ๔ และวิชชา ๓

[๓๓๖] ราชกุมาร อาตมภาพฉันอาหารหยาบให้ร่างกายมีกำลัง สกัดจากกามและอกุศลธรรมทั้ง หลายแล้ว บรรลุปฐมฌานที่มีวิตก วิจารณ์ ปิติและสุขอันเกิดจากวิเวกอยู่ เพราะวิตกวิจารณ์สงบระงับไป บรรลุทุติยฌานมีความผ่องใสในภายใน มีภาวะที่จิตเป็นหนึ่งผุดขึ้น ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ มีแต่ปิติและสุข อันเกิดจากสมาธิอยู่ เพราะปิติจางคลายไป มีอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะเสวยสุขด้วยนามกาย บรรลุ ตติยฌาน ที่พระอรหิระทั้งหลายสรรเสริญว่า “มีอุเบกขา มีสติ อยู่เป็นสุข” เพราะ ละสุขและทุกข์ได้ เพราะ โสมนัสและโทมนัสดับไปก่อนแล้ว บรรลุจตุตถฌาน ที่ไม่มีทุกข์ไม่มีสุขมีสติบริสุทธิ์เพราะอุเบกขาอยู่

เมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธิ์ผุดผ่อง ไม่มีกิเลสเพียงดั่งเนิน ปราศจากความ เศร้าหมอง อ่อน เหมาะ แก่การใช้งาน ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหวอย่างนี้ อาตมภาพนั้น น้อมจิตไปเพื่ออุปเพณิวาสนาสถิติญาณ ระลึก ชาติก่อนได้หลายชาติ คือ ๑ ชาติบ้าง ๒ ชาติบ้าง ฯลฯ อาตมภาพระลึกชาติก่อนได้หลายชาติพร้อมทั้ง ลักษณะทั่วไปและชีวประวัติอย่างนี้ อาตมภาพได้บรรลุวิชชาที่ ๑ นี้ในปฐมยามแห่งราตรี กำจัดอวิชชา ได้แล้ว วิชชาก็เกิดขึ้น กำจัดความมืดได้แล้ว ความสว่างก็เกิดขึ้น เหมือนบุคคลผู้ไม่ประมาท มีความ เพียร อุทิศกายและใจอยู่

เมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธิ์ผุดผ่อง ไม่มีกิเลสเพียงดั่งเนิน ปราศจากความ เศร้าหมอง อ่อน เหมาะ แก่การใช้งาน ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหวอย่างนี้ อาตมภาพนั้น น้อมจิตไปเพื่อจตุปปาตญาณ เห็นหมู่สัตว์ผู้ กำลังจติ กำลังเกิด ทั้งชั้นต่ำและชั้นสูง งามและไม่งาม เกิดดีและเกิดไม่ดี ด้วยตาทิพย์อันบริสุทธิ์เหนือ มนุษย์ รู้ชัดถึงหมู่สัตว์ผู้เป็นไปตามกรรม ฯลฯ อาตมภาพได้บรรลุวิชชาที่ ๒ นี้ในมัชฌิมยามแห่ง ราตรี กำจัดอวิชชาได้แล้ว วิชชาก็เกิดขึ้น กำจัดความมืดได้แล้ว ความสว่าง ก็เกิดขึ้น เหมือนบุคคลผู้ไม่ ประมาท มีความเพียร อุทิศกายและใจอยู่

เมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธิ์ผุดผ่อง ไม่มีกิเลสเพียงดั่งเนิน ปราศจากความ เศร้าหมอง อ่อน เหมาะ แก่การใช้งาน ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหวอย่างนี้ อาตมภาพนั้น น้อมจิตไปเพื่ออภิสวักขยญาณ รู้ชัดตามความ เป็นจริงว่า “นี้ทุกข์ นี้ทุกข์สมุทัย นี้ทุกข์นิโรธ นี้ทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทา นี้อัสสวะ นี้อัสสวะสมุทัย นี้อัสสวะ นิโรธ นี้อัสสวะนิโรธคามินีปฏิปทา” เมื่ออาตมภาพรู้เห็นอยู่อย่างนี้ จิตก็หลุดพ้นจาก กามาสวะ ภวาสวะ และอวิชชาสวะ เมื่อจิตหลุดพ้นแล้วก็รู้ว่า “หลุดพ้นแล้ว” รู้ชัดว่า “ชาติสิ้นแล้ว อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ทำ กิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ไม่มีกิจอื่น เพื่อความเป็นอยู่อย่างนี้อีกต่อไป”

ราชกุมาร อาตมภาพบรรลุนิติภาวะที่ ๓ นี้ในปัจฉิมยามแห่งราตรี กำจัดอคติวิชา ได้แล้ว วิชาที่เกิดขึ้น กำจัดความมืดได้แล้ว ความสว่างก็เกิดขึ้น เหมือนบุคคลผู้ไม่ประมาท มีความเพียร อุทิศกายและใจอยู่

ทรงมีความชวนชวายน้อย

[๓๓๗] ราชกุมาร อาตมภาพนั้นได้มีความดำริว่า “ธรรมที่เราได้บรรลุแล้วนี้ ลึกซึ้ง เห็นได้ยาก รู้ตามได้ยาก สงบ ประณีต ไม่เป็นวิสัยแห่งตรรกะ ละเอียด บัณฑิต(เท่านั้น)จึงจะรู้ได้ ส่วนหมู่ประชาชนผู้รุ่มรมย์ด้วยอาลัย ยินดีในอาลัย เพลิดเพลิน ในอาลัย ฐานะที่หมู่สัตว์ผู้รุ่มรมย์ด้วยอาลัย^๑ ยินดีในอาลัย เพลิดเพลินในอาลัย นี่ย่อมเป็นสิ่งที่เห็นได้ยาก กล่าวคือหลักอภิปัจจยตา(ความที่มีสิ่งนั้นสิ่งนี้เป็นปัจจัย ของสิ่งนี้) หลักปัจจุสมุปบาท(การที่สิ่งทั้งหลายอาศัยกัน ๆ จึงเกิดมี) ถึงแม้ฐานะอันนี้ก็เป็นสิ่งที่เห็นได้ยากนัก กล่าวคือความสงบแห่งสังขารทั้งปวง ความสลัดทิ้งอุปธิทั้งปวง ความสิ้นต้นเหตุ วิราคะ นิโรธ นิพพาน ก็ถ้าเราจะพึงแสดงธรรม และผู้อื่นจะไม่เข้าใจซึ่งต่อเรา ชื่อนั้นก็จะพึงเป็นความเห็นดื้นน้อยเปล่าแก่เรา จะพึง เป็นความลำบากเปล่าแก่เรา”

อนึ่งเล่า คาถาอันน่าอัศจรรย์เหล่านี้ที่ไม่เคยสดับมาก่อน ได้ปรากฏแก่เราว่า

“บัดนี้ เรายังไม่ควรประกาศธรรมที่เราบรรลุด้วยความลำบาก

เพราะธรรมนี้ไม่ใช่สิ่งที่ผู้ถูกราคะและโทสะครอบงำจะรู้ได้ง่าย

แต่เป็นสิ่งที่พาทวนกระแส^๒ ละเอียด ลึกซึ้ง รู้เห็นได้ยาก ประณีต

ผู้กำหนดด้วยราคะ ถูกกองโมหะหุ้มห่อไว้ จักรู้เห็นไม่ได้”

ราชกุมาร เมื่ออาตมภาพพิจารณาดังนี้ จิตก็น้อมไปเพื่อความชวนชวายน้อย มิได้น้อมไป เพื่อแสดงธรรม

สัทม์บดีพรหมอาราธนาแสดงธรรม

[๓๓๘] ครั้งนั้น สัทม์บดีพรหมทราบความดำริในใจของอาตมภาพด้วยใจ (ของตน) จึงได้มีความรำพึงว่า

“ท่านผู้เจริญ โลกจะฉิบหายหนอ โลกจะพินาศหนอ เพราะพระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงน้อมพระทัยไปเพื่อความชวนชวายน้อย มิได้น้อมพระทัยไปเพื่อทรงแสดงธรรม”

ลำดับนั้น สัทม์บดีพรหมอันตรธานจากพรหมโลกมาปรากฏ ณ เบื้องหน้า อาตมภาพ เปรียบเหมือนคนที่แข็งแรงเหยียดแขนออกหรือคู้แขนเข้า แล้วห่มอุตตราสงค์ เจวียงป่า ประนมมือมาทางทิศที่อาตมภาพอยู่ ได้กล่าวกับอาตมภาพว่า “ข้าแต่พระองค์ ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาคได้โปรดแสดงธรรม ขอพระสุคตเจ้าได้โปรดแสดงธรรม เพราะสัตว์ทั้งหลายผู้มีภูลีในดวงตาน้อย^๓มีอยู่ สัตว์เหล่านั้นจะเสื่อมเพราะไม่ได้สดับธรรม สัตว์เหล่านั้นจักเป็นผู้รู้ทั่วถึงธรรม^๔”

¹ ดูเทียบ ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๘๑/๓๐๕

² อาลัย คืออกามคุณ ๕ ที่สัตว์พัวพัน ยินดี เพลิดเพลิน (วิ.อ. (บาลี) ๓/๗/๑๓) เป็นชื่อเรียกกิเลส ๒ อย่าง คือ กามคุณและต้นเหตุวิจิต ๑๐๘ (ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๘๑/๘๒, สารตถ.ฎีกา (บาลี) ๓/๗/๑๘๔) และ ดูเทียบ อภ.วิ. (ไทย) ๓๕/๙๗๓-๙๗๖/๖๖๒-๖๖๖

³ พาทวนกระแส ในที่นี้หมายถึงพาเข้าถึงนิพพาน (วิ.อ. (บาลี) ๓/๗/๑๔)

⁴ ดูเทียบ วิ.ม. (ไทย) ๔/๗/๑๑

⁵ มีภูลีในดวงตาน้อย หมายถึงมีภูลีคือราคะ โทสะ โมหะ ปิดบังดวงตาคือปัญญา เบาบาง (วิ.อ. (บาลี) ๓/๘-๙/๑๔-๑๕)

⁶ เหตุการณ์นี้เป็นที่มาแห่งพิธีอาราธนาพระสงฆ์แสดงธรรม (ขุ.พุทธ. (ไทย) ๓๓/๑/๕๕๓)

สหัมบดีพรหมได้ทูลอาราธนาดังนี้ แล้วได้ทูลเป็นคาถาประพันธ์ต่อไปว่า
 “ในกาลก่อน ธรรมที่ไม่บริสุทธิ์
 อันคนที่มีมลทิน¹คิดค้นไว้ ปรากฏในแคว้นมคธ
 พระองค์โปรดทรงเปิดประตูมตธรรมนั้นเกิด
 ขอสัตว์ทั้งหลายจงฟังธรรมที่พระสัมพุทธเจ้า
 ผู้ปราศจากมลทิน ได้ตรัสรู้แล้วตามลำดับ
 ข้าแต่พระองค์ผู้มีพระปัญญาดี มีพระสมันตจักขุ
 บุรุษผู้ยืนอยู่บนยอดเขาศิลาล้วน
 ฟังเห็นหมู่ชนได้โดยรอบ ฉันทใด
 พระองค์ผู้หมดความโศกแล้ว
 โปรดเสด็จขึ้นสู่ปราสาทคือธรรม
 จักได้เห็นหมู่ชนผู้ตกอยู่ในความเศร้าโศก
 และถูกชาติชราครอบงำได้ชัดเจน ฉันทนั้น
 ข้าแต่พระองค์ผู้มีความเพียร
 ผู้ชนะสงคราม² ผู้นำหมู่³ ผู้ไม่มีหนี้⁴
 ขอพระองค์โปรดลุกขึ้นเสด็จจาริกไปในโลก
 ข้าแต่พระองค์ผู้มีพระภาค
 ขอพระองค์โปรดจงทรงแสดงธรรม
 เพราะสัตว์ทั้งหลายจักเป็นผู้รู้ทั่วถึงธรรม⁵
 เวไนยสัตว์เปรียบด้วยดอกบัว⁶

[๓๓๙] ราชกุมาร ครั้นนั้น อาตมภาพรับคำทูลอาราธนาของพรหม และเพราะอาศัยความกรุณา
 ในสัตว์ทั้งหลาย จึงตรววจดูโลกด้วยพุทธจักขุ⁷ เมื่อตรววจดูโลกด้วยพุทธจักขุได้เห็นสัตว์ทั้งหลายผู้มีภูมิลีใน
 ดวงตา⁸น้อย มีภูมิลีในดวงตามาก มีอินทรีย์แก่กล้า มีอินทรีย์อ่อน มีอาการดี มีอาการทราม สอนให้รู้ได้

¹ คนที่มีมลทิน ในที่นี้หมายถึงครุทั้ง ๖ (วิ.อ. (บาลี) ๓/๘/๑๔)

² ผู้ชนะสงคราม หมายถึงชนะเทวบุตรตมาร มัจจุมาร และกิเลสมาร (ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๘๒/๘๗)

³ ผู้นำหมู่ หมายถึงสามารถนำสัตว์ข้ามที่กั้นดารคือชาติ(ความเกิด) และสามารถเป็นผู้นำของหมู่สัตว์คือ เวไนยสัตว์ (ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๘๒/๘๗)

⁴ ผู้ไม่มีหนี้ หมายถึงผู้ไม่มีหนี้คือกามฉันทะ (ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๘๒/๘๗)

⁵ ดูเทียบ วิ.ม. (ไทย) ๔/๘/๑๒-๑๓

⁶ ดูเทียบ วิ.ม. (ไทย) ๔/๘/๑๔, ที.ม. (ไทย) ๑๐/๖๙/๓๙-๔๐, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๘๓/๓๐๗-๓๐๘, อภ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๓๓/๒๒๖-๒๒๗, อภิ.ก. (ไทย) ๓๗/๘๕๖/๔๙๐

⁷ พุทธจักขุ หมายถึง (๑) อินทรีย์บโบริยัตตญาณ คือ ปริชาหยั่งรู้ความยิ่งและความหย่อนแห่งอินทรีย์ของสัตว์ทั้งหลาย คือรู้ว่า สัตว์นั้น ๆ มีศรัทธา วิริยะ สติ สมภาิ ปัญญา แคไหน เพียงใด มีกิเลสมาก มีกิเลสน้อย มีความพร้อมที่จะตรัสรู้หรือไม่ (๒) อาสยานุ สยญาณ คือ ปริชาหยั่งรู้อริยาคัย ความมุ่งหมาย สภาพจิตที่นอนเนื่องอยู่ (ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๘๓/๘๗, วิ.อ. (บาลี) ๓/๘/๑๕) และ ดูเทียบ ขุ.ป. (ไทย) ๓๑/๑๑๑-๑๑๕/๑๗๒-๑๗๗

⁸ ดวงตา ในที่นี้หมายถึงปัญญาจักขุ (ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๘๓/๘๗, วิ.อ. (บาลี) ๓/๘/๑๕)

ง่าย สอนให้รู้ได้ยาก บางพวกเห็นปรโลกและโทษว่าเป็นสิ่งน่ากลัว บางพวกเห็นปรโลกและโทษว่าเป็นสิ่งไม่น่ากลัว

ในกอบุบล(บัวขาว) ในกอบปทุม(บัวหลวง) หรือในกอบุณทริก(บัวขาว) ดอก อุบล ดอกปทุม ดอก บุณทริก บางดอกที่เกิดในน้ำ เจริญในน้ำ ยังไม่พ้นน้ำ จมอยู่ ใต้น้ำ ดอกอุบล และมีน้ำหล่อเลี้ยงไว้ ดอก ปทุม ดอกบุณทริก บางดอกที่เกิดในน้ำ เจริญในน้ำ อยู่เสมอน้ำ ดอกอุบล ดอกปทุม ดอกบุณทริก บาง ดอกที่เกิดในน้ำ เจริญในน้ำ อยู่พ้นน้ำ ไม่แตะน้ำ แม้ฉันใด อาตมภาพเมื่อตรวจดูโลกด้วยพุทธจักขุ ได้ เห็นสัตว์ทั้งหลายผู้มีธุลีในดวงตาน้อย มีธุลีในดวงตามาก มีอินทรีย์แก่กล้า มีอินทรีย์อ่อน มีอาการดี มี อาการทราม สอนให้รู้ได้ง่าย สอนให้รู้ได้ยาก บางพวกเห็นปรโลกและโทษว่าเป็นสิ่งน่ากลัว บางพวกเห็น ปรโลกและโทษว่าเป็นสิ่งไม่น่ากลัว¹ ก็ฉันนั้นเหมือนกัน

ลำดับนั้น อาตมภาพได้กล่าวคาถาตอบท้าวสหัมบดีพรหมว่า

“พรหม สัตว์เหล่าใดมีโสตประสาท

จงปล่อยศรัทธามาเถิด

เรามีได้ปิติประตุอมตธรรมสำหรับสัตว์เหล่านั้น

แต่เราสู้สึกว่าเป็นการยากลำบาก

จึงไม่คิดจะแสดงธรรมอันประณีต

ที่เราคล้องแคล้ว ในหมู่มนุษย์²

ทรงรำพึงถึงผู้ควรรับธรรมเทศนา

[๓๔๐] ราชกุมาร ครั้นนั้น สหัมบดีพรหมทราบบว่า “พระผู้มีพระภาคได้ทรงประทานโอกาสเพื่อจะ แสดงธรรมแก่เราแล้ว” จึงถวายอภิวัตอาตมภาพ กระทำประทักษิณแล้วได้หายไปจากที่นั้น

ราชกุมาร อาตมภาพดำริว่า “เราควรแสดงธรรมแก่ใครก่อนหนอ ไ ครจักรู้ธรรมนี้ได้จับปล้น” แล้วดำริต่อไปว่า “อาฬารดาบส กาลามโคตรนี้ เป็นบัณฑิต ฉลาดเฉียบแหลม มีปัญญา มีธุลีในดวงตา น้อยมานาน ทางที่ดี เราควรแสดงธรรมแก่อาฬารดาบส กาลามโคตรก่อน เรายังจักรู้ธรรมนี้ได้จับปล้น”

ครั้งนั้น เทวดาองค์หนึ่งเข้ามาหาอาตมภาพแล้วกล่าวว่า “ข้าแต่พระองค์ ผู้เจริญ อาฬารดาบส กาลามโคตร ทำกาละได้ ๗ วันแล้ว”

อนึ่ง อาตมภาพก็ได้เกิดญาณทัสสนะขึ้นว่า “อาฬารดาบส กาลามโคตร ทำกาละได้ ๗ วันแล้ว”

¹ ข้อความนี้หมายความว่า นอกจากบัวจมอยู่ในน้ำ บัวอยู่เสมอน้ำ บัวพ้นน้ำ ๓ เหล่านี้ อรรถกถาได้กล่าวถึงบัวเหล่าที่ ๔ คือบัวที่มีโรค ยังไม่พ้นน้ำเป็นอาหารของปลาและเต่า ซึ่งมีได้ยกขึ้นสู่บาสิ แล้วแบ่งบุคคล เป็น ๔ เหล่า (ตามที่ปรากฏใน อง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๓๓/๒๒๖-๒๒๗, อภิ.ป. (ไทย) ๓๖/๑๔๘-๑๕๑/๑๘๖-๑๘๗) คือ (๑) อุคฆฎิตัญญู (๒) วิปจิตัญญู (๓) เนยยะ (๔) ปทปรมะ แล้วเปรียบอุคฆฎิตัญญู เป็นเหมือนบัวพ้นน้ำที่พอสองอากาศดีแล้วก็บานในวันนี้ เปรียบวิปจิตัญญู เป็นเหมือนบัวอยู่เสมอน้ำที่ จะบานในวันรุ่งขึ้น เปรียบเนยยะเป็นเหมือนบัวจมอยู่ในน้ำที่จะขึ้นมาบานในวันที่ ๓ ส่วนปทปรมะ เปรียบเหมือนบัวที่มีโรคยังไม่ พ้นน้ำ ไม่มีโอกาสขึ้นมาบาน เป็นอาหารของปลาและเต่า พระผู้มีพระภาค ทรงตรวจดูหมื่นโลกธาตุดันเป็นเหมือนกอบุบลเป็นต้น ได้ทรงเห็นโดยอาการทั้งปวงว่า หมู่ประชาผู้มีธุลีใน ดวงตาน้อยมีประมาณเท่านี้ หมู่ประชาผู้มีธุลีในดวงตามากมีประมาณเท่านี้ และในหมู่ประชาทั้ง ๒ นั้น อุคฆฎิตัญญูบุคคลมีประมาณเท่านี้ (ที.ม.อ. (บาลี) ๒/๖๙/๖๔-๖๕, สารตถ.ฎีกา (บาลี) ๓/๙/๑๙๒-๑๙๓)

² ดูเทียบ วิ.ม. (ไทย) ๔/๙/๑๕

จึงดำริว่า “อาฬารดาบส กาลามโคตร เป็นผู้มีความเสื่อมจากคุณอันยิ่งใหญ่¹แล้วหนอ เพราะถ้าเธอได้ฟังธรรมนี้ ก็จะพึงรู้ได้ฉับพลัน”

อาตมภาพจึงดำริว่า “เราควรแสดงธรรมแก่ใครก่อนหนอ ใครจักรู้ทั่วถึงธรรม นี้ได้ฉับพลัน” จึงดำริต่อไปว่า “อุทกดาบส รามบุตรนี้ เป็นบัณฑิต ฉลาดเฉียบแหลม มีปัญญา มีฐิติในดวงตาน้อยมานานทางที่ดี เราควรแสดงธรรมแก่อุทกดาบส รามบุตรก่อน เธอจักรู้ธรรมนี้ได้ฉับพลัน”

ลำดับนั้น เทวดาองค์หนึ่งเข้ามาหาอาตมภาพแล้วกล่าวว่า “ข้าแต่พระองค์ ผู้เจริญ อุทกดาบส รามบุตร ได้ทำกาละเมื่อวานนี้”

อนึ่ง อาตมภาพก็ได้เกิดญาณทัสสนะขึ้นว่า “อุทกดาบส รามบุตร ได้ทำกาละ เมื่อวานนี้” จึงดำริว่า “อุทกดาบส รามบุตร เป็นผู้มีความเสื่อมจากคุณอันยิ่งใหญ่ แล้วหนอ เพราะถ้าเธอได้ฟังธรรมนี้ ก็จะพึงรู้ได้ฉับพลัน”

ทรงพบอุปกาธิวก

[๓๔๑] ราชกุมาร อาตมภาพจึงดำริว่า “เราควรแสดงธรรมแก่ใครก่อนหนอ ใครจักรู้ธรรมนี้ได้ฉับพลัน” จึงดำริว่า “ภิกษุปัญจวัคคีย์มีอุปการะแก่เรามาก ที่ได้เฝ้า ประณิบัติเราผู้มุ่งบำเพ็ญเพียร ทางที่ดี เราควรแสดงธรรมแก่ภิกษุปัญจวัคคีย์ก่อน” แล้วดำริต่อไปว่า “บัดนี้ ภิกษุปัญจวัคคีย์อยู่ที่ไหนหนอ” ก็ได้เห็นภิกษุปัญจวัคคีย์อยู่ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เขตกรุงพาราณสี ด้วยตาทิพย์อันบริสุทธิ์เหนือมนุษย์

ราชกุมาร ครั้งนั้น อาตมภาพพักอยู่ที่ตำบลอุรุเวลาตามความต้องการแล้ว จึงหลีกจาริกไปทางกรุงพาราณสี

ราชกุมาร อาธิวกชื่ออุปกาธิวกได้พบอาตมภาพผู้กำลังเดินทางไกล ณ ระหว่าง แม่น้ำคยากับต้นโพธิพฤกษ์ ได้ถามเราว่า “อาวุโส อินทริย์ของท่านผ่องใสยิ่งนัก ผิวพรรณของท่านบริสุทธิ์ผุดผ่อง ท่านบวชอุทิศใคร ใครเป็นศาสดาของท่าน หรือท่านชอบใจธรรมของใคร”

เมื่ออุปกาธิวกถามอย่างนี้แล้ว อาตมภาพจึงได้กล่าวคาถาตอบอุปกาธิวกว่า

“เราเป็นผู้ครอบงำธรรมทั้งปวง² รู้ธรรมทั้งปวง³

มิได้แปดเปื้อนในธรรมทั้งปวง⁴ ละธรรมทั้งปวง⁵ ได้สิ้นเชิง

หลุดพ้นเพราะสิ้นค้นหา ตรัสรู้ยิ่งเอง

แล้วจะพึงกล่าวอ้างใครเล่า

เราไม่มีอาจารย์⁶ เราไม่มีผู้เสมอเหมือน

¹ มีความเสื่อมจากคุณอันยิ่งใหญ่ หมายถึงมีความเสื่อมมากเพราะเสื่อมจากมรรคและผลที่จะพึงบรรลุ เพราะเกิดในอภักขณะ คือ อาฬารดาบส ตายไปเกิดในอภักขณะจิตตนาภ ส่วนอุทกดาบสตายไปเกิดในเนวสัจญยานาสัจญญาตนาภ (ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๕๔/๙๔, วิ.อ. (บาลี) ๓/๑๐/๑๖)

² ธรรมทั้งปวง ในที่นี้หมายถึงธรรมอันเป็นไปในภูมิ ๓ (ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๕๕/๙๗, วิ.อ. (บาลี) ๓/๑๑/๑๖)

³ ธรรมทั้งปวง ในที่นี้หมายถึงธรรมอันเป็นไปในภูมิ ๔ (ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๕๕/๙๗, วิ.อ. (บาลี) ๓/๑๑/๑๖)

⁴ ธรรมทั้งปวง ในที่นี้หมายถึงธรรมอันเป็นไปในภูมิ ๓ (ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๕๕/๙๗, วิ.อ. (บาลี) ๓/๑๑/๑๖)

⁵ ธรรมทั้งปวง ในที่นี้หมายถึงธรรมอันเป็นไปในภูมิ ๓ (ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๕๕/๙๗, วิ.อ. (บาลี) ๓/๑๑/๑๖)

⁶ เราไม่มีอาจารย์ ในที่นี้หมายถึงไม่มีอาจารย์ในระดับโลกุตตรธรรม (ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๕๕/๙๗, วิ.อ. (บาลี) ๓/๑๑/๑๗)

เราไม่มีผู้ทัดเทียมในโลกกับทั้งเทวโลก
 เพราะเราเป็นอรหันต์ เป็นศาสดาผู้ยอดเยี่ยม
 เราผู้เดียวเป็นผู้ตรัสรู้เองโดยชอบ
 เป็นผู้เยือกเย็น ดับกิเลสในโลกได้แล้ว
 เราจะไปเมืองหลวงของชาวกาฬี ประกาศธรรมจักร
 ตีกลองอมตธรรมไปในโลกอันมีความมืดมน¹
 อุปกาชีวกกล่าวว่า “อาวุโส ท่านสมควรเป็นพระอนันตชินะตามที่ท่านประกาศ”
 อาตมภาพจึงกล่าวตอบว่า
 “ชนเหล่าใดได้ถึงความสิ้นอาสวะแล้ว
 ชนเหล่านั้นย่อมเป็นพระชินะเช่นเรา
 อุปกะ เราชนะความชั่วได้แล้ว
 เพราะฉะนั้น เราจึงชื่อว่าพระชินะ²”
 เมื่ออาตมภาพกล่าวอย่างนั้นแล้ว อุปกาชีวกจึงกล่าวว่า “อาวุโส ควรจะเป็นอย่างนั้น” โคลง
 ศีรษะแลบลิ้นแล้วเดินสวนทางหลีกไป

ทรงแสดงธรรมโปรดภิกษุปัญจวัคคีย์

[๓๔๒] ราชกุมาร ลำดับนั้น อาตมภาพจาริกไปโดยลำดับ ถึงป่าอิสิปตน-มฤคทายวัน เขตกรุง
 พาราณสี ใต้เข้าไปหาภิกษุปัญจวัคคีย์ถึงที่อยู่ ภิกษุปัญจวัคคีย์เห็นอาตมภาพเดินมาแต่ไกล จึงนัด
 หมายกันและกันว่า “อาวุโส พระสมณโคดมนี้เป็นผู้มักมาก คลายความเพียร เวียนมาเพื่อความเป็นคน
 มักมาก กำลังเสด็จมา พวกเราไม่พึงกราบไหว้ ไม่พึงลูกรับ ไม่พึงรับบาตรและจีวรของพระองค์ แต่จะจัด
 อาสนะไว้ ถ้าพระองค์ปรารณาก็จักประทับนั่ง”

อาตมภาพเข้าไปหาภิกษุปัญจวัคคีย์ ภิกษุปัญจวัคคีย์ก็ลืมหัดหมายของตน บางพวกต้อนรับ
 อาตมภาพแล้วรับบาตรและจีวร บางพวกปูลาดอาสนะ บางพวกจัดหาน้ำล้างเท้า แต่ภิกษุปัญจวัคคีย์
 เรียกอาตมภาพโดยออกนามและใช้คำว่า “อาวุโส”

เมื่อภิกษุปัญจวัคคีย์กล่าวอย่างนั้นแล้ว อาตมภาพจึงห้ามภิกษุปัญจวัคคีย์ว่า “ภิกษุทั้งหลาย
 เธอทั้งหลายอย่าเรียกตถาคตโดยออกชื่อและใช้คำว่า “อาวุโส” ตถาคตเป็นอรหันต์ ตรัสรู้ด้วยตนเองโดย
 ชอบ เธอทั้งหลายจงเจียสโตสดับ เราจะสั่งสอนอมตธรรมที่เราได้บรรลุแล้ว จะแสดงธรรม เธอทั้งหลาย
 เมื่อปฏิบัติตามที่เรา สั่งสอน ไม่นานนักก็จักทำให้แจ้งซึ่งประโยชน์ยอดเยี่ยมอันเป็นที่สูงสุดแห่งพรหมจรรย์
 ที่เหล่า กุลบุตรผู้ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตโดยชอบต้องการ ด้วยปัญญาอันยิ่งเอง เข้าถึงอยู่ใน
 ปัจจุบันแน่แท้”

เมื่ออาตมภาพกล่าวอย่างนี้แล้ว ภิกษุปัญจวัคคีย์ได้กล่าวกับอาตมภาพว่า “อาวุโสโคดม แม้
 ด้วยจริยานั้น ด้วยปฏิบัติทานนั้น ด้วยทุกกรกิริยานั้น พระองค์ก็ยัง มิได้บรรลุญาณทัสสนะที่ประเสริฐอัน
 สามารถ วิเศษยิ่งกว่าธรรมของมนุษย์ บัดนี้ พระองค์เป็นผู้มักมาก คลายความเพียร เวียนมาเพื่อความเป็น
 คนมักมาก ไฉนจัก บรรลุญาณทัสสนะที่ประเสริฐอันสามารถ วิเศษยิ่งกว่าธรรมของมนุษย์ได้เล่า”

เมื่อภิกษุปัญจวัคคีย์กล่าวอย่างนั้นแล้ว อาตมภาพจึงได้กล่าวกับภิกษุปัญจวัคคีย์ว่า “ภิกษุทั้ง
 หลาย ตถาคตไม่ได้เป็นคนมักมากไป มิได้คลายความเพียรไป มิได้ เวียนมาเพื่อความเป็นคนมักมาก

1 -----

2 ๑-๒ ดูเทียบ วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๑/๑๗, อภ.ก. (บาลี) ๓๗/๔๐๕/๒๔๕-๒๔๖

ตถาคตเป็นอรหันต์ตรัสรู้เองโดยชอบ เธอทั้งหลาย จงเงี้ยโสตสดับ เราจะสั่งสอนอมตธรรมที่เราได้บรรลุแล้ว จะแสดงธรรม เธอทั้งหลาย เมื่อปฏิบัติตามที่เราสั่งสอน ไม่นานนักก็จักทำให้แจ้งประโยชน์ยอดเยี่ยมอันเป็นที่สุด แห่งพรหมจรรย์ ที่เหล่ากุลบุตรผู้ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตโดยชอบต้องการ ด้วยปัญญาอันยิ่งเอง เข้าถึงอยู่ในปัจจุบันแน่แท้”

แม้ครั้งที่ ๒ ภิกษุปัญจวัคคีย์ก็ได้กล่าวกับอาตมภาพว่า ฯลฯ

แม้ครั้งที่ ๒ อาตมภาพก็ได้กล่าวกับภิกษุปัญจวัคคีย์ว่า ฯลฯ

แม้ครั้งที่ ๓ ภิกษุปัญจวัคคีย์ก็ได้กล่าวกับอาตมภาพว่า “อาวุโสโคดม แม้ด้วยจริยานั้น ด้วยปฏิพานั้น ด้วยทุกกรกิริยานั้น พระองค์ก็ยังมีได้บรรลุญาณทัสสนะ ที่ประเสริฐอันสามารถ วิเศษยิ่งกว่าธรรมของมนุษย์ได้ บัดนี้ พระองค์เป็นผู้มักมาก คลายความเพียร เวียนมาเพื่อความเป็นคนมักมาก ไฉนจักบรรลุญาณทัสสนะ ที่ประเสริฐอันสามารถ วิเศษยิ่งกว่าธรรมของมนุษย์ได้เล่า”

เมื่อภิกษุปัญจวัคคีย์กล่าวอย่างนี้แล้ว อาตมภาพได้กล่าวกับภิกษุปัญจวัคคีย์ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายยังจำได้หรือไม่ว่า ถ้อยคำเช่นนี้เราได้เคยกล่าวในกาลก่อนแต่นี้”

ภิกษุปัญจวัคคีย์กล่าวว่า “ถ้อยคำเช่นนี้ไม่เคยได้ฟังมาก่อน พระพุทธเจ้าข้า”

อาตมภาพจึงกล่าวว่า “ภิกษุทั้งหลาย ตถาคตเป็นอรหันต์ ตรัสรู้ด้วยตนเองโดยชอบ เธอทั้งหลายจงเงี้ยโสตสดับ เราจะสั่งสอนอมตธรรมที่เราบรรลุแล้ว จะแสดงธรรม เธอทั้งหลายเมื่อปฏิบัติตามที่เราสั่งสอน ไม่นานนักก็จักทำให้แจ้งซึ่งประโยชน์ยอดเยี่ยมอันเป็นที่สุดแห่งพรหมจรรย์ ที่เหล่ากุลบุตรผู้ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตโดยชอบต้องการ ด้วยปัญญาอันยิ่งเอง เข้าถึงอยู่ในปัจจุบันแน่แท้”

อาตมภาพสามารถทำให้ภิกษุปัญจวัคคีย์ยินยอมได้แล้ว อาตมภาพกล่าวสอน ภิกษุ ๒ รูป ภิกษุ ๓ รูป ก็เที่ยววิณฑชบาต เราทั้ง ๖ ฉันทวิณฑชบาตที่ภิกษุ ๓ รูป นำมา อาตมภาพกล่าวสอนภิกษุ ๓ รูป ภิกษุ ๒ รูป ก็เที่ยววิณฑชบาต เราทั้ง ๖ ฉันทวิณฑชบาตที่ภิกษุ ๒ รูป นำมา¹

ทรงแก้ปัญหาของโพธิราชกุมาร

[๓๔๓] ครั้งนั้น ภิกษุปัญจวัคคีย์ที่อาตมภาพสั่งสอนและพร่ำสอนอยู่อย่างนี้ ไม่นานนักก็ทำให้แจ้งซึ่งประโยชน์ยอดเยี่ยมอันเป็นที่สุดแห่งพรหมจรรย์ ที่เหล่ากุลบุตร ผู้ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตโดยชอบต้องการ ด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงอยู่ในปัจจุบัน”

เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสอย่างนี้แล้ว โโพธิราชกุมารได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เมื่อภิกษุได้พระตถาคตเป็นผู้แนะนำนานเพียงไรหนอ จึงทำให้แจ้งซึ่งประโยชน์ยอดเยี่ยมอันเป็นที่สุดแห่งพรหมจรรย์ ที่เหล่ากุลบุตรผู้ออกจาก เรือนบวชเป็นบรรพชิตโดยชอบต้องการ ด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงอยู่ใน ปัจจุบัน”

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ราชกุมาร ถ้าเช่นนั้น ในข้อนี้อาตมภาพขอขออนถามพระองค์ก่อน พระองค์พึงตอบตามที่พอพระทัย พระองค์ทรงเข้าพระทัยความข้อนั้นว่าอย่างไร พระองค์เป็นผู้ฉลาดในศิลปะ คือ การทรงช้าง การใช้ขอช้าง มิใช่หรือ”

โพธิราชกุมารทูลว่า “ใช่ พระพุทธเจ้าข้า ข้าพระองค์เป็นผู้ฉลาดในศิลปะคือการทรงช้าง การใช้ขอช้าง”

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ราชกุมาร พระองค์ทรงเข้าพระทัยความข้อนั้นว่า อย่างไร บุรุษมาในเมืองนี้ด้วยเข้าใจว่า “โพธิราชกุมารทรงรู้ศิลปะคือการทรงช้าง การใช้ขอช้าง เราจักศึกษาศิลปะคือการขี่ช้าง การใช้ขอช้างในสำนักของโพธิราชกุมารนั้น” แต่เขาไม่มีศรัทธา จึงไม่บรรลุผลเท่าที่บุคคลผู้มีศรัทธา

¹ ดูเทียบ ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๘๑-๒๘๖/๓๐๕-๓๑๓

จะพึงบรรลุนั้น เขามีสุขภาพ มีโรคพาธมาก จึงไม่บรรลุนั้นเท่ากับคนที่มีสุขภาพมีโรคพาธน้อยจะพึงบรรลุนั้น เขาเป็นคนโง่เขลา มีมารยา จึงไม่บรรลุนั้นเท่ากับบุคคลผู้ไม่โง่เขลา ไม่มีความมารยาจะพึงบรรลุนั้น เขาเป็นผู้เกียจคร้าน จึงไม่บรรลุนั้นเท่ากับบุคคลผู้ปรารถนาความเพียรจะพึง บรรลุนั้น และเขาเป็นผู้มีปัญญาทรามจึงไม่บรรลุนั้นเท่ากับบุคคลผู้มีปัญญาจะพึงบรรลุนั้น

ราชกุมาร พระองค์ทรงเข้าพระทัยความข้อนั้นว่าอย่างไร บุรุษนั้นควรจะศึกษาศิลปะ คือการที่ช่าง การใช้ขอช่างในสำนักของพระองค์บ้างไหม”

โพธิราชกุมารทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ บุรุษนั้นแม้จะประกอบไปด้วยองค์ประกอบแต่ละอย่าง ก็ไม่ควรจะศึกษาศิลปะ คือ การที่ช่าง การใช้ขอช่างในสำนักของหม่อมฉัน ไม่จำเป็นต้องกล่าวถึงองค์ประกอบ ทั้ง ๕ ข้อ”

[๓๔๔] พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ราชกุมาร พระองค์ทรงเข้าพระทัย ความข้อนั้นว่าอย่างไร เปรียบเหมือนบุรุษมาเมืองนี้ด้วยเข้าใจว่า “โพธิราชกุมาร ทรงรู้ศิลปะคือการทรงช่าง การที่ใช้ขอช่าง เราจักศึกษาศิลปะคือการที่ช่าง การที่ใช้ ขอช่างในสำนักของโพธิราชกุมารนั้น” เขาเป็นผู้มีศรัทธา จึงบรรลุนั้นเท่ากับบุคคล ผู้มีศรัทธาจะพึงบรรลุนั้น เขามีโรคพาธน้อย จึงบรรลุนั้นเท่ากับคนผู้มีโรคพาธน้อยจะพึงบรรลุนั้น เขาเป็นคนไม่โง่เขลา ไม่มีความมารยา จึงบรรลุนั้นเท่ากับบุคคลผู้ไม่โง่เขลา ไม่มีความมารยาจะพึงบรรลุนั้น เขาเป็นผู้ปรารถนาความเพียร จึงบรรลุนั้นเท่ากับบุคคลผู้ปรารถนา ความเพียรจะพึงบรรลุนั้น และเขาเป็นผู้มีปัญญาจึง บรรลุนั้นเท่ากับบุคคลผู้มีปัญญาจะพึง บรรลุนั้น

ราชกุมาร พระองค์ทรงเข้าพระทัยความข้อนั้นว่าอย่างไร บุรุษนั้นควรจะศึกษาศิลปะคือการที่ช่าง การที่ใช้ขอช่างในสำนักของพระองค์บ้างไหม”

โพธิราชกุมารทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ บุรุษนั้นแม้จะประกอบไปด้วยองค์ประกอบแต่ละอย่าง ก็ควรศึกษาศิลปะคือการที่ช่าง การที่ใช้ขอช่างในสำนักของ หม่อมฉันได้ ไม่จำเป็นต้องกล่าวถึงองค์ประกอบ ทั้ง ๕ ข้อ”

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ราชกุมาร องค์ของภิกษุผู้มีความเพียร ๕ ประการนี้ก็อย่างนั้นเหมือนกัน

องค์ของภิกษุผู้มีความเพียร ๕ ประการ อะไรบ้าง

คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้

๑. เป็นผู้ที่มีศรัทธา¹ เชื่อปัญญาเครื่องตรัสรู้ของตถาคตว่า “แม้เพราะ เหตุนี้ พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ด้วย พระองค์เองโดยชอบ เพียบพร้อมด้วยวิชาและจรณะ เสด็จไปดี รู้แจ้งโลก เป็นสาวกผู้สมควรฝึกได้อย่างยอดเยี่ยม เป็นศาสดาของ เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นพระพุทธรเจ้า เป็นพระผู้มีพระภาค”

๒. เป็นผู้ที่มีสุขภาพ มีโรคพาธน้อย ประกอบด้วยไพศาตุสำหรับย่อยอาหารสม่ำเสมอ ไม่เย็นหนัก ไม่ร้อนหนัก ปานกลางพอเหมาะแก่การบำเพ็ญเพียร

๓. เป็นผู้ไม่โง่เขลา ไม่มีความมารยา เปิดเผยตนตามความเป็นจริงในศาสนา หรือในเพื่อน พรหมจรรย์ผู้รู้ทั้งหลาย

¹ เป็นผู้ที่มีศรัทธา หมายถึงศรัทธา ๔ ประการ คือ (๑) อากมณสัทธา ได้แก่ ความเชื่อต่อพระสัพพัญญูโพธิสัตว์ เพราะศรัทธานั้นมี มาแต่ตั้งความปรารถนา (๒) อธิมณสัทธา ได้แก่ ความเชื่อต่อการบรรลุนั้น อมตรธรรมของพระอริยสาวกทั้งหลาย (๓) โอกัปปน สัทธา ได้แก่ ความปลงใจเชื่อโดยไม่หวั่นไหว เมื่อ กล่าวว่ “พระพุทธร ธรรม พระสงฆ์ (๔) ปสาทสัทธา ได้แก่ การเกิดขึ้นแห่ง ความเลื่อมใส แต่ในที่นี้ประสงค์เอาโอกัปปนสัทธา (ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๓๔๔/๒๓๗)

๔. เป็นผู้ปรารถนาความเพียร เพื่อละอกุศลธรรม เพื่อยังกุศลธรรมให้ถึงพร้อม เป็นผู้มีความบากบั่นมั่นคง ไม่ทอดทิ้งธุระในกุศลธรรมทั้งหลาย

๕. เป็นผู้ที่มีปัญญา ประกอบด้วยปัญญาที่เป็นอริยะ เห็นความเกิดและความดับ สามารถชำระกิเลสให้ถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบ

ราชกุมาร นี้แล คือองค์ของภิกษุผู้มีความเพียร ๕ ประการ

[๓๔๕] ราชกุมาร ภิกษุผู้ประกอบด้วยองค์แห่งความเพียร ๕ ประการนี้ เมื่อได้ตถาคตเป็นผู้แนะนำ จะพึงทำให้แจ้งซึ่งประโยชน์ยอดเยี่ยมอันเป็นที่สุดแห่งพรหมจรรย์ ที่เหล่ากุลบุตรผู้ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตโดยชอบต้องการ ด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงอยู่ในปัจจุบันได้ ใช้เวลาเพียง ๗ ปี

ราชกุมาร ไม่ต้องถึง ๗ ปี ภิกษุผู้ประกอบด้วยองค์แห่งความเพียร ๕ ประการนี้ เมื่อได้ตถาคตเป็นผู้แนะนำ จะพึงทำให้แจ้งซึ่งประโยชน์ยอดเยี่ยมอันเป็นที่สุดแห่งพรหมจรรย์ ที่เหล่ากุลบุตรผู้ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตโดยชอบต้องการ ด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงอยู่ในปัจจุบันได้ ใช้เวลาเพียง ๖ ปี ๗ ๕ ปี ๗ ๔ ปี ๗ ๓ ปี ๗ ๒ ปี ๗ ๑ ปี

ราชกุมาร ไม่ต้องถึง ๑ ปี ภิกษุผู้ประกอบด้วยองค์แห่งความเพียร ๕ ประการนี้ เมื่อได้ตถาคตเป็นผู้แนะนำ จะพึงทำให้แจ้งซึ่งประโยชน์ยอดเยี่ยมอันเป็นที่สุดแห่งพรหมจรรย์ ที่เหล่ากุลบุตรผู้ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตโดยชอบต้องการ ด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงอยู่ในปัจจุบันได้ ใช้เวลาเพียง ๗ เดือน

ราชกุมาร ไม่ต้องถึง ๗ เดือน ภิกษุผู้ประกอบด้วยองค์แห่งความเพียร ๕ ประการนี้ เมื่อได้ตถาคตเป็นผู้แนะนำ จะพึงทำให้แจ้งซึ่งประโยชน์ยอดเยี่ยมอันเป็นที่สุดแห่งพรหมจรรย์ ที่เหล่ากุลบุตรผู้ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตโดยชอบต้องการ ด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงอยู่ในปัจจุบันได้ ใช้เวลาเพียง ๖ เดือน ๗ ๕ เดือน ๗ ๔ เดือน ๗ ๓ เดือน ๗ ๒ เดือน ๗ ๑ เดือน ๗ กึ่งเดือน

ราชกุมาร ไม่ต้องถึงกึ่งเดือน ภิกษุผู้ประกอบด้วยองค์แห่งความเพียร ๕ ประการนี้ เมื่อได้ตถาคตเป็นผู้แนะนำ จะพึงทำให้แจ้งซึ่งประโยชน์ยอดเยี่ยมอันเป็นที่สุดแห่งพรหมจรรย์ ที่เหล่ากุลบุตรผู้ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตโดยชอบต้องการ ด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงอยู่ในปัจจุบันได้ ใช้เวลาเพียง ๗ ค่ำ ๗ วัน

ราชกุมาร ไม่ต้องถึง ๗ ค่ำ ๗ วัน ภิกษุผู้ประกอบด้วยองค์แห่งความเพียร ๕ ประการนี้ เมื่อได้ตถาคตเป็นผู้แนะนำ จะพึงทำให้แจ้งซึ่งประโยชน์ยอดเยี่ยม อันเป็นที่สุดแห่งพรหมจรรย์ ที่เหล่ากุลบุตรผู้ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตโดยชอบ ต้องการ ด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงอยู่ในปัจจุบันได้ ใช้เวลาเพียง ๖ ค่ำ ๖ วัน ๗ ๕ ค่ำ ๕ วัน ๗ ๔ ค่ำ ๔ วัน ๗ ๓ ค่ำ ๓ วัน ๗ ๒ ค่ำ ๒ วัน ๗ ๑ ค่ำ ๑ วัน

ราชกุมาร ไม่ต้องถึง ๑ ค่ำ ๑ วัน ภิกษุผู้ประกอบด้วยองค์แห่งความเพียร ๕ ประการนี้ เมื่อได้ตถาคตเป็นผู้แนะนำ มีตถาคตสั่งสอนในเวลาเย็น ก็จักบรรลุ คุณวิเศษได้ในเวลาเช้า มีตถาคตสั่งสอนในเวลาเช้า ก็จักบรรลุคุณวิเศษได้ในเวลาเย็น¹

เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสอย่างนี้แล้ว โภธิราชกุมารได้กราบทูลพระผู้มีพระภาค ว่า “พระพุทธเจ้า มีคุณน่าน่าอัศจรรย์จริง พระธรรมมีคุณน่าน่าอัศจรรย์จริง พระธรรมที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ดีแล้วน่าน่าอัศจรรย์จริง เพราะภิกษุที่พระตถาคตทรงสั่งสอนในเวลาเย็น จักบรรลุคุณวิเศษในเวลาเช้า ภิกษุที่พระตถาคต

¹ พระธรรมเทศนานี้พระพุทธเจ้าตรัสหมายถึงเนยบุคคล เพราะเนยบุคคลผู้มีปัญญาผู้ได้เข้าจะบรรลุอรหัตตผลได้ใน ๗ วัน ผู้มีปัญญาผู้เร็วจะบรรลุอรหัตตผลได้ใน ๑ วัน (ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๓๔๕/๒๓๘)

ทรงสั่งสอนในเวลาเช้า จักบรรลุคุณวิเศษในเวลาเย็น”

โพธิราชกุมารถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะตั้งแต่อยู่ในครรภ์

[๓๔๖] เมื่อโพธิราชกุมารตรัสอย่างนี้แล้ว มาณพัสติกาบุตรได้กราบทูลโพธิราชกุมารว่า

“ท่านโพธิราชพระองค์นี้ทรงประกาศไว้ว่า “พระพุทธเจ้ามีคุณนำอัครจริยจริง พระธรรมมีคุณนำอัครจริยจริง พระธรรมที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ดีแล้วนำอัครจริยจริง” แต่พระองค์ไม่ทรงถึงพระโคตมผู้เจริญพระองค์นั้นพร้อมทั้งพระธรรมและพระสงฆ์เป็นสรณะ”

โพธิราชกุมารตรัสว่า “สัณฺฑิกาบบุตรเพื่อนรัก ท่านอย่าได้กล่าวอย่างนั้น สัณฺฑิกาบบุตรเพื่อนรัก ท่านอย่าได้กล่าวอย่างนั้น เรื่องนั้นเราได้ฟังมาแล้ว ใ้ได้รับมา ต่อพระพักตร์ของพระราชมารดาของเราแล้ว คือ ครั้งหนึ่ง(ครั้งที่ ๑) พระผู้มีพระภาค ประทับอยู่ ณ โขสิตาราม เขตกรุงโกสัมพี ขณะนั้น เสด็จแม่ของเรากำลังทรง พระครรภ์ เสด็จเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ทรงถวายอภิวัตพระผู้มีพระภาคแล้วประทับนั่ง ณ ที่สมควร ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ลูกคนที่อยู่ในครรภ์ของหม่อมฉันนี้จะเป็นชายก็ตาม เป็นหญิงก็ตาม เขาย่อมถึงพระผู้มีพระภาคพร้อมทั้งพระธรรมและพระสงฆ์เป็นสรณะ ขอพระผู้มีพระภาคจงทรงจำเขาว่าเป็นอุบาสกผู้ถึงสรณะ ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไปจนตลอดชีวิต”

ครั้งหนึ่ง(ครั้งที่ ๒) พระผู้มีพระภาค ประทับอยู่ ณ เกสภพาววัน สถานที่ให้อภัย หมูเนื้อ เขตกรุงสูงสูมารคิระ แคว้นภัคคะนี้ เวลานั้น แม่นมอุ้มเราใส่สะเอวพาเข้าไป เฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับถวายอภิวัตแล้วได้ยืนอยู่ ณ ที่สมควร ได้กราบทูล พระผู้มีพระภาคว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ โพธิราชกุมารพระองค์นี้ ย่อมถึงพระผู้มีพระภาค พร้อมทั้งพระธรรมและพระสงฆ์เป็นสรณะ ขอพระผู้มีพระภาคจงทรงจำโพธิราชกุมารนั้นว่าเป็นอุบาสกผู้ถึงสรณะ ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไปจนตลอดชีวิต”

สัณฺฑิกาบบุตรเพื่อนรัก แม้ครั้งที่ ๓ เรานี้ย่อมถึงพระผู้มีพระภาคพร้อมทั้งพระธรรมและพระสงฆ์เป็นสรณะ ขอพระผู้มีพระภาคจงทรงจำหม่อมฉันว่าเป็นอุบาสก ผู้ถึงสรณะ ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไปจนตลอดชีวิต” ดังนี้แล

โพธิราชกุมารสูตรที่ ๕ จบ